

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Duru ÜZER

KIRSAL ALANDA ENGELLİ BİREY OLMA
(ANTALYA ÖRNEĞİ)

Sosyoloji Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Duru ÜZER

KIRSAL ALANDA ENGELLİ BİREY OLMA
(ANTALYA ÖRNEĞİ)

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Hasan Hüseyin AYGÜL

Sosyoloji Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Bu yüksek lisans tez çalışması, Akdeniz Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Projeleri (BAP) Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir. Proje Numarası: SYL- -2016-1793

Antalya, 2019

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Duru ÜZER'in bu çalışması, jürimiz tarafından Sosyoloji Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Suat KOLUKIRIK (İmza)

Üye (Danışmanı) :Dr. Öğr. Üyesi Hasan Hüseyin AYGÜL (İmza)

Üye :Prof. Dr. Ümit AKCA (İmza)

Tez Başlığı: "Kırsal Alanda Engelli Birey Olma (Antalya Örneği)"
--

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 20./06/2019

Mezuniyet Tarihi : 28/08/2019

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Kırsal Alanda Engelli Birey Olma (Antalya Örneği)” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Duru ÜZER

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Duru ÜZER
Öğrenci Numarası	20145223007
Enstitü Ana Bilim Dalı	Sosyoloji Ana Bilim Dalı
Program	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğr. Üyesi Hasan Hüseyin Aygül
Tez Başlığı	Kırsal Alanda Engelli Birey Olma (Antalya Örneği)
Turnitin Ödev Numarası	116134247

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 91 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 19/08/2019 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 15

alıntılar dahil % 18'dir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(x) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdeler sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

...../...../.....

Dr. Öğr. Üyesi Hasan Hüseyin Aygül

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER LİSTESİ	iv
TABLolar LİSTESİ.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vi
ÖZET	vii
SUMMARY	viii
TEŞEKKÜR	ix
GİRİŞ.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. Engellilik Nedir?	3
1.2.Engellilik Sınıflandırması	5
1.3.Engelli Birey Olma Bağlamında Kavramsal İlişkiler	6
1.3.1.Engelliliğin Kültürel Anlamı	6
1.3.2.Engelli Bireylerde Kimlik	8
1.3.3.Engelli Bireylerde Etiketlenme/ Damga	10
1.3.4.Engelli Bireylerde İzolasyon/ Toplumsal Dışlanma.....	12
1.3.5.Engelli Bireylerde Toplumsal Cinsiyet Rollerini	13
1.4.Engelliliğin Modelleri ve Sosyal Teoriler	15
1.4.1.Engelliliğin Tıbbi Modeli ve Sosyal Modeli	15
1.4.2.Sosyal Teorilerde Engellilik	18
1.5.Kırsal Alan ve Engellilik	22
1.5.1.Kırsal Alan Yoksunlukları	22
1.5.2.Kırsal Alanda Engellilik	24
1.5.3.Kırsal Alanda Engelli Bireylere Yönelik Sosyal Politikalar ve Hizmetler.....	26

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

2.1.Araştırmanın Konusu	28
2.2.Araştırmanın Amacı	29

2.3.Araştırmanın Problemleri	31
2.4.Araştırmanın Önemi	32
2.5.Araştırmanın Yöntemi	33
2.5.1.Araştırmanın Evren ve Örneklemi	35
2.5.2.Araştırmanın Veri Toplama ve Analiz Teknikleri	36

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE DEĞERLENDİRME

3.1.Örneklem Grubunun Sosyo-Demografik Özellikleri	38
3.2.Örneklem Grubunun Kısa Yaşam Anlatıları.....	39
3.3.Kırsal Alanda Engelli Bireylerin İlişkileri/ Etkileşimleri.....	44
3.4.Kırsal Alanda Erişebilirlik.....	48
3.5.Kırsal Alanda Engelli Birey Olmanın Pratikleri ve Stratejileri	49
3.6.Toplumun Engelli Bireylere Bakışı	54
3.7.Engelli Bireyin Benlik İmgesi ve Diğer Engel Türlerine Bakışı.....	55
3.8.Kurumsal Sorunlar ve Beklentiler	58
SONUÇ	64
KAYNAKÇA	67
EK 1: SAHA ÇALIŞMASINA AIT FOTOĞRAFLAR	70
EK 2: ETİK KURUL ONAY	72
EK 3: GÖRÜŞME FORMU.....	73
ÖZGEÇMİŞ	77

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1 Hastalık sonuçlarına dayanan engellilik süreci	3
Şekil 2.1 Kategorik Analiz Yapısı.....	34
Şekil 2.2 Antalya İlinin Engel Türlerine ve Cinsiyete Göre Engelli Nüfus Oranı	35

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1. Engellilik hakkında değişim; tıbbı modelden sosyal modele doğru.....	17
Tablo 1.2. Yıllara göre sosyal yardım alan kişi sayısı	26
Tablo 3.1. Katılımcılara ait sosyo-demografik değişkenler.....	38

KISALTMALAR LİSTESİ

ADNKS	Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
ASPB	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
Akt.	Aktaran
ICF	International Classification of Functioning, Disability and Health (İşlevsellik, Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması)
MR	Mental Retardasyon
STK	Sivil Tolum Kuruluşları
SYDV	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı
SYDGM	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Genel Müdürlüğü
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UN	United Nations (Birleşmiş Milletler)
Vd.	Ve diğerleri
Vb.	Ve benzeri
WHO	World Health Organization (Dünya Sağlık Örgütü)

ÖZET

Engelli birey olma sadece “yeti yitimi” ile tanımlanabilecek bir durum değil aynı zamanda gündelik hayatın üretildiği mekânın ve bu mekân içerisindeki sosyal etkileşimlerin de inşa ettiği ve bireye atfedilen bir değerdir. Bu nedenle engelli bir birey için yeti yitimi bireysel bir sorun iken engeline ilişkin olarak yaşamış olduğu diğer her şey toplumsal yapı ve etkileşimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Sosyal dışlanma, izolasyon ve damgalanma kadar kurumsal erişim problemleri de bu manada bireysel değil toplumsal problemler olarak yaşanmaktadır.

Araştırma “kırsal alanda engelli birey olma”yı sosyolojik bir perspektifle anlama teşebbüsüdür. Nitel araştırma tasarımına sahip olan bu çalışmada kırsal alanda yaşayan engelli bireylerin engeline ilişkin özelliklerin tanımlanması, muhtaçlık durumunun, kamusal alandaki erişilebilirlik problemlerinin, beklenen roller ve tutumlarının, kendilerini toplumda nasıl gördüklerinin ve tanımladıklarının, toplumun engelli bireye bakış açısının, maruz kaldığı olumsuz davranışların neler olduğunun (dışlanma, acıma, alay etme, işe yaramaz görme), şiddete maruz kalma durumlarının ve şiddete uğradığı alanların tespit edilmesinin ayrıca ekonomik ve sosyal yaşantılarındaki diğer yoksunluklarının belirlenmesini amaçlanmaktadır. Araştırmada “amaca yönelik örneklem” yöntemi kullanılarak Antalya ilinin Serik ve Manavgat ilçelerine bağlı köylerde yaşayan en az 1 yıldan fazla engellilik durumu söz konusu olan 24 bireyle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın konu, amaç ve problem cümlelerine uygun “yarı yapılandırılmış görüşme formu” veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Görüşmelerden elde edilen veriler içerik çözümlemesiyle analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre kırsal alanda engelli birey olma “etiketlenme” ve “yoksul” olma haliyle özdeşleşmiştir. Günlük yaşamlarını küçük bir çevrede ve mekânda sürdürmeleri, sosyal ilişki ağlarını da sınırlandırmaktadır. Bu nedenle sosyal etkileşimleri büyük ölçüde hane içindeki aile üyeleriyle gerçekleşmektedir. Çevre etkileşimleri ise bireyin engel durumu, kırsal alanın fiziki yapısı veya engelli bireye olan bakış açısına göre değişmektedir. Birine kısmen veya tam bağımlı olma durumu engelli bireyin birine olan muhtaçlık durumunu göstermektedir. Bakım konusunda engelli bireyle ilgilenen muhakkak bir ebeveyn olmakta ve genellikle engelli bireyler kendilerini yük olarak görmektedir. Kırsal yaşamın getirdiği dezavantajlar söz konusu olsa da kırsal yaşamı benimsediklerinden ve yaşamlarının neredeyse tamamını burada geçirdiklerinden kent yaşamı engelli birey ve yakınları tarafından arzu edilmeyen bir durumdur.

Anahtar Kelimeler: Engelli Birey, Engellilik, Engellilik Sosyolojisi, Kırsal Alan

SUMMARY

BEING DISABLED IN RURAL AREAS (EXAMPLE OF ANTALYA)

Being a disabled individual is not a condition that can only be defined by disability. At the same time, it is a value that is built and attributed to the individual by the place where daily life is produced and the social interactions within it. For this reason, while an orphan is an individual problem for a disabled person, everything else he / she has experienced in relation to his / her disability emerges as a result of social structures and interactions. In this sense, as well as social exclusion, isolation and stigmatization, institutional access problems are experienced as social problems rather than individual.

The research is an attempt to understand being a disabled person in rural areas from a sociological perspective. In this study which has a qualitative research design, the characteristics of the disability of the disabled people living in rural areas (type of disability, cause of disability, treatment status), accessibility problems in the public sphere, expected roles and attitudes, how they perceive themselves in society and how they define themselves. The aim of this study is to determine the negative aspects of the perspective, the negative behaviors to which it is exposed (exclusion, pity, ridicule, useless vision), the situations of exposure to violence and the areas where it is subjected to violence and the other deprivations in their economic and social life.

In this study, in-depth interviews were conducted with 24 disabled individuals living in Serik and Manavgat districts of Antalya province and villages connected to the district with disability status for at least one year. A semi-structured interview form was used as a data collection tool in accordance with the subject, purpose and problem sentences of the research. Compilation, processing, control and analysis of the data were performed respectively. The data obtained from the interviews were analyzed through content analysis. For this purpose, the data were divided into coding units and interpreted under predetermined themes. According to the results of the study, being a disabled individual in rural areas is identified with labeling and being poor. Maintaining their daily lives in a small environment and space limits their social relations networks. For this reason, social interactions take place mostly with family members within the household. Environmental interactions vary according to the disability status of the individual, the physical structure of the rural area or the perspective of the disabled individual. Being partially or fully dependent on one indicates the need for a person with disabilities. There is an absolute parent who cares about the disabled person in care and generally disabled people see themselves as a burden. Although there are disadvantages of rural life, urban life is undesirable by disabled individuals and their relatives because they adopt rural life and spend almost all of their lives here.

Keywords: Disability Individual, Disability, Disability Sociology, Rural Area

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans eğitimim ve tez çalışmam boyunca hiçbir şekilde benden ümidi kesmeyen, yapabileceğime inanan, tüm bilgi birikimiyle katkı sağlayan ve desteğinden ötürü tez danışmanım Sayın Dr. Öğr. Üyesi Hasan Hüseyin AYGÜL'e,

Çalışmamda katılımcılara ulaşmamda bana yardımcı olan Serik ve Manavgat İlçe Kaymakamlıkları, Serik Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı, Manavgat Sosyal Hizmet Merkezi Müdürlüğü ve Özel Sevgibağı Rehabilitasyon Merkezi ve çalışanlarına,

Çalışmamda gönüllü katılım sağlayan, samimi şekilde duygularımı paylaşan yaşadıklarını benimle paylaşan ve evlerinde ağırlayan değerli katılımcılara,

Tez çalışmam boyunca zorlu süreçlerde her daim motive eden ve destekleyen tüm arkadaşlarıma,

Tez çalışmam süresince ve eğitim hayatım boyunca beni destekleyen ailem ve sevgilerini her daim hissettiğim babaannem Durkadın Üzer ve dedem Mehmet AYSAL anısına, en içten saygı, sevgi ve teşekkürlerimi sunarım.

GİRİŞ

İnsanın varoluşsal çabası bir arada yaşama gerçekliği ile birlikte bir dünya üretebilmektedir. Bu nedenle toplum, doğuştan gelen bireysel farklılıkları önemli ölçüde telafi eder ve kişilerin kolektivite üzerinden bir güç üretebilmesini sağlar. Diğer bir ifadeyle insan ancak ve ancak bir araya gelebildiği takdirde yaşamsal varlığını sürdürebilir. Ancak oluşturulan kolektiviteler içinde her zaman istenmeyen özneler olmuştur. Bunlardan biri de engelli bireylerdir.

Engelli birey olma sadece “yeti yitimi” ile tanımlanabilecek bir durum değildir. Aynı zamanda gündelik hayatın üretildiği mekânın ve bu mekân içerisindeki sosyal etkileşimlerin de inşa ettiği bir kimliktir. Bu nedenle engelli bir birey için yeti yitimi bireysel bir problem iken engeline ilişkin olarak yaşamış olduğu diğer her şey toplumsal yapı ve etkileşimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Sosyal dışlanma, izolasyon ve damgalanma kadar kurumsal erişim problemleri de bu manada bireysel değil toplumsal problemler olarak yaşanmaktadır. Dolayısıyla bireyin yeti yitiminin getirdiği engeller de olsa toplumun bireye oluşturduğu engeller de olsa her iki durumda da bir engellilik ve engellenme halinden söz edilebilir.

Toplumsal yapı ve ilişkiler temelinde engellilik olgusunu ele alan “engellilik sosyolojisi” alan yazını bu olguyu tıbbi modelin tahakkümünden kurtarmış ve sosyal bir modeli de entegre edebilmeyi başarmıştır. Buna göre engelliliğin aynı zamanda toplumsal bir olgu olarak irdelenmesi gerekmektedir.

Araştırmada kırsal alanda yaşayan engelli bireylerin; engelli birey olmak, kırsal alanda engellilik, engelli bireyden beklenen roller, engellilerin kamusal ve özel alanda karşılaşmış oldukları problemler, kırsal toplumun engelli bireye olan bakışı gibi konular çalışma boyunca ele alınmıştır. Araştırmada “amaca yönelik örneklem” yöntemi kullanılarak Antalya ilinin Serik ve Manavgat ilçesi ve ilçeye bağlı köylerde yaşayan en az 1 yıldan fazla engellilik durumu söz konusu olan 24 engelli bireyle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın konu, amaç ve problem cümlelerine uygun “yarı yapılandırılmış görüşme formu” veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Verilerin derlenmesi, işlenmesi, kontrol edilmesi ve analizi sırasıyla gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerden elde edilen veriler kategorik içerik çözümlemesi vasıtasıyla analiz edilmiştir. Bunun için veriler kodlama birimlerine ayrılmış ve önceden belirlenen temalar altında yorumlanmıştır.

Bu çalışma; araştırmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesi, araştırmanın metodolojisi ve araştırmanın bulguları ve değerlendirme başlıklı 3 bölüm ve sonuç kısmı olacak şekilde hazırlanmıştır. Araştırmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesi bölümünde, engelliliğe ilişkin

tanımlamalar, engellilik modelleri, engelliliğe ilişkin kavramlar ve kırsal alan anlatılmıştır. Genel olarak baktığımızda kırsal alan ve engellilik olgusu bir arada ele alınarak engellilik sosyolojisine değinilmiştir. İkinci bölümde araştırmanın metodolojisi; araştırmanın konusu, amacı, önemi, problemler ve araştırmanın yöntemi belirtilmiştir. Üçüncü bölümde ise görüşmelerden elde edilen veriler analiz edilmiştir. Son olarak bulgular değerlendirilerek araştırmanın sonuçları ortaya konulmuş ve öneriler sunulmuştur.

Bu tez çalışması Akdeniz Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından SYL-2016-1793 proje numarasıyla kabul görmüş ve desteklenmiştir.

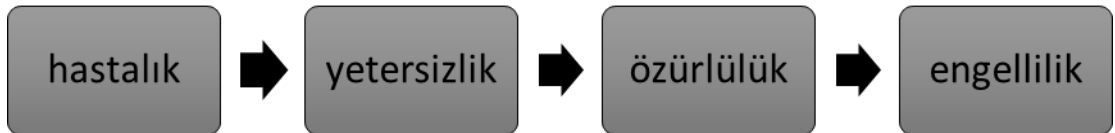
BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ

Bu bölümde ilk olarak “Engellilik nedir?” sorusuyla engellilik ve engellilik sınıflandırmalarına ilişkin kavramlar tanımlanmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda engelli birey olma bağlamında kültür, kimlik, etiketlenme/damga, toplumsal dışlanma ve toplumsal cinsiyet rolleri ile kavramsal ilişkilere değinilmiştir. Engellilik ile ilgili modeller ve sosyal teoriler belirtildikten sonra kırsal alan ve kırsal aladaki engellilik ve kırsal yaşamda engelli bireylere yönelik sunulan hizmetlere ilişkin bilgilere değinilmiştir.

1.1. Engellilik Nedir?

Engellilik insanın doğduğu andan ölümüne kadar olan yaşam sürecinde doğuştan ve ya sonradan deneyimleyebileceği bir durumdur. Engellilik, yaygın sosyal sonuçları ve toplum üzerinde önemli etkiye sahip olan sosyal bir olgu olarak tanımlanır (Barnartt, 2005 akt. Kutner, 2007: 98). Bu nedenle birden fazla engellilik tanımlamaları ve sınıflandırmaları geçmişten günümüze değişimini sürdürmektedir. Bireyin doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel ve duysal aktivitelerinin belli orandaki kaybı nedeniyle toplumsal yaşama katılımı ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlüğü yaşayan kişi “engelli” olarak tanımlanmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO, 1976: 11), engellilik kavramı hakkında hastalık sonuçlarına dayanan, sağlık yönüne ağırlık veren bir tanımlama ve sınıflama yapmıştır. Yetersizlik, herhangi görünüm veya organ işlevindeki bozukluk; özürlülük, bireyin hareket ve aktivite sınırlılığı; engellilik, bireyin yetersizliği ve özürlülüğü sonucunda bireyin topluma adaptasyonudur. Bu nedenle aşağıdaki şekil 1’de gösterildiği üzere hastalığın sonuçlarına dayanan yetersizlik, özürlülük ve engellilik bir sıra diziye göre oluşmaktadır.

Şekil 1.1 Hastalık sonuçlarına dayanan engellilik süreci

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun (UN, 2017) kabul ettiği Engelli Hakları Sözleşmesi’nde engelli tanımı ise şöyle yapılmaktadır: “Engelli, diğer bireylerle eşit koşullar altında topluma tam ve etkin bir şekilde katılımlarının önünde engel teşkil eden uzun süreli

fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluğu bulunan kişileri içermektedir.” Engellilik anlayışını değiştiren İşlevsellik, Yeti Yitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması (ICF) modelidir. Bu modelde önceki tanımlama ve sınıflamadan farklı olarak çevresel faktörlerin yarattığı engelliliğe vurgu yapılmaktadır. ICF’de insan işleviyle ilgili sorunlar birbiriyle bağlantılı üç alanda kategorize edilmektedir: yetersizlik, aktivite sınırlılığı ve katılım sınırlılığı (WHO, 2011: 5). Uluslararası engellilik tanımlamaları ile bireyin fiziki yetersizliğinden kaynaklı yardıma muhtaç olma durumuna ve topluma uyum sağlama sorununa odaklanıldığı görülmektedir.

Günümüzde engellilik üzerine olan politikalar toplumsal ve eğitimsel bütünleştirici uygulamalar ile tıbbi çözümlerden, çok etkileşimli yaklaşımlara doğru kaymaktadır. Zira insanların bedenleri kadar çevresel faktörler neticesinde engelli hale geldikleri gerçeği daha fazla kabul görmektedir (Dünya Engellilik Raporu, 2011: 3). Engellilik; yetersizlikler, aktivite kısıtlamaları ve katılım sınırlılığı ile bireyin toplumla ilişkisinde olumsuzlukları kapsayan genel terimdir. Engellilik en genel anlamda bireyin yetersizliğinden dolayı sınırlılık ya da bireye getirilen sınırlılık bütünü olarak ifade edilebilir. Engellilik karmaşık, dinamik ve pek çok boyutu bulunan ve tartışmalı bir olgudur (WHO, 2011: 3). Engellilik olgusu, toplumun mikro boyutlarında ele alınırken dinamik yapısıyla makro boyutta da önemli bir mesele haline gelmiştir.

Engellilik, bireyin yaşam aktivitelerini sınırlayıcı, kısıtlayıcı zihinsel-fiziksel bozukluklar ve bireyin yeteneklerindeki ve gücündeki sınırlılık-eksiklik durumudur (Coleman, Whyte ve Ingstad’dan akt. Burcu, 2011: 38). Engellilik, görme, işitme, konuşma, ortopedik, bedensel, psikiyatrik, nörolojik, zihinsel veya duygusal biçimlerde kendini gösterebilir (Tracey’den akt. Aycan, 2005: 11). Engellilik; erişebilirlik, sosyalleşme, sosyal hayata ve istihdama katılım, birine olan muhtaçlık vb. durumları da kapsamaktadır. Engellilik, fiziksel özelliklerine bağlı olarak diğerlerinden farklı olduğunu düşünen veya farklı olduğu düşünülen bireylere ilişkin bireyin fiziksel durumunun yarattığı sosyal konumudur (Burcu, 2007: 7). Bu nedenle bireyin fiziki yetersizliğin dışında kalan engellilik hali toplumsal sistemin getirdiği “sosyal engel” olarak adlandırılabilir. Engellilik kavramı tanımlanırken uzun süreli engelliliğin sosyal ve ekonomik dezavantaja neden olması, hakların inkâr edilmesi ve toplumsal yaşam içerisinde eşitlikteki kısıtlamalar üzerinde durulmaktadır (Isaac, Raja ve Ravana’dan akt. Polat, 2011: 29).

Engellilik ile ilgili ortaya koyulan ilk tanımlamalarda bireyin eksikliği veya bedenin bozukluğu vurgulanmaktadır. Daha sonraları engellilik, bireye atfedilen bir olgu olarak ortaya çıkmış olup engelliliğin tıbbi-sosyal model tartışmalarının sonucu olarak, en genel anlamıyla

bireyin kendi yeti kaybından dolayı yaşadığı sınırlılık ve ya toplum tarafından bireye getirilen sınırlılık durumu olarak görülmeye başlanmıştır.

1.2. Engellilik Sınıflandırması

Engellilik olgusu kısıtlılık, ihtiyaçlar, beklentiler, toplumsal uyum ve katılım gibi birçok düzlemde ele alınması gereken bir konudur. Engellilik türleri tanımlarına bakıldığında tıbbi model çerçevesinde fiziksel sınırlılık ve yetersizliğin kategorilendirilmesi sonucunda bir ayrıma gidilmiştir. Bireyin fiziki yetersizliğine göre yapılan sınıflandırmalar ihtiyaçlarına yönelik düzenlemelerin yapılabilmesi yönünde anlamlıdır. Bu manada yapılan Türkiye Özürlüler Araştırması'nda (2002) engellilik türleri ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma, zihinsel engelli ve süregen hastalıklar olarak sınıflandırılmıştır. TÜİK'in yaptığı Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması'nda (2010) engellilik sınıflandırmasına “ruhsal ve duyuşsal engelli” ve “çoklu engellilik” kavramları da dâhil edilmiştir. Nüfus ve Konut Araştırması'nda (2011) engellilikle ilgili sonuçlarda en az bir engele sahip olma durumu; görmede zorluk, duymada zorluk, konuşmada zorluk, yürümede ve merdiven inip çıkmada zorluk, taşımada veya tutmada zorluk, öğrenmede veya hatırlamada zorluk şeklinde belirtilmiştir. Engel gruplarının kapsayan hastalık ve yetersizlik durumları aşağıda ifade edilmiştir.

Ortopedik engelli: Bedensel yetersizlik, eksiklik ve fonksiyon kaybı olan kişidir. Hareket kısıtlılığı, şekil bozukluğu, kas güçsüzlüğü, felçliler, kemik hastalığı olanlar, Serabral Palsi ve Sipina Bifida olanlar.

Görme engelli: Gözde tam veya kısmi görme kaybı veya bozukluğu olan kişidir. Göz protezi kullananlar ve gece körlüğü olanlar.

İşitme engelli: Kulakta tam veya kısmi işitme kaybı olan kişidir. Koklear implant veya işitme cihazı kullananlar.

Dil ve konuşma engelli: Konuşamayan, konuşmasında bozukluk olan veya ses bozukluğu olan kişidir. Konuşmak için alet kullananlar, kekemeler, afazi, anatomik nedene bağlı olanlar.

Zihinsel engelli: Zihinsel işlevlerde sınırlılığı olan kişidir.

Ruhsal ve duyuşsal engelli: Duygu, düşünce ve davranışlar ile günlük yaşam aktivitelerini sürdürmede zorluk yaşayan kişidir. Bipolar bozukluk, şizofreni vb. hastalıkları olanlar.

Sınıflanamayan engellilik: Zihinsel MR (mental retardasyon) ile sınıflanamayan grupta yer alan yaygın gelişimsel bozuklukları (otizm spektrum bozuklukları, asperger

sendromu, dezintegratif bozukluk vb.), özgül/özel öğrenme güçlüğü (disleksi, dikkat eksikliği, hiperaktivite vb.) olan kişilerdir.

Süreğen hastalık: Sürekli bakım ve tedavi gerektiren hastalığı olan kişidir.

Çoklu engellilik: Bireyin birden fazla engel türüne sahip olma durumudur.

Engellilik türlerinin sınıflandırılması fiziksel engelinin farklılığı olarak ortaya çıkmış olsa da bireyin engelinin sonucu olarak sosyal etkilerinin değerlendirilmesi yeni bir sınıflandırılmayı ortaya çıkarabilir. Ancak günümüzde sosyal politikalar ve hizmetlerin sağlanması konusunda ihtiyaçlara yönelik tıbbi model çerçevesinde oluşturulan engellilik sınıflandırmaları kullanılmaktadır.

1.3. Engelli Birey Olma Bağlamında Kavramsal İlişkiler

“Engelli birey olma” engelliliğin oluşu ve sürecini göstermektedir. Bu nedenle engellilik durumu kavramlarla ilişkilendirilerek anlatılmaya çalışılmıştır. Engellilik tanımlamaları ve engellilik durumunu yaşayan bireyden ziyade “engelli birey olma”nın neleri kapsadığı gösterilmeye çalışılmıştır. Engelli birey olmayı temelde etkileyen faktörler; kimlik, aile, toplumsal cinsiyet rolleri ve kültürel yapıdır. İçinde bulunulan topluma göre anlam kazanan kavramlar üzerinde engellilik durumuyla yakından ilişkilidir. Bu nedenle engelli bireylerin engelli birey olma sürecinde kimlik, kültür, etiketlenme, dışlanma ve toplumsal cinsiyet rolleri vb. önemli görülen noktalardır.

1.3.1. Engelliliğin Kültürel Anlamı

Kültür toplumun gerçekliğinde inşa edilmiş olan bir yapıdır. Sorokin'e göre, “kültür sosyo-kültürel evrendeki açık seçik eylemlerin ve araçların ortaya koyduğu ve nesnelleştirdiği anlamlar, değerler ve kurallar, bunların etkileşim ve ilişkileri, bütünleşmiş ve bütünleşmemiş gruplarıdır.” (akt. Güvenç, 1984: 101). Nesilden nesile aktarılan kültür bağlamında, sosyal bir inşa süreci olan “sosyal gerçeklikler” doğalmış gibi algılanmaktadır. Ancak, sosyal değişim çerçevesinde her nesil sosyal inşaya kendi deneyimini ve birikimini aktarır (Bayhan, 2013: 147). Kültürün inşa edilmesinde olduğu gibi dönüştürülmesinde de kilit rolü aktörler oynamaktadır.

“Engellilerin kültürel temsili, insan olmadan neyi kastettiğimizi anlamamızı etkiliyor, daha pratik açıdan kamu politikasını, sosyal kaynakların tahsisini ve sivil hakların anlamını etkiliyor” (Berube'den akt. Jaeger ve Bowman, 2005: 95). Engelliliğin tanımlanması sosyal sınıflandırma, politik tanımlama, engelli bireylerin karakteristik özelliklerinin toplanması ve kültürel söylemle bağlantılıdır. Engelli birey olma sürecini etkileyen bileşenlerden biri de

kültürdür. Engellilik konusundaki kültürel görüşler engellilerin deneyimleri, sözsüz kuralları, dil ve söylemi paylaştıklarını göstermektedir (Polat, 2011: 4).

Toplumun engelli bireye atfettiği değer ve bireyden beklenen roller içinde bulunulan kültürün sonucudur. Morris'in ve sosyal model teorisyenlerinin belirttiği gibi engelli bireylere karşı engelli olmayanların davranışları, kültürel bakışı oluşturmaktadır. Bu kültürel bakış fiziksel veya zihinsel yetilerinde bir takım problemler yaşayan bireylerin toplumda evlenemez, çalışamaz, çocuk doğuramaz, avukatlık yapamaz gibi konumlanmasına neden olmaktadır. Diğer bir ifadeyle engelli bireylerin neyi yapabileceği veya yapamayacağı engelli olmayan bireyler tarafından belirlenmektedir (Polat, 2011: 6).

Değerler, töreler, adetler, gelenekler, dil, tarih, deneyimler ve folklorun bir arada olma ruhu ve kimliği olarak tanımlanan (Polat, 2011: 37) kültür, kendisini bedeninin çeşitli hallerinde somutlaştırmaktadır (Demez 2009: 21). Kültüre bağlı olarak inşa edilen ve engelli olmayan bireyden engelli bireyi ayrı tutan duygu, düşünce, tutum ve davranışlar gibi kadın da erkekten farklı tutulmaktadır (Burcu, 2015: 82). Kadınlar ve erkekler hakkındaki kültürel gerçeklikler ve inançlar-mevcut eşitsizliklerde, reklamlarda, sohbetlerde, zihinlerde, beklentilerde ya da başkalarının davranışlarında temsil edilen ya da çevre tarafından zihinlerimize uyarlanan benlik algımızı, ilgilerimizi ve davranışlarımızı değiştirir (Fine'den akt. Bayhan, 2013: 157). Engelli bireylerden beklenen toplumsal roller engellilik kültürünü yeniden inşa eder. Toplumsal cinsiyet gibi, engellilik de evrensel ve değişmez bir öz değil, kültürel ve tarihsel olarak özgül bir fenomendir (Shakespeare'den akt. Aydın, 2013: 19).

Küreselleşen dünyada engellilik kültürü görünümünü değiştirmek kolay olmasa da tarihsel ve kültürel ortam, insan bedenini hem tanımlanmasına hem de bedeninin kullanımına ilişkin normlar belirler (Bayhan, 2013: 149). Engelli bireyler bazen tehdit, gizem ya da yoksunluk gibi belirli bir atmosferi arttırmak ya da üretimin görsel etkisine karakter eklemek için film ve televizyon dizilerinin hikâyelerine dâhildirler (Black, Longmore ve Norden'den akt. Jaeger ve Bowman, 2005: 97). Kültür; değerleri, töreleri, adetleri, gelenekleri, dili, tarihi ve deneyimleri folkloru nedeniyle bir arada olma ruhu ve kimliği olarak tanımlanacak olursa, İşaret Dili, Braille Alfabesi, engelliler ile ilgili kutlanan özel günler, Sol Ayağım filmi veya görme engelli sanatçıların yaptıkları resimler gibi sanat eserleri, engelli bireylerin günlük yaşamdan hikâyelerini kapsayan arşivler, oluşturdukları sosyal ve politik baskı grupları, yapılan araştırmalarda kendilerini genel içinde ayrı hissetmeleri ile farklı bir kültürden bahsetmek mümkün olmaktadır (Colbert ve Peters'dan akt. Şahin, 2004: 51). Kültür toplumun gerçekliğinde sistem olarak inşa edilen bir yapı olmakla birlikte dönüştürülmesinde kilit aktörler söz konusudur. Engellilik kültürünün oluşumunda önemli aktörler, engelli bireylerin

kendileri ve engelli birey yakınlarıdır. Kültürel yapıda hâkim değer ve normların aile tarafından çocuğa aktarıldığını vurgulamıştır (Straus'dan akt. Burcu, 2015: 95). Bu bağlamda aile bir yandan bireylerin fizyolojik, toplumsal ve psikolojik gereksinimlerini karşılamakta diğer taraftan da toplumun-kültürün devamlılığını sağlamaktadır (Burcu, 2015: 95).

Engelli bireylerin yaşadığı sosyal ortam ve engelliliğin bu sosyal ortamda nasıl tanımlandığı ve karşılaştığı sorunları, engelliliğin hangi etiketlenmeler altında kültürel olarak betimlendiğine göre değişmektedir. Engelli olan bireyler yaşadıkları mahalle, aile, okul, iş, arkadaşlık ortamı gibi birçok sosyal ortamda kendilerine ilişkin bakış açılarını yansıtan kültürel tanımlamalarla karşı karşıya kalırlar (Burcu, 2013: 57). Engelli bireyler, aileleri ve çevreleriyle olan etkileşimin sonucu yeni bir jargon oluşturulabilir ve engellilik kültürünün görünümünde aktif rol oynayabilir. Engellilik kültürü farklı türde engele sahip bireylerin birden fazla ortak noktayı paylaşması ile de oluşabilir (Su, 2016: 43). Aynı zamanda engelli bireyler, ailelerinden öğrendikleri kültürden farklı olarak birbirleriyle etkileşimleri sonucu yeni bir kültür inşa edilebilir. Örneğin; sağırların belli bir işareten oluşan bir “işaret adı” vardır. Ayrıca işiten bireylere sağır toplumla paylaşımları arttıkça sağır arkadaşı tarafından bir işaret adı verilmektedir. Bu durum toplumsal kültürün bir parçası olmayıp sağır bireylerin ortak paylaştığı deneyimler ve değerler sonucu sağır kültürü olarak inşa edilmiştir. Böylelikle engelliliğin temsili engelli bireyler tarafından ortaya koyulmakta olup bu temsil engelli bireyler ve diğer önemli kişiler; arkadaşlar, aile üyeleri ve bakıcılar gibi deneyimlerinden kaynaklanmaktadır (Jaeger ve Bowman, 2005: 95).

Engelli olanların kendilerine yönelik duygularından çok genellikle engelli olmayanların engelliliğe ilişkin tepkileri ve duyguları sonucu kültürel resim ya da kültürel betimleme ortaya çıkmaktadır (Burcu, 2010: 71). Engellilik kültürü, toplumunun engellilere olan bakış açısı ve engellilerin topluma bakış açısıyla şekillenmektedir. Toplumumuzda engellilik kültürünü oluşturan toplumun engelli bireye bakışı; “acıma”, “alay etme”, “işe yaramaz görme” ve “dışlanma” vb. kavramlarla tanımlanmaktadır. Engelli bireylerin kendilerini toplumda nasıl tanımladıklarına baktığımızda ise “çalışkan”, “mücadeleci”, “sabırlı”, “akıllı” vb. kavramlarıyla kendilerini ilişkilendirildikleri görülmektedir. Toplumun atfettiği kavramlarla kendilerine ilişkin kavramlar arasında tezatlık vardır. Bu da kendilerini tanımlarken, kendilerini toplumun atfettiğinden farklı olarak gördüklerini gösterir.

1.3.2. Engelli Bireylerde Kimlik

“Engelli olma” sürecinin ortaya çıkışı, normların dışında kalan bir kimlik edinimi sürecidir. “Akademik öz-düşünümselliğin ‘engelli kimliği’ söz konusu olduğunda öznel ve

nesnel toplumsal gerçeklik düzeylerindeki nihai stratejik hedefi; öznel gerçeklik boyutunda ‘engellilerin bizzat kendilerinin’ ve nesnel toplumsal gerçeklik boyutunda ise kurumlaşmış ‘mevcut toplumsal gerçekliğin’ bir özdeşimsellik imkânına kavuşturulabilmesine ilişkin ‘katılım ve diyalog’ mekanizmaların geliştirilmesinin gerekliliğine imada bulunmaktadır.” (Uluocak ve Aslan, 2012: 24-25).

Engelli bireyin kimliği, toplumda engellilerin görünümüne dair ön bilgiler verir. Kimlik olgusu hem kendini tanımayı, yani, diğerlerinden farklılaşmayı, hem de bazı gruplarla özdeşleşmeyi bir arada içerir (Şimşek, 2002: 35). Engellilik kimliği ve kültürü, engelli bireye içinde bulunduğu toplum tarafından aktarılır. Ayrıca engelli birey içinde bulunduğu toplumda engellilik kimliğinin ve kültürünün şekillenmesinde rol oynar. Engelli bireylerin kendine bakış açısı ve toplumun ona bakış açısı ile sosyal kimliğini oluşturur. Sosyal kimlik tanımlamalarında bireyin toplumsal ilişkileri, sosyal olaylar ve olgular açıklayıcı olmaktadır. Kimliğin tanımlanması, sürekli oluş halinde bir süreci ifade eder. Sosyalleşme süreciyle kimlik devinim içindedir.

Sosyal kimlik, “bireyin benlik algısının, bir sosyal gruba ya da gruplara üyeliğine ilişkin bilgisinden ve bu üyeliğine ilişkin bilgisinden ve bu üyeliğe yüklediği değerden ve duygusal anlamlılıktan kaynaklanan parçasıdır” (Tajfel’den akt. Demirtaş, 2003: 130). Engelli bireye yapılandırılan etiketler, diğerlerinin tavır ve tutumlarını etiketlemekte ve engelli bireyin diğerleriyle olan etkileşiminde temel rol oynamaktadır. Crocker, Major ve Steele (1998) de damgayı değeri düşürülmüş bir sosyal kimlik olarak tanımlar ve damganın sosyal bir bağlam içinde kişilerarası etkileşimde ortaya çıktığını belirtirler (akt. Meşe, 2014: 546). Engelli birey kimliğinin temelinde aileyle başlayan etkileşim engelli bireylerin topluma uyum sağlamasını da etkilemektedir. Kültürel kökenler, ebeveynlerin mesleki statüleri, gelirleri, ebeveynlerin tutumları, aile içi görev ve sorumlulukları gibi özellikler ailenin engelli üyeye sahip olmasına ilişkin yeni yapılanmalara yol açabilmektedir (Burcu, 2015: 99).

“Kendimizi ya da ötekileri tanımlamak, bir anlam sorunudur ve anlam her zaman karşılıklı eylem içerir: anlaşma ve anlaşmazlık, gelenek ve yenilik, iletişim ve müzakere gibi” (Özdemir, 2010: 12). Dezavantajlı gruplar içerisinde yer alan engelli bireylerin diğerlerinden ayıran farklı özelliklerinden ötürü toplum içerisinde daha düşük konumda yer almaktadır. Engelli bireylerin kimliği, toplumda nasıl tanımladıkları ve nerede konumlandıklarına ilişkin görünümüdür. Bu nedenle engelli bireyin “Normalliyi başarmaya” iten bu baskılanma sürecinde kimlik edinimi çift yönlü yaşanmaktadır: Bir yanda engelli bireyin kendisinin kabulü diğer taraftan da toplumun baskıları (Burcu, 2006: 66). Engelli bireylerin kimlik inşasında en önemli nokta damgadır. Damgalı birey, yani, engelli

bireyler bizlerin onu ne olarak tanımlayıp kendisine nasıl bir kimlik atfedeceğimiz ve onu nasıl karşılayacağımız hususunda endişe içerisinde bulunabilir (Barker'dan akt. Goffman, 2014: 44). Toplum tarafından etiketlenen birey, dışlanmadan yalıtıma doğru giden bir süreç içerisinde yer almaktadır. Engelli birey, etiketlenir veya işaret edilirse bireyin kendi gerçekliğinin işaret edilmesi onun diğerlerinden farklı olduğu vurgular. Bu durum engelli bireylerin toplumda var olan "normallik" anlayışının dışında olduğunu gösterir. Birey toplumdan farklı olduğu yönünde baskılanır ve değersizleştirilirse damgalanmaya açık hale gelmektedir. Kimlik edinimi sürecindeki damgalanma, bireyi dışlanmaya maruz bırakabilir veya topluma karşı mücadele içerisinde bırakabilir. Birey kendisi için uygun gördüğü toplumsal rol içinde bir kimlik edinir ve günlük hayatındaki ilişkileri de bu kimlik üzerinden belirler. Sahiplendiği toplumsal rol ile birlikte birey aynı zamanda bir kimlik de edinmiş olur (Dikkol, 2014: 26). Engelli bireyler kimliğini oluştururken toplumda varoluş çabasıyla mücadele eden insanlardır. Buna rağmen toplumun normları dışında kalmaları dezavantajlı küçük grup olarak toplumda yer edinmeye çalışmaktadırlar. Dezavantajları küçük grupların kendini topluma kendi kabul ettirmesi, toplumun isteklerine yanıt verebilmesi ve toplumun onları zararsız görmesiyle mümkündür.

1.3.3. Engelli Bireylerde Etiketleme/ Damga

Damga, kişinin "görünen sosyal kimliği" (virtualsecialidentity) (bir kişinin toplum tarafından nasıl karakterize edildiği) ile "gerçek sosyal kimliği" (actualsocialidentity) (bir kişinin gerçekten sahip olduğu özellikler) arasında bir ayrışmadan oluşur veya bu ayrışmayı yaratır (Meşe, 2014: 546). Gordon Marshall'ın engelli olmanın kendisi damgalayıcıdır, şeklindeki engellilik tanımı:

Engellilik, körlük, felç ya da zihinsel engellilik gibi fiziksel ya da zihinsel işlevlerden birinin ya da birden çoğunun, hastalıktan farklı olarak kalıcı biçimde kaybedilmesi veya eksik olmasıdır. Engelli olmak genellikle damgalayıcı bir niteliğe sahiptir. Dahası engelli kişiler, koşulları, haklarını korumaya elvermediğinden genellikle ek mali ve kişisel desteğe ihtiyaç duyar, ayrıca sosyal güvence ve refah programlarının hazırlanmasında anahtar bir grup oluştururlar (Marshall'dan akt. Alvar, 2014: 8).

Damgalanan birey, tam olarak kabul edilmediği, hor görüldüğü, farklı muamele yapıldığı bir toplumda yaşamayı öğrenirken, özel bir ahlaki kariyerden, özellikle sancılı bir sosyalleşme sürecinden geçmek zorundadır (Slattery, 2011: 190). Engelli bireyler çoğu zaman diğerleri için hatta kendi aileleri içinde bir 'yük' olarak algılanmıştır. Bu olumsuz kültürel resimler ya da olumsuz düşünceler ve algıların yansımaları çoğu zaman 'damgalar' olarak görünürlük kazanmaktadır (Burcu, 2015: 150). Etiketleme süreci; bireyin aile, eğitim, sağlık,

ulaşım, iş gibi hayatın birçok alanlarında sorunlarla karşı karşıya getirir. Bireyin engel türüne göre farklılaşan damgalar kimi zaman toplumda genelleşmiş bir Şekilde karşımıza çıkar.

Engelli beden, kader gazabı ve ıslah olunmaz Şeklinde ifade edilmektedir (Ghai'dan akt. Polat, 2011: 34). Damgalı bireyin toplumsal kimliğinin lekelenmiş veçheleri, hem onunla ilişkide bulunan kişilerde hem de damgalı bireyin bizatihi kendisinde, onun da herkes gibi saygı görmeyi ve dikkate alınmayı hak ettiği beklentisi yaratır (Goffman, 2014: 38). Örneğin, zihinsel engelli bir çocuğa sahip olan ebeveyn çocuğuyla birlikte sosyal hayata katılım gösterdiğinde toplumdaki herkese davranıldığı gibi tutum beklentisi vardır. Ancak diğerlerinin acıyan ve uzak durulması gereken bakışları ile olumsuz söylemlere maruz kalınmaktadır. Bu nedenle damgalar, kendiliğinden ötekileştirmeyi toplumun tutumlarını etkiler ve toplumun engelli bireye bakış açısını ortaya koyar. Aynı zamanda engelli bireylerin toplumdaki yerini gösterir ve pekiştirir.

Engelli birey, içinde bulunduğu toplumun toplumsal beklentilere cevap veremediği takdirde damgalanmaya maruz kalır ve içinde bulunulan topluma karşı birey tavır ve tutum geliştirebilir. Etiketleme sürecinin toplum-birey etkileşimi olumsuz Şekilde etkiler. Toplumda damgalanan birey sosyal etkileşimin sonucu olarak dışlanabilir veya kendini soyutlayabilir. Engelli olanların kendilerine yönelik duygularından çok genellikle engelli olmayanların engelliliğe ilişkin tepkileri ve duyguları sonucu kültürel resim ya da kültürel betimleme ortaya çıkmaktadır (Burcu, 2010: 71). Goffman (2014) bir sıfatın itibarsızlaştırıcı etkisi söz konusu ise damga olarak tanımlar, ayrıca damga; başarısızlık veya engel olarak da görülür. Goffman'a göre engellilerle ilişki halinde olan diğerleri engellilere saygı duyma ve önem verme konusunda başarısızdır. Bu yüzden engelli bireyler toplumda "ikinci sınıf" olarak görülmektedir (akt. Burcu, 2007: 9).

Sanayi ve teknolojik gelişmeler, sosyal hayatın hareketliliği ve toplumsal değişimler sonucunda evlerine kapanan engelli bireylerin toplumla bütünleşme talepleri toplumun diğer kesimleri tarafından görünür hale gelmiştir (Genç ve at, 2013: 364). Engellilik hareketinin negatif söylemlere karşı duruşuyla engellilik algısını değiştirme çabası vardır. Bu nedenle toplumun engellilik algısı; engelli bireyleri nasıl gördükleri ve engelli bireylerin kendilerini nasıl gördükleriyle yeniden inşa edilmeye çalışılır. Engelli bireylerin edebiyat, sinema ve medyadaki temsil Őekilleri, engelli olmayan bireylerin engelli bireylere karşı yaklaşımını ve engelli bireyler hakkındaki fikirlerinin de bir süre sonra temsil edildikleri Şekilde inşa edilmesini sağlar (Polat, 2011: 35).

1.3.4. Engelli Bireylerde İzolasyon/ Toplumsal Dışlanma

Sosyal dışlanma toplumla bireyin sosyal bütünleşmesini sağlayan sosyal, ekonomik, politik ve kültürel sistemlerin tümünden, kısmen veya tamamen yoksun olma dinamik sürecini ifade etmektedir (Çakır, 2002: 84). Sosyal dışlanmayı engelli bireyler üzerinden incelemek istersek en genel anlamıyla engelli bireylerin toplumla bütünleşememesidir. Engelli bireylerin sosyal dışlanması iki farklı boyutta incelenebilir: İlk olarak fiziki yetersizlik ve sınırlılık durumundan ötürü yaşadıkları ikincisi ise toplumun bakış açısıyla engelli bireylerin sosyal dışlanmasıdır. Sosyal dışlanma, bireyin deneyimledikleriyle ve yaşamlarını sürdürme kanallarını nasıl kullandıklarıyla doğrudan ilişkilidir. Sosyal dışlanma yaşayan engelli birey topluma uyum sağlayamamaktadır. Bu durum daha çok eğitim, istihdam, erişebilirlik alanlarında görülmektedir. Kamusal alanlarda politikalar ve düzenlemelerin yetersizliği engelli bireylerin kurumlarda sorun yaşamalarına neden olurken aynı zamanda bu durum engelli bireyin toplum tarafından dışlanmış hissetmelerine yol açmaktadır. Ayrıca dışlanan engelli birey ayrımcılığa da maruz kalmaktadır. Bireylerin engel türlerine göre de ayrımcılık ve dışlanma farklı boyutlarda ve toplumun farklı alanlarında görülebilir. Örneğin; işitme engelli bireyler iletişim için işaret dilini kullanırken toplumun işaret dili bilmemesi onları toplum içinde dışlanmalarına ve yalnızlaşmasına neden olmaktadır. Ayrıca bu durum toplumun engelli bireyi izole ettiği anlamına gelmektedir. Diğer bir örnek ise tekerlekli sandalye kullanan bireye göre çevre düzenlemesinin yapılmaması, erişebilirliğin kısıtlanması ise yine engelli bireyin dışlanmasına ve yalnızlaşmasına neden olurken kamusal alanda da dışlandığını göstermektedir. Bu durum sosyal yaşantı alanında ise çevre ilişkilerini etkileyebilmektedir. Söz konusu dışlanma kendilerini istenmeyen olarak görmelerine ve evden dışarı çıkmak istememelerine yol açabilmektedir. Shakespeare'in (2000) de belirttiği gibi engelli bireyler için resmi, gayri resmi hizmetler ve kişisel ilişki ağları, engelli insanların 'fikirlerini ifade etmelerini', 'yaşamlarını etkileyen kararlara katılmalarını' ve 'topluluklarının sosyal yaşamlarını tam olarak paylaşmalarını' sağlamalıdır (akt. Burcu, 2015: 149).

Sosyal dışlanma toplumun her alanında görülebilmektedir. Engelli bireylerin kimliği, kültürel görünümü, etiketlenmeler ve toplumsal rolleri toplumun beklentileri doğrultusunda birey gerçekleşmediğinde dışlanabilmektedir. Bu durumda engelliliğin fiziksel ve sosyal boyutu engelli bireylerin toplum tarafından yalnızlaşmasına ve toplumun dışında yer almasına neden olur. Sosyal dışlanma çok yönlü olabileceği gibi bireyleri herhangi bir şeyden yoksun bırakabilir.

Engelli bireylerin yaşam mücadelesinde kendi başına yaşadığı güçlükler aynı zamanda bedeninin "normal" dışı olarak görülmesi ve olumsuz engellilik söylemleri söz konusu

olduğunda sosyal dışlanmadan bahsedilebilir. Örneğin; arkadaş edinme, aile kurma ve boş zamanlarını değerlendirme gibi durumlarda engelli birey, engelli olmayan bireyler tarafından arkadaşlık kurmak istenmeyen, eş olması istenmeyen ve birlikte vakit geçirmek istenmeyen kişi olarak görüldüğünde beraberinde olumsuz etiketlenmelere maruz kalmakta ve dışlanmaktadır. Engelli birey sosyal aktivitelerini yalnızlaştırılmasından ötürü gerçekleştiremeyebilir. Damgalama ve ötekileştirme “normal” den farklı olanı toplum dışına iter ve bireyi engellileştiren fiziki engelinin yanı sıra toplumdur. Engelli bireylerin engellenmişlik, dışlanmışlık, yoksunluk durumu beraberinde topluma katılım sağlayamamasına neden olur.

1.3.5. Engelli Bireylerde Toplumsal Cinsiyet Roller

Toplumun belirlediği kalıplaşmış yargılar ve normlar çerçevesinde bireylerden beklenen toplumsal roller vardır. Bireylerden toplumsal rollere uygunluk sağlanması ve gerçekleştirmesi beklenir. Buna göre içinde bulunan toplum kültürü cinsiyete atfedilen anlamlar ve roller, toplumsal cinsiyet rollerini ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet dediğimizde anladığımız şey kültürel ve sosyal açıdan tanımlanan erkeklik ve kadınlıktır (Gelgeç Bakacak, 2018: 524). Toplumda mevcut olan kalıp yargılar, önyargılar ve ayrımcılık, “kadınlık ve erkeklik normları” biçiminde işlenir:

Kadınlık normları, kadının güzel, bakımlı, genç ve sağlıklı ama güçsüz, zayıf, korunmaya muhtaç, bunların yanı sıra iyi eş, fedakâr anne ve becerikli, hamarat ev kadını vb. olması gereğine işaret eder; bunlara “pamuk prenses” normu da demek mümkündür. Erkeklik normları ki bunlara da “beyaz atlı prens” normu denebilir, erkeğin fiziksel, zihinsel, cinsel ve ekonomik olarak güçlü, başarılı ve statü sahibi vb. olması gereğini ortaya koyar (Yaşın Dökmen, 2009).

Toplum tarafından bireylerden beklenen birden fazla roller vardır. Geleneksel olarak kadın ve erkeğin eşinde bulunmasını istediği özellikler toplum tarafından belirlenmesi hem erkekleri hem de kadınları etkilemekteyken özellikle kadınları olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Burcu, 2015: 83). Hemen her toplumda kadın ve erkek kendi kültürel atmosferleri içinde rollerine uyum sağlamaktadır. Örneğin; bir toplumda kadın olma, sosyalizasyon süreci boyunca ‘annelik’, ‘kadınlık’, erkek olma ise ‘babalık’, ‘erkeklik’, ‘aileyi geçindirme’ gibi toplumsal cinsiyet rollerine ait tanımlamalarla şekillenebilir. Toplumsal cinsiyet rolleri; aile, okul, medya, sosyal çevre gibi aracılığıyla bireylere aktarılır. Engelli bireylerin de buna uyum sağlamaları beklenir. Öte yandan toplumsal cinsiyet rollerinin gerçekleştirilmesine ilişkin toplumda engelli bireylerin rollerini

gerçekleştiremeyeceği düşüncesi vardır. Ancak bu rolleri gerçekleştirirken bireyin kısıtlılığı ve yetersizliği beklentiyi karşılamayabilir. Bu durumda engelli bireyler toplumsal beklentiyi karşılamakta dezavantajlıdır. Toplumsal cinsiyete bağlı beklenen roller zaman zaman kadınlar için erkeklere göre daha dezavantajlı durumları yaratabilmektedir (Burcu, 2015: 83).

Toplumsal cinsiyet rolleri ve beklentileri, kalıplaşmış bir kültürün parçasıdır. Toplumun cinsiyetinden dolayı kadına ve erkeğe yüklediği rollerin, kadının ve erkeğin yaşamı için getirdiği sorunların dışında kadınların ve erkeklerin bedenlerine ait özellikleri de -ki toplumun “normal” kabul ettiği bedensel özelliklerin dışında olma- onlar için toplumsal yaşamda ayrı bir sorun alanı yaratabilmektedir (Burcu, Kamanlıoğlu ve Şahin, 2009: 4). Bireyin engelinin yanı sıra kadınlık ve erkeklik rollerinin engelli birey üzerinde etkisi daha çok görülmektedir. Toplumda engelli bireyin kendisi yetersiz görülerek toplumsal cinsiyet rollerinin dışında bırakılır. Kimi zaman da engelli birey toplumsal rolleri gerçekleştiremediğinde toplum dışında bırakılır. Örneğin; işitme engeli olan bir kadının çocuğuna annelik yapamayacağı ya da bedensel engeli olan bir erkeğin evin geçimini sağlayamayacağı düşüncesiyle toplum rollerin gerçekleşmesi beklentisi içerisinde olmayabilir.

Toplumumuzda toplumsal cinsiyet rollerinin baskın olduğu kadından beklenen roller çerçevesinde hem kadın olma hem engelli birey olma çifte dezavantaj durumu yaratabilmektedir. Cinsiyet ve engelli bedene sahip olmaya bağlı olarak bireyin toplumsal yaşamda karşılaştığı sorunların, daha çok onlara biçilen toplumsal rollerle ilişkili olduğunu söylenebilir (Burcu, 2015: 84). Bireylerin sosyal kimliğini oluşturan tüm etmenler bireye yüklenen anlamlar çerçevesinde roller biçilmektedir. Toplumsal cinsiyete ilişkin açıklamalar arasında kadın olmanın toplumsal rollerini “annelik, eş olma, ev kadınlığı, akrabalık, mesleki, topluluk ve bireylik rolü” şeklinde yedi temel rol olarak belirleyen Oppong ve Abu’ya (1985) göre annelik rolü, kadının çocuğunu yetiştirmesi ve topluma hazırlaması ile ilgilidir (Burcu, 2015: 82). “Kadın olmak”, “engelli olmak”, “anne olmak” ve “avukat olmak” vb. şeyler bireyin kimliğinin birer parçası olup aynı zamanda bireye yüklenen roller çerçevesinde beklentiye uygun hareket etmesi ve temsil etmesi beklenir. Bu durumda görme engelli annenin avukat olarak çalışması ve annelik yapması beklenirken, aslında engelli birey olmasından ötürü rollerini gerçekleştiremeyeceği düşünülebilir. Aynı zamanda görme engelli kadının engelden ötürü çalışmaması beklenebilir, yine görme engelli bir kadının çocuğuna nasıl annelik yapacağı sorusunu akıllara getirebilir. Buna rağmen engelli kadın olmanın yanında annelik de avukatlık da yapabilir bunlar birbirine engel durumlar oluşturmaması gerekmektedir. Aslında bu durum kültürde var olan önyargılar ve ayrımcılıkla akla gelen

sonuçlardır. Toplumsal cinsiyet rolleri engelli bireylerin sosyal yaşantılarında olumsuz etiketlenmelere ve dışlanmaya neden olabilir.

Booth ve Worthman'ın de (1998) belirttiği gibi erkeğin cinsiyetine göre toplumsal kabul görmüş rolleri olan babalık, eş olma, koruma ve mesleki rolün yerine getirilmesine ilişkin beklentiler aynı toplumda zaman içinde değişime uğrasa da bu beklentilerin yerine getirilmesindeki aksamalar erkek engelli birey için de kadın engelli birey gibi benzer bir sorun alanı yaratabilmektedir (akt. Burcu, 2015: 91). Toplumsal cinsiyet rolleri ve beklentileri ile toplumun yani sosyal çevrenin tavır ve tutumları engelli bireyin yaşamını olumsuz şekilde etkilediği görülür. Engelli kadın ve erkek ortak engellilik deneyimlerine rağmen toplumsal cinsiyet rollerine bağlı sorun farklılaşması da yaşamaktadırlar. Toplumsal roller kalıplaşmış davranışlar ve normlar çerçevesinde zaman gerektirse de toplum tarafından yeniden inşa edilebilir. Bu doğrultuda engel birey için yaşantılarında toplumsal cinsiyet rollerinin dezavantajını en aza indirmeye çalışılabilir.

1.4. Engelliliğin Modelleri ve Sosyal Teoriler

Engellilik; sağlık, sosyal, ekonomi, hukuki vb. boyutuyla multidisipliner bir konudur. Sosyolojik olarak da engellilik üzerine yapılan çalışmalar engelli bireylerin kültürü, kimliği, aile yapısı, ekonomik ve sosyal problemleri üzerine toplumumuzda yaşayan engelli bireyler hakkında bilgi kaynağıdır. Bu doğrultuda çalışmanı amacı doğrultusunda engellilik konusu; yaklaşımlar ve sosyal teorilerle açıklanmaya çalışılmıştır.

1.4.1. Engelliliğin Tıbbi Modeli ve Sosyal Modeli

Engellilik kavramı bireyi ve toplumu ilgilendiren bir meseledir. Engelliliğin anlaşılmasında kültürel, toplumsal, politik, ekonomik faktörler önemlidir. Bu nedenle engelliliğin tek bir tanımı yoktur. Engellilik hakkındaki tartışmalar; çeşitli tanımlamaları ve sınıflandırmaları ortaya çıkarmış olduğu gibi aynı zamanda engelliliği nasıl ele aldığımızın birer göstergesidir. Bu doğrultuda engellilik tartışmaları engelliliğin nasıl ele alınması gerektiği yönünde engellilik modellerini ortaya koymuştur. Engelliliğin anlaşılmasında ve yeniden inşa edilmesinde önemli olan bu modeller; tıbbi (medikal) model ve sosyal modeldir.

Engellilik tanımlamaları ve sınıflandırmaları göz önünde bulundurulduğunda bireyin yeti yitimi ve yetersizliğine odaklanılmıştır. Tıbbi modelde engellilik, “fiziksel ve ruhsal bozukluk nitekim daha çok yaşamsal faaliyetleri sınırlayan” olarak ele alınmaktadır (Fried'den akt. Kutner, 2007: 98). Tıbbi model, bireyin fiziksel bozukluğuna ve yetersizliğine odaklanmaktadır. Aynı zamanda tıbbi model bireyi sınırlayan durumların iyileştirilmesine

yönelik yaklaşım sergilemiştir. Toplumun “normal” atfedilenin dışındaki bireyin bozukluklarının düzeltilmesi, rehabilite edilmesi, iyileştirilmesi ön plandadır.

Tıbbi model, sakatlığı bireyin içinde yatan bir kusur, tıbbi bir problem olarak algılar. Bireyin kendi kendine yeterliliği ve çalışabilirliği sınırlı olduğu durumlarda engelliliğin tıbbi modelinden söz edilebilir:

Tıbbi model, sakatlığın kaynağını bireydeki/bedendeki bir eksiklik, “normal” işlemeyen bir veya birden fazla organ olarak gören tıp temelli bu perspektif sakatlığa bakışı uzun süre boyunca şekillendirdi. Sakat bireyin, kimi zaman kendinden kaynaklanana engeli aşmak için mücadele etmesi, genellikle de kaderini, onu tedavi ve ya rehabilite edecek, topluma kazandıracak kişilerin ve kurumların eline bırakması, onların desteğiyle normal toplum hayatına uyum sağlamaya çalışması gerektiği düşünülmüştür (Yardımcı, 2012: 225).

Tıbbi modelde engellilik bireyi ilgilendiren sorun olarak ele alınmaktadır. Bu nedenle engelli bireyler patolojik, anormal, sapkın olarak görülebilmektedir. Engelliliğe yönelik olarak medikal/tıbbi model, öncelikle “hastalık” ve “sakatlığın” tıbbi açıdan nedenleri ve açıklanması üzerinde durmuştur (Kamanlıoğlu, 2007: 66).

1968’den sonra hız kazanan sivil haklar hareketiyle engelli üniversite öğrencileri ve engelli aktivistler engelli hakları hareketine ve engellilik çalışmalarına katkıda bulunmuşlardır. Engelli hakları hareketinin temelinde tıbbi model eleştirilirken karşıt görüş olarak sosyal model ortaya çıkmıştır. Engellilik, tıbbi modelden sosyal modele geçişle içinde bulunulan toplumun engelli bireye atfettiği anlam doğrultusunda şekillenmektedir. Engellilik algısının değişimi sosyal model çerçevesinde ele alınmasıyla birçok alt modeller ortaya çıkmıştır. Engelliliğin sosyal modellerinde görülen çeşitlilik aslında engellilik konusu tartışmaları, engellilik sorununun nasıl oluştuğu ve soruna çözüm önerileri etrafında şekillenir. Bu modeller; sosyal inşaacı model, sosyopolitik model, sosyal etkileşimci model, etiketleme modeli, işlevsel ve ekolojik model, engellilik üretme modeli, insan hakları modeli, biyopsikososyal model, atıf modelidir (Arıkan, 2002; Burcu, 2010; Meşe, 2015).

Engellilik hali (disability) bireyin bedenindeki bir hasardan veya yeti kaybından (impairment) ziyade, engelleri yaratan toplumsal çevreden kaynaklanmaktadır (Yardımcı, 2012: 225). Engelli bireyler kendi yetersizlikleri ve sınırlılıklarından dolayı değil toplumun eksiklerinden dolayı engellenmektedir. Bu engeller tekerlekli sandalyeyle çıkılamayacak basamaklar, yüksek kaldırımlar, bozuk yollar, duvarların yüksek kısımlarına monte edilen elektrik anahtarları gibi mekânsal engeller olabileceği gibi özel alt sınıflar gibi eğitimsel nitelikli engeller de olabilir (Arıkan, 2012: 20).

Sosyal modelde birey fiziksel engelini ve engelliğin toplumsal olduğunu kabul eder. Engelli bireylere göre “sağlık ve iyilik hali kendinizle ilgili hissedilen pozitif duyguların toplamı” olarak değerlendirildiğinde dışarıya çıkabilme ve istenilen aktivitelerin bağımsız biçimde yapılabilmesi erişebilirlik açısından önemli göstergelerdir (Şahin, 2004: 54).

Engeller nedeniyle, toplum içinde kendini ifade edebilmesi mümkün olmayan, genellikle evinde kalan ama yine de günlük yaşama dâhil olma çabası gösteren engelliler, toplumdaki diğer bireylerin takdirini alsa da genellikle “acıma”, “yadsıma” veya “ayrımcı” davranışları ile karşılaşmaktadır (Şahin, 2004: 49). Bu doğrultuda toplumun olumsuz tutumu engelli bireylerin engelleyicisidir. Sosyal model, engellilik durumunu yaratan sosyal engellerin toplumsal kaynaklı olduğunu vurgular. Sosyal modelde engellilik vurgusu, engelli bireylerin kısıtlılıklarını teşhir, bireysel yargılamayla başlayıp kurumsal ayrımcılığa kadar devam eden, kamu binalarına erişemeden, ulaşım ağını kullanamama ve eğitimde ayrılmaya kadar gitmektedir (Oliver’den akt. Polat, 2011: 44).

Engelli bireylerin faaliyet kısıtlamalarının psiko-duygusal refahının sosyal olarak yol açtığı zayıflama, toplumun dayattığı bir toplumsal baskı biçimidir (Thomas’dan akt. Burns, 2017: 2). Engelli bireyin topluma uyum sağlaması ve rehabilitasyonun yanı sıra toplumsal bir değişim çözümü olarak görülmektedir. Sosyal model bireyi engelli kılan faktörleri ekonomik bağıllık, tutumlar, yoksulluk, aşırı koruyucu aileler, etiketleme, ulaşım ve erişilebilirlik olmaması, ekonomik bağıllık, dâhil olamama şeklinde açıklamaktadır.

Sosyal modelde bireyin toplumsal bir özne olmasını engelleyen beden olmadığı bunun tersine yeti yitimi olan bedeni engelleyen toplumsal, siyasal ve kültürel baskı ile çevre merkezli engeller olduğu dile getirilmiştir (Abberley, Barnes, Mercer ve Shakespeare’den akt. Kızılaslan vd., 2016: 190). Aynı zamanda her türlü vatandaşlık haklarını kısıtlayarak engellinin yoksullaşmasına, güçsüzleşmesine ve engellinin toplumdan ve toplumun engelliden uzaklaşmasına neden olmaktadır. Bu noktada, engellilik politik olarak insan hakları sorunu haline gelen ve sosyal değişim gerektiren düşünsel, ideolojik ve politik bir meseledir (Çağlayan’dan akt. Özgökçeler ve Alper, 2010: 38). Bu nedenle engelliliğin sosyal olarak inşa edilebileceğidir. Bunun göstergesi olarak aşağıdaki tabloda engelliliğin bireysel (tıbbi) modelden sosyal modele doğru gerçekleşen kültür ve pratikteki değişimleri özetlenmektedir.

Tablo 1.1. Engellilik hakkında değişim; tıbbi modelden sosyal modele doğru

Engellilik hakkında değişim; tıbbi modelden sosyal modele doğru	
Engellilik bireysel bir problemdir	Engellilik toplumsal bir problemdir.
Farklı becerilerdeki yetersizlik	Farklı yeteneklerin olması
Eksiklikleri görme	Güçlü yanlarını görme

Yardım temelli	Hak temelli
Özel hizmet sağlama	Erişebilirlik
Engelli birey yerine toplum seçim yapar.	Engelli birey kendi seçim yapar.
Kuruma yönlendirme	Topluluğa yönlendirme
Hasta	Vatandaş
Biz ve onlar: dışlama ve tolerans	Hepimiz: dâhil etme ve değer verme
Engelliliğin tıbbi modeli kontrol ve ya tedavi eder.	Engelliliğin sosyal modeli çevreyi ve tutumları değiştirir.

Engellilik tartışmalarını yaratan sosyal model tıbbi modelin engelli bireyin tıbbi olarak değil toplumsal olarak görülmesi gerektiği görüşünden yola çıkarak birçok vurguyu değiştirerek günümüze getirmiştir. Oysaki engellilik; tıbbi model açısından bireyin yeti yitimi biyolojik ve bireysel olarak ele alınırken sosyal modelle bireyin engelinin toplumsal olduğu vurgusu yapılmıştır. Ancak günümüzde sosyal modelin tıbbi modeli geri planda bıraktığı görülmüşse de bu durum eleştirilerek tıbbi ve sosyal modelin birlikte değerlendirilmesi gerektiğinden söz edilmektedir. “Daha iyi bir engellilik modeli, engellilik kavramının karmaşık yönlerini bir hataya indirgmeden, doğru olanı tıbbi ve sosyal modelde sentezlemektir” (WHO, 2002: 9).

1.4.2. Sosyal Teorilerde Engellilik

Sosyal modele uygun olarak hazırlanan ve 2005 yılında kabul edilen “Engelliler Kanunu”yla engellilere sağlanan temel hakların geniş kapsamlı olarak hayata geçirilmesi aynı zamanda akademik ve yasal olarak engellilik ilgili çalışmaları ve önemini arttırmıştır. Bu nedenle sosyolojik olarak yapısal-işlevselci, sembolik etkileşimci ve sosyal inşacılık yaklaşımları çerçevesinde engellilik konusu ele alınmıştır.

Yapısalcı-İşlevselci Yaklaşımına Göre Engellilik: Toplumlar birer bütündür, birbiriyle ilişkili parçalardan meydana gelen sistemlerdir. Her parça (toplumsal kurum) özel bir işlevi yerine getirir ve toplumsal sistem içerisinde birbirine bağımlı olarak sistemin bütünleşmesine katkıda bulunur (Aysel, 2015: 34). Ana kabul çerçevesinde yapısal-işlevselci yaklaşımda engellilik ve engelli birey daha makro duruş ile kurumlar, değerler, işlevler, statüler, roller, görev ve sorumluluklar açısından ele alınır. Bu yaklaşımda, engelli olmayanların bakış açısında engelli bireylerin olumsuz konumlandırılması sosyal düzenlemelerle açıklanmaya çalışılır (Burcu, 2015: 45). Engellilik, bireyin ihtiyaçlarını değiştiren ve diğerlerinin beklentilerinin ötesine yayılan bir faktördür. Sistemin merkez değer ve normları, uygun bir şekilde toplumsallaşmış rol gerekliliklerini yerine getirmek için harekete geçen aktörler ve diğer aktörler ile etkileşimlerinde kurumsallaşmış zorunlulukları desteklemeye ve savunmaya zorlandıkları zaman idame ettirilir (Coser, 2008: 486). Engelli bireylerin toplumda rol

gerekliliklerini yerine getirmeleri ve diğerleriyle olan etkileşimleri mümkün oldukça sistem korunmaktadır. Dezavantajları küçük grupların kendini topluma kabul ettirmesi, toplumun isteklerine yanıt verebilmesi ve toplumun onları zararsız görmesiyle mümkündür. Bireylerin içinde bulunduğu toplumların belli normları bulunmaktadır. Bu normlar, o toplumun üyelerine neyi, ne zaman ve nasıl yapacaklarını söylemektedir. Bireyler bu normlara uygun tutum ve davranışlar sergiledikleri ölçüde kabul görüp, ait oldukları grubun onayını alabilirler (Karaduman, 2010: 288).

Engelli birey toplumda hangi pozisyonunda yer aldığı ve rol gerekliliklerini yerine getirebilmesi için toplumun olanaklarıyla mümkündür. Bireyler sistemin sürekliliği için toplumun gerekliliklerine yerine getirmekle yükümlüdür. Parsons'a göre sistemlerin ihtiyaçlarını karşılayabilecek eylem dizisi; uyum, amaca erişme, birleşme ve kalıp muhafazası olarak tanımlanmaktadır (akt. Ritzer, 2012: 65). Bu eylem dizisinin tüm sistemlerde kullanılmak üzere çevreye göre uyumluluk sağlayabilmektedir. Engelli bireylerin toplumsal sistemlere adapte olması beklenir. Toplumsal değişme sürecinde henüz sosyal hayata hazır olmayan çocuklardan, toplumun uyum içerisinde sürekliliğinin devam etmesi için hem siyasal toplum hem de özel çevresi eğitim ile elde edilen bilgi ve becerileri edinmesini beklemektedir (Durkheim'dan akt. Aysel, 2015: 35). Bu doğrultuda engelli birey için de söz konusu olan sosyal hayata hazır olması, rolleri ve gerekli olan beceriye sahip olmaları gerekmektedir. Engelli bireylere toplumun bakış açısı; statüler, roller, görev ve sorumluluklar konusunda engelleyici olabilmektedir. Bireylerin engellilik türlerine göre bireylerin sosyal ortamlara uyum sağlaması değişkenlik göstermektedir. Örneğin, işitme engelli bireylerin sosyal ortamlara uyum sağlamasında iletişim, bedensel engelli birey için erişebilirlik önem taşımaktadır. Engelli bireylerin yeti yitiminin gereksinimlerine göre düzenlemeler getirilerek engelli bireyin topluma katılımını ve toplumla bütünleşmesini sağlamalıdır.

Sembolik Etkileşimci Yaklaşımına Göre Engellilik: Toplumsal gerçekliği oluşturan birey, rolü gereği sembolleri okuma ve anlamlandırma çabasında etkileşime girmektedir. Sembolik etkileşimde engellilik, engelli bireyler ve engelli olmayan bireyler arasındaki etkileşimin sonucu olarak görülebilir. Engelliliği deneyimleyen bireylerin bu durumlarına sosyal ve kültürel açıdan nasıl anlamlar yüklediği ile ilgili açıklamalar getirmeye odaklanabilir (Burcu Sağlam vd., 2018: 566). Blumer'e (1969) göre "bir şeyin bir kişiye ifade ettiği anlam, diğer kişilerin o şeye ilişkin olarak kendisine davranma biçimi aracılığıyla oluşur" (akt. Poloma, 2011: 235). Engelli bireylerin gerçekleştirmekte oldukları eylem ve aktiviteler davranışlarını nasıl anlamlandırıldığına ilişkin gündelik hayatta gözlemlenebilir. Engelli birey ve toplum etkileşiminin süreci olarak ele alınabilir.

Engelliliğe atfedilen anlamlar sembolik etkileşimin ürünüdür. Sembolik etkileşimcilere göre engelliliği anlamak için engelli bireylerin mevcut ilişkilerine ve bu ilişkileri nasıl anlamlandırdığına bakmak gerekir. Davranışları anlamak için en iyi bakış noktasının, kişinin kendi içsel referans çerçevesinden olduğunu iddia etmiştir; başka bir kişinin davranışını anlayabilmemizin tek yolu, dünyayı gözlerinden görmektir (Rogers'dan akt. Roe, Stephen ve Middleton, 2010: 34). Engelliliği anlamlandırmanın bir diğer yolu da engelli bireyin yerine kendini koyabilmektir. Engelli bireyin kimliği; sosyal ilişkiler, bilgi ve deneyim bağlamında ortaya çıkan anlamların bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Purtell'e (2013: 26) göre “engelli bireyler, yaşadıkları toplum ve toplumun yapı ve tutumlarının etkisi ile 'engelli' insanlardır” (akt. Retief ve Letšosa, 2018: 4). Engelli bireylerin “normal”in dışında algılanması nedeniyle toplumla etkileşiminde engeli olmayan bireyler belirleyicidir. Engelli bireyler, sosyal yaşantılarının yanı sıra istihdam alanında engelli olmayan bireylerin seçimleri doğrultusunda yer almaktadır. Bu durumun önüne yasal düzenlemelerle önüne geçilmeye çalışılmaktadır aksi takdirde ekonomik olarak engelli bireyi muhtaç hale getirmektedir. Aynı zamanda engelli bireyi muhtaç insan olduğu için işe yaramaz görüldüğünde engelli bireyin düşünce ve fikirlerini görmezden gelmeye de neden olabilmektedir. Engelliler kendileri ile ilgili konularda başkalarının karar vermesi, onları rahatsız etmekte, özgüvenleri, özsaygıları sarsılmakta, depresyon ve çeşitli ruhsal sorunlar yaşayabilmektedirler (Arıkan, 2002: 12).

Birey kimliğini, toplumsal ilişkiler ve etkileşimlere bağlı olarak kendisini tanımlamaktadır. Engelli birey, toplumda yaşadığı olumsuz deneyimler ve etkileşimlerin sonucu olarak kendisini suçlayabilir ve ya istenmeyen olarak görebilir. Engelli bireylerin toplumda konumlandırılması olumsuz etiketlemeyle ilişkilendirilebilir. Engellilik bireye özgü bir durum olmamakla toplumsallığı içermektedir. Buna göre sembolik etkileşimci yaklaşımda engellilik açıklanırken, engelleyen tavırlar ve sunumlara vurgu yapılmakta ve etiketleme ve sapma konularına odaklanılmaktadır (Burcu 2015: 52). Burcu (2007) ve Üzer'in (2013) çalışmaları dikkate alındığında toplumda engelli bireyler “acınan, dışlanan, işe yaramaz görülen, alay edilen” olarak görülmektedir. Etiketlenme engelli bireyin sosyal yaşantısını zorlaştırmaktadır. Buna bağlı olarak engelli bireyin çevreyle etkileşimleri ve toplumun bakış açısı benliğini etkilemektedir. Bu bağlamda sistemin bir parçası olan engelli bireylerin toplumda izolasyonuna neden olabilmektedir.

Sosyal İnşacılık Yaklaşımına Göre Engellilik: Engellilik tartışmalarının ve çalışmalarının bir sonucu olarak engelli beden inşaa edildiği süreci açıklanmaya çalışılmaktadır. Sosyal inşacı yaklaşımda önemli olan bir şey inşaa edildiğini söylemek değil,

onun nasıl inşa edildiğini açıklayabilmektir. Bu bağlamda ‘engelliğin’ ve ‘engelli birey olmanın’ toplumsal bakış açısında nasıl inşa edildiği üzerinde durulduğundan, kültürün ‘engelli birey’ olmanın tanımlanmasında ki ya da ‘engelli birey olmanın’ tanımının inşasındaki rolünün önemli olduğunu kabul edilir ve engelli bireylerin deneyimleri üzerinden hareket edilir (Burcu, 2015: 59). Yeti-işlev yitimine uğramış bireylerin asıl sorunu “yeti yitimi” değil, sosyal bakımdan inşa edilmiş “normallik” söylemidir (Uluocak ve Aslan, 2012: 34). Engelli Hakları Hareketi, “yeti yitimi olan bireyler bedeninin dışında sosyal olarak engelleyici koşullar arasında” engellilik yapısını değiştirdi (Hevey’den akt. Lane, 2006: 79-80). Sosyal model, engelliliği doğal bir biyolojik durumdan ziyade bir sosyal yapı olarak görmektedir.

Sosyal inşacılık; engelliliğin, tıptan ziyade sosyal hak alanında ilerlemelere ihtiyaç duyan, bazı bedenlerin diğerlerine göre değil çevrenin etkisi olarak görülmesini mümkün kılmaktadır (Siebers, 2006: 173). İnşa edilen “sosyal model”; engellilerin toplum tarafından kısıtlandığını söyleyerek engelli bireyin değil toplumun dönüştürülmesi gerektiğini belirten bir politik söylem kurdu ve “yanlış” olana toplumun neden olduğunu ön plana çıkarmıştır. (Demircioğlu, 2010: 19). Aslında sosyal inşacılara göre politik ideolojiler ve kültürel gerçeklerin en büyük gücünün dayanak noktası olarak beden gibi doğal nesnelere içinde olduğunu iddia ederler (Siebers, 2006: 174). Ancak aynı zamanda yönetimler ve sivil toplum kuruluşları engelli bireylere bağımsız ve üretken olmaları için destek sağlamalıdır. Engelli bireylerin ve örgütlerinin diğer sistemlere dâhil edilmesi mücadeleleri; yasal, işgücü piyasası, eğitim, sosyal güvenlik vb. aynı zamanda önceki gözlemlerin egemenliğine bir meydan okumasıdır (Michailakis, 2003: 222). Engelli bireylerin bedenleriyle olan ilişkilerine yönelik yapılan sosyal düzenlemeler mücadele unsurlarını içerir. Sosyal inşa sürecinde sistemlerdeki değişim ortak bir görüşle sonuçlanmamaktadır. Bu nedenle toplumun engelliliğe bakış açısı sosyal inşayı etkilemektedir.

Engelliliğin sosyal bir inşa olduğunu belirtmiş ve kişisel bir problem olarak tanımlanmasının veya sorunlara bireysel olarak çözüm beklenmesinin, sosyal dışlanmaya neden olduğunu ifade etmiştir (Burke’den akt. Polat, 2011: 47). Engelli bedenin tüm bedenlerin toplumsal olarak inşa edildiğine toplumsal tutumların ve kurumların, bedenin gerçekliğinin temsilini biyolojik olgudan çok daha fazla belirlediğine dair iç görüler sunduğu anlamına gelir (Bezmez, Yıldırım ve Şentürk, 2011: 81).

Engelliliğin sosyal inşası engelli birey ve çevresinden başlamaktadır. Yeti yitimi hem bir deneyimdir hem de söylemsel bir inşadır (Hughes ve Paterson’dan akt. Aydın, 2013: 23). Engelli birey olma ve engellilik, kültürel bir anlam ifade etmektedir. Engelli bireyin içinde

yaşadığı toplumda eylemlerini ve ilişkileri belirleyen toplumsal gerçeklikler inşa edilmenin sonucudur. Engelliliğin sosyal inşasında etiketlerin rolünü vurgulamakta ve engelliliğin “bireyler tarafından sosyal marjinalleştirmeyle diğerlerine uyguladığı olumsuz etiket ” olarak görmektedir (Riddell’den akt. Jaeger ve Bowman, 2005: 16). Engelliliği deneyimleyen birey, engelli olmayan bireylerin etiketlemelerine, olumsuz tutum ve tavırlarına karşın engelliliğin inşalaştırılması ve değişimi yönünde tutum sergilemektedir. Engellilik algısının farklılıkları ve değişimleri, engelliğin sosyal inşasını bitmeyen bir süreç olduğu göstermektedir.

1.4. Kırsal Alan ve Engellilik

Kırsal alanlar, ekonomisi tarıma dayanan, yüz yüze ilişkilerin yaygın olduğu, iş bölümü ve uzmanlaşmanın gelişmediği toplumsal ortamlarda yaşayan insan topluluklarını içermektedir (Aydemir, 2013: 133). Kırsal kavramı, tarımsal üretimin yerel ekonomiye hâkim olduğu alanları veya tarımsal üretim aracını mülkiyeti ile toplumsal yeniden üretiminin ve ilişkilerin belirlendiği bir toplumsal yapılanmayı, son olarak da nüfus yoğunluğunun çok düşük olduğu alanları ifade etmektedir (Uryy’den akt. Aydın ve Çiftçi, 2015: 193). Yerleşim yeri olarak konutların daha küçük ve düzensiz görünümüyle doğal çevreyle bütünleşmiş alanlardır. Kırsal alanlar nüfus yoğunluğunun kentlere göre daha az olduğu ve nüfus hareketliliğinin kırdan kente olduğu bölgelerdir (TÜİK, 2018). Ancak 6360 sayılı kanun değişikliğine göre mahalleye dönüştürülen köyler ve beldeler nedeniyle kırsal nüfus büyüklüğü ve kırsal alan kapsamının tespit edilmesini zorlaştırmaktadır.

Kırsal alanın yaşam kalitesi ve koşulları açısından bireylerin dezavantajlı olduğu durumlar söz konusudur. Kırsal alanda yaşanan dezavantajlı durumlar yoksunluk oluşturabilir. Kırsal alan yoksunluk unsurları; eğitim, sağlık, temiz su, konut, ulaşım ve iletişim hizmetlerine erişimdeki kısıtlar kırsal yoksulluğu nitelemektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı olan kırsal alanda engelli birey olma ve kırsal alanda engelli bireylerin yaşadığı yoksunluklara değinilmiştir.

1.4.1. Kırsal Alan Yoksunlukları

Kırsal alanda yaşayan birey temel ihtiyaçları karşılamakta ve sosyal yaşamında sınırlandırılabilir. “Kırsal alan”, yüz yüze ilişkilerin yaygın olduğu, genelde, tarım ve hayvancılıkla ilgili etkinliklerin yapıldığı, işbölümü ve uzmanlaşmanın gelişmediği, dolayısıyla insanların iş bulmakta, geçinmekte ve yaşamakta zorlandığı ve bu nedenle de genelde göç veren bölgelerdir (Geray’den akt. Kartal ve Demirhan, 2014: 141). Yoksulluk; en temel anlamıyla “yokluk” durumunu, gereksinimlerini karşılayacak temel maddi olanaklardan “yoksun” olmayı tarif etmektedir (Topgül, 2013: 279). Bir diğer ifadeyle yoksulluk, maddi

kaynaklardan, bazen de kültürel kaynaklardan yoksun kalındığını ifade eden bir durumdur (Marshall'dan akt. Aksan, 2012: 11). Yoksunluk durumu mekânsal olarak kent-kır yoksulluğu olarak ayrılmaktadır. Bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek mal ve hizmetleri alamaması ve bunlara erişememe olarak tanımlanan yoksunluk, kırsal kesimdeki bireyleri kentlerde yaşayanlara göre daha çok etkilemektedir (Aydemir, 2013: 133). Eğitim, sağlık, temiz su, konut, ulaşım ve iletişim hizmetlerine erişebilirlik sağlanamaması kırsal alanın yoksunluğunu gösteren etmenlerdir. Kırsal alanda görülen ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel sorunlar yoksunluğa bağlı kırsal yoksulluğu ifade etmektedir.

Yoksulluk tanımlarından “yapabilirlikten yoksulluk”; Topgül’e (2013) göre yoksunluğu standart yoksulluk ölçütü olan gelir düzeyi yerine “kabul edilebilir bir hayat düzeyine ulaşmak için gerekli temel yapabilirliklerden yoksun olma” şeklinde tanımlamaktadır. Yapabilirliği; açlık, sağlıksızlık, cahillik, kötü barınma koşulları gibi, her insanın mutlaka kaçınmak isteyeceği durumlardan kaçınabilme yetisi olarak tanımlamaktadır (Buğra'dan akt. Özdemir, 2010: 13). Bu yaklaşım insanların gelir ve harcamaları ile ilgilenmek yerine, onların etkili bir biçimde “ne yapabildiklerine” ve “ne olabildiklerine” odaklanarak “eşitlik nedir” sorusu ile ilgilenmektedir (Sam, 2008: 64). Bu doğrultuda yoksulluk kırsal alanın yapısı nedeniyle yoksunlukların olabileceği yer olarak görülmektedir. Yoksulluk, birçok durumda, karar alma mekanizmasından dışlanma ve siyasi sürece, iş hayatına ve kültürel faaliyetlere katılımın kısıtlı olması halinde daimi hale gelir (Baulch'dan akt. Coşkun, 2002: 56). Yoksullar, sosyal ilişkiler ağının dışına itilerek dışlanmakta ve bu durumda mevcut koşulları değiştirebilecek yeterliklerden kısmen veya tamamen yoksun kalmaktadır (Öğülmüş, 2011: 84). Kırsal alanlarda yaşayan bireyler için yoksulluk kısıtlanmanın ötesinde mahrum bırakılma ve dışlanma olarak görülebilmektedir.

Kırsal kalkınma kavramı; kırsal toplumun ekonomik refah ve sosyal yaşam kalitesinin artırılmasından, kır–kent arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılmasına ilişkin iyileştirme. Kırsal kalkınma anlayışının değişimiyle birlikte kırsal alan yoksulluğunu azaltılması ve yoksunluğun giderilmesinde kırsal toplumun refahı ve yaşam kalitesini arttırmaya yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Kırsal alan özelliklerine bağlı olarak sosyo-ekonomik göstergeler kırsal yoksunluk hakkında bilgi vermektedir.

Yoksulluğun genel olarak kavranmasında, yoksulluğu sadece gelir eşitsizliği ve ekonomik düzlemde değil, aynı zamanda toplumda sosyal, kültürel ve siyasi eşitsizliklerin yansımaları olarak ele almak çok önemlidir. Kırsal alanda sosyal ve kültürel alanların yoksunluğu mahrumiyet duygusunu arttırmaktadır. Yoksulluk, sadece gelir yetersizliği değil, mahrum kalma, güçsüzlük ve fırsatların dağılımındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Asgari

gıda gereksinimi ile konut, sağlık ve eğitim ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli araç ve olanakların olmaması sonucu ortaya çıkan bir fiziki mahrumiyet durumu olarak nitelenebilecek yoksulluk istihdam olanaklarının olmaması ve değişik türlerde ayrımcılığın mevcut olması halinde artar (Özdemir, 2010: 11). Kırsal yoksulluk esas olarak sınıfsal eşitsizliğin daha keskin bir biçimde ortaya çıkması ve görünür olması halidir (Kalaycıoğlu, 2008).

1.4.2. Kırsal Alanda Engellilik

Kırsal alan yoksulluğun mekânsal bir ifadesi olmakla bireylerin yoksunluk yaşadığı yer olarak görülmektedir. Yoksulluğun sadece ekonomik boyutuyla değil, aynı zamanda toplumda sosyal, kültürel ve siyasi boyutlarda yansımaları olarak ele almak çok önemlidir. Bu durumda kırsal alanda engelli bireylerin yaşadıkları hayatların kalitesi, içinde buldukları toplulukların yaşamına katılma fırsatı ve becerisi çok önemlidir. Ancak çoğu zaman kırsal alanda yaşayan engelli bireyler ihtiyaçları, hizmetler, yaşadıkları sorunlar ve toplumsal entegrasyon açısından kentte bulunan engelli bireylere göre daha az görünür konumdadırlar (Burcu, 2015: 130).

Kırsal alanın yapısı itibariyle barınma, beslenme, giyim, tedavi ve bakım gibi en temel gereksinimlerini dahi karşılamakta güçlük çeken ya da karşılayamayan engelli birey için toplumla iç içe olmak zor hale gelmiştir. Kırsal alanlarda yaşayan bireyler sosyal ve kültürel aktivitelere katılmak ve yaşamlarını üretken bir biçimde devam ettirebilmek için gerekli gelirden yoksun kalabilmektedir. Yoksulluk göstergelerinden birinin var olması durumunda kırsal alanda engelli bireyin yaşamasını güçleştirmektedir. Kırsal yoksulluğun göstergelerinde yer alan eğitim, sağlık, ulaşım ve iletişim erişebilirlik vb. unsurlardan herhangi birinin görülmesi kırsal alanda sorun olarak ortaya çıkabilmektedir. Engelli bireyin yeti yitiminin dışında toplumsal olarak karşılaştığı sorunlar, içinde bulunduğu toplum ve mekâna göre değişkenlik gösterir.

Dezavantajlı grupların yaşamlarında karşılaştığı sorunlar; yaşamını sürdürdüğü yerden ötürü sorunları da içermektedir. Bu doğrultuda kırsal alanın dezavantajları ekonomik, sosyal ve genel sağlık göstergelerinin ötesinde yaralanma ve engelliliğe kadar uzanır. Kırsal kesimde engelli bireyler, kentte yaşayan engelli bireylere oranla daha fazla sosyal sorun yaşamakta ve daha az kaynağa erişebilmektedir. Kırsal kalkınmayla engelli bireylerin kırsal alanda yaşadığı sorunlara çözümler getirilerek yaşamlarında iyileştirme sağlanabilir.

Kırsal yaşamda yer alan engelli bireylerin kentteki engelli bireylerle eşit fırsatlara sahip olmadığını belirtmişlerdir (Seekins vd.'den akt. Burcu, 2015: 130). Kırsal alanda kente

göre daha fazla organizasyonsuzluğun görülmesi mümkündür. Bu nedenle engelli bireyler, yapılan düzenlemeler ve hizmetlerden faydalanabilmeleri kırsal alanda daha zor olduğu görülmektedir. Kırsal alan yoksunlukları engelliliği üretimini devam ettirirken aynı zamanda yeti yitimi durumu da bireyin yoksulluğunu devam ettirmektedir. Sosyo-ekonomik açıdan kırsal alanda yaşayan bireyi engellilik durumu daha çok etkileyebilir. Kırsal alanda eğitim ve istihdam olanaklarının kısıtlılığı engelli bireyin bu olanaklardan faydalanamadığı durumlarda da yoksulluk kaçınılmazdır. Aynı zamanda yoksulluk da bireyin hayatında engelleyici bir faktördür. Engelli bireyin kırsal alanda imkânların kısıtlı olması engelliliğin üretimini devam ettirir. Kırsal yoksulluğun göstergelerinde yer alan eğitim, sağlık, ulaşım ve iletişim erişebilirlik vb. unsurlardan herhangi birinin eksikliğinde kırsal alanda sorun olarak ortaya çıkabilmektedir.

Yoksulluk, bireylerin içinde yaşadıkları toplumla işlevsel bir bütünlük içinde yaşamalarını güçleştirmektedir (Besiri, 2009: 370). Kırsal alanda engelli bireyin yaşadığı yoksunluk kendini yoksullukla göstermektedir. Bu yoksunluklar çeşitli şekillerde kendini gösterirken aynı zamanda engelli bireyin; eğitim, sağlık ve kültürel olanaklardan yararlanamaması ve üretim alanlarında yer alamaması izolasyonuna neden olmaktadır.

Engelli bireylerin ortak bakım ve muhtaçlık vb. sorunları söz konusu olduğunda kırsal alanda bu ihtiyaçları gidermek zor olabilir. Bu nedenle kırsal alanda sosyal dışlanma yerine sosyal içermeye bu durum çözülebilmektedir. Kırsal alanda yaşam dezavantajlı olmanın ötesinde kısıtlılık ve sınırlılık getirebilir. Örneğin, köyde engebeli yolların olması ve ulaşım zorluğu nedeniyle kırsal alanda yaşayan engelli bireye kısıtlama getirebilir. Yine bir başka durum ise kırsal yoksulluk yaşayan ailenin engelli çocuğa sahip olma durumunda sağlık güvencesi olsa dahi sağlık tedavi masraflarını kapsamaması aileye engel teşkil edebilmektedir. Aynı zamanda kırsal alanda yaşayan engelli bireyin acil durumda sağlık hizmetlerine erişebilirliği mümkün olmayabilir. Bu durum engelli bireyin hayatı için tehlike oluşturmaktadır.

Kırsal alanın yapısı nedeniyle mahrum kalma ve yoksunluğun görüldüğü bir mekanda yaşamak engelli bireylerin yaşantılarını olumsuz etkileyebilir veya topluma katılımını engelleyebilir. Bu nedenle kırsal alanda engelli birey olma, bireyin çifte dezavantaj durum yaşamasına neden olur.

1.4.3. Kırsal Alanda Engelli Bireylere Yönelik Sosyal Politikalar ve Hizmetler

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı aracılığı ile yürütülen sosyal yardım programları; aile yardımları, eğitim yardımları, engelli ihtiyaç yardımları ve özel amaçlı yardımlar adı altında gruplandırılmaktadır (SYDGM, 2010).

Sosyal Yardım; 65 yaşını doldurmamış olmasının yanı sıra yetkili hastanelerden alınacak sağlık kurulu raporu ile toplam olarak; En az % 70 oranında engelli olduğu belirlenmek suretiyle birine olan muhtaçlığı, % 40 ila % 69 arası engelli olduklarını belirlenmiş, 18 yaşını doldurmuş ve talebine rağmen Türkiye İş Kurumu tarafından istihdam edilememiş, en az % 40 oranında engelli oldukları belirlenmiş durumdaki 18 yaşını tamamlamamış aile yakınları tarafından bakım görenlere SYDV tarafından muhtaçlığına karar verilenleri kapsamaktadır (ASPB, 2018: 8). “Engelli ve Yaşlı Bireylere İlişkin İstatistikî Bilgiler”e bakıldığında sosyal yardım veya engelli maaşından faydalanan engelli bireylerin sayısında her yıl artış olduğunu görülmektedir (ASPB, 2018). Bu durum aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1.2. Yıllara göre sosyal yardım alan kişi sayısı

	Bakıma Muhtaç Engelli (%70 ve Üzeri)	Engelli (%40-69)	Engelli Yakını Aylığı (18 Yaş Altı)
Yıllar	Kişi Sayısı	Kişi Sayısı	Kişi Sayısı
2017	284.625	335.769	94.268
2016	284.951	338.814	91.478
2015	280.288	338.588	89.631
2014	268.038	332.432	87.084

Evde Bakım Hizmeti: Bakıma muhtaç engelli bireyin akrabası veya bakıcı personel tarafından ikametgâhında verilmesi: Bu durumda bakıma muhtaç engelli bireye sunulan bakım hizmeti maaşı aylık olarak ödenir (ASPB, 2018: 10).

Kuruluşlarda Bakım Hizmeti veya Özel Bakım Merkezleri: Bakıma muhtaç engelli bireyin veya yasal temsilcisinin talep etmesi ve kapasitenin uygun olması hâlinde, bakım hizmetleri Genel Müdürlüğe bağlı özel bakım veya rehabilitasyon merkezlerinden alınabilir.

Taşınmalı Eğitim Programı: Özel eğitim gereksinimi duyan engelli öğrencilerin okullarına ücretsiz olarak ulaşmalarını sağlar. Engelli öğrencilerin okullarına daha kolay erişimlerinin sağlanmasını, okula gitme oranlarının artırılmasını, eğitim ve öğretimin teşvik edilmesini, engelli öğrencilerimizde okul sevgisinin oluşmasını öğrencilerin ulaşımında yaşadıkları sorunların giderilmesi amaçlanmaktadır (ASPB, 2018: 6). Bu kapsamda açılan özel eğitim okulları ile özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde verilen destek eğitimini

almaları uygun görülen görme, işitme, dil-konuşma, spastik, zihinsel, ortopedik veya ruhsal engelli bireylerin eğitim giderleri karşılanabilmektedir.

Araştırmanın yapıldığı Manavgat ve Serik ilçelerine bağlı mahallelerde (köylerde) yaşayan engelli bireye yönelik sunulan hizmetler; İlçe kaymakamlıkları, SYDV, belediyelere bağlı sosyal hizmet birimleri ve özel rehabilitasyon merkezleri tarafından sağlanmaktadır. Engelli bireylerin kendi günlük ihtiyaçlarını karşılayamayacak durumda bakıma muhtaç olanlara bakmakla yükümlü kişiye sosyal yardım ve kendisine engelli maaşı sağlanmaktadır. Bunun yanı sıra yardıma muhtaç yalnız yaşayan engelli yanında kendisine bakacak kimsesi olmayanlar için mevcut evlerinin ve çevresinin ayda iki defa tüm temizlik işleri ve kişisel bakımları yapılmaktadır. Engelli bireylere yönelik politikalar ve hizmetler bireylerin hayatla olan bağlarını daha da güçlendirmek ve hayatlarını kolaylaştırmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Çalışmanın metodolojisi çerçevesinde araştırmanın konusu, amacı, problemleri, önemi ve yöntemi gösterilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın yönteminde, çalışmanın evren ve örnekleme, veri toplama ve analizi ele alınmıştır.

2.1. Araştırmanın Konusu

Türkiye’de 25 Nisan 2013 tarihinde engelli bireylere yönelik ibarelerin değiştirilmesi amacıyla bazı kanun ve kanun hükmünde kararnamelerde değişiklik yapılarak “özürlü”, “sakat” ve “çürük” gibi ibarelerin “engelli” olarak değiştirilmesi kabul edilmiştir (Resmi Gazete, 2013). Bu çalışmada da alan yazına uygun olarak “engelli” ifadesi tercih edilmiştir. Engelliler Kanun’una göre engelli; fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duysal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen bireyi ifade eder. Engelli birey sosyal varoluşun çeşitliliği içinde yer alan ve aynı zamanda bu çeşitliliğe katkı sağlayan olarak kabul edilir (Burcu, 2015: 11). Bu doğrultuda engelli bireylerin içinde bulunduğu mevcut koşulları ve toplumda görünümü engellilik olgusunu ortaya çıkarmaktadır. “Engellilik, engel durumunun yol açtığı bir şeyden ziyade engelli olanlar ve engelli olmayanlar arasındaki sosyal mesafe ya da sosyal ilişkilerden kaynaklı olarak düşünülmesi gereken bir sosyal olgudur.” (Oliver’dan akt. Burcu, 2015: 12). Dolayısıyla engelli bireylerin engelden çok toplumun engelli bireye getirdiği sınırlılık ve güçlükler söz konusudur.

“Engellilik”, her insan hayatının belirli bir döneminde bedensel, zihinsel, duysal işlev/yapı/fonksiyon bakımından “sınır bir deneyim” yaşayarak ya da “doğuştan” maruz kalma olasılığına sahip olduğu “yeti yitimi” olasılığında temelleniyor olması bakımından, insan yaşamının bir parçasıdır (Uluocak ve Arslan, 2012: 18). Engelli birey içinde bulunduğu toplumda değer yargıları, toplumsal beklentilere cevap veremediği takdirde içinde bulunduğu topluma karşı eleştirel ve olumsuz bir tutum takınabilmektedir. Bu durum engelli bireylerin etiketlenmesine ve dışlanmasına neden olmaktadır. Damgalı bireyin toplumsal kimliğinin lekelenmiş veçheleri, hem onunla ilişkide bulunan kişilerde hem de damgalı bireyin bizatihi kendisinde, onun da herkes gibi saygı görmeyi ve dikkate alınmayı hak ettiği beklentisi yaratır (Goffman, 2014: 38). Engelli olanların kendilerine yönelik duygularından çok genellikle engelli olmayanların engelliliğe ilişkin tepkileri ve duyguları sonucu kültürel resim ya da

kültürel betimleme ortaya çıkmaktadır (Burcu, 2010: 71). Bu nedenle engellilik konusu önemli olmakla birlikte bu alandaki çalışmaları da anlamlı kılmaktadır. Engellilik olgusu sosyal, eğitim, sağlık, fen, güzel sanatlar, tıp, enformatik gibi çok farklı disiplinlerin konusu olabilmektedir.

Engelli nüfusuna ilişkin ilk istatistikî veriler, Türkiye Özürlüler Araştırması'ndan elde edilmektedir (DİE, 2004). Bu çalışmaya göre engellilik türleri ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma, zihinsel engelli ve süregen hastalıklar olarak sınıflandırılmıştır. Bu araştırmanın verilerine göre toplam nüfus içindeki engelli birey oranı %12,29'dur. Kentte yaşayan toplam nüfus içindeki engelli oranı %12,70 ve kırsal alanlarda yaşayan toplam nüfusun içindeki engelli oranı ise %11,67'dir. Bu istatistikî veriler, kırsal alandaki engellilik durumunun göz ardı edilemeyecek bir düzeyde olduğunu göstermektedir. Ancak ilgili alan yazında kırsal alandaki engellilik ile ilgili çalışmanın yok denecek kadar az olduğu tespit edilmiştir.

Engelli bireylerin yeti yitiminin yanı sıra içinde bulunduğu sosyokültürel ve ekonomik şartlarda bir tür engellenme durumunu ortaya çıkarabilmektedir. Bunun yanı sıra toplumun engelliye bakış açısı da; dışlama, izolasyon, damgalama vb. olumsuzlukları beraberinde getirebilmektedir. Söz konusu kırsal alan olduğunda bu türden problemlerin daha belirgin olabileceği tahmin edilmektedir. İlçe, köy ve mezralarda her türlü sosyal güvenceden (iş olanakları, sigorta, emeklilik, eğitim, sağlık ve kültürel etkinlikler) yeterince yararlanamayan bireylerin varlığından söz edebiliriz. Kırsal alan kentsel alanla karşılaştırıldığında yoksunluğun ve yoksulluğun olduğu bir toplumsal yaşam birimidir. Benzer şekilde kentsel mekânların engelli bireyler için uygun hale getirilmesi bir ölçüde mümkün olsa da, kırsal alan için böyle bir durumun varlığından söz etmek bile oldukça güçtür. Oysa engelli bireyin toplumsal yaşama katılabilmesi gerekir ve bunun için eğitim alabilmesi, sağlık hizmetlerine ulaşabilmesi, arkadaş edinebilmesi, evlenebilmesi, iş sahibi olabilmesi vb. birçok sosyal alana erişebilirliğinin olması gerekmektedir. Bu çalışmada genel olarak engellilik olgusu, engelli birey olma, kırsal alanda engellilik, engelli bireyden beklenen roller, engellilerin kamusal ve özel alanda karşılaşmış oldukları problemler, kırsal toplumun engelli bireye olan bakışı gibi konular, çalışma boyunca ele alınmıştır.

2.2. Araştırmanın Amacı

İnsana özgü nadir yeteneklerden birisi empati kurma yeteneğidir. Yaşama ve o yaşamın zorluklarına "O"nun gibi bakabilme, "O"nun gibi düşünebilmek ve en önemlisi de "O"nun gibi hissedebilmek ile özdeş olan empati, bir diğerrinin yaşadığı sorunları ve sıkıntıları da hissetmek ile aynı düzlemde hayat bulur. Doğal yaşamdaki diğerr canlılar, kendi

türlerindeki varlıkların başlarına gelen olaylar karşısında yalnız bırakırken insan, empatik bakış açısı sayesinde toplumsal bir birlik oluşturmakta, birleşmekte, güçlenmekte ve diğerlerinin sorunlarına çözüm arayabilmektedir. Engellilik olgusu da bu manada değerlendirilmesi gereken bir konudur.

Toplum toplumun üyesi olan bireye kendi içinde oluşturduğu pratikleriyle, bireyin ihtiyaçları ve amaçlarını gerçekleştirecek eylemleri bir çerçeve olarak sunar. Bu çerçevede birey ihtiyaçlarını, amaçlarını ve eylemlerini gerçekleştirir. Bunların pratikteki sonuçlarından birisi bireyin toplumla bütünleşmesi ve aidiyet derecesini belirlemesidir. Burcu (2007)'ya göre de toplum, engelli olmayanlar ve engelli olanların bir arada bulunduğu bir birlikteliktir. Literatürde de belirtildiği gibi bir toplumda “engelli birey olma” fiziksel engelinin yanı sıra sosyal modelin de ele aldığı gibi engelli bireye konulan engellerin oluşmasında içinde bulunulan toplumun yapısı ve koşulları bunun belirleyicisidir. Toplum ve birey eklektik yapı içinde birbirini etkileyen bir sürecin resmini ortaya koyar.

Günümüzde engelli bireylerin toplumsal yaşama etkin bir şekilde katılabilmesi amacıyla “sosyal devlet” anlayışı çerçevesinde çeşitli düzenlemeler gerçekleştirilmektedir. Kamusal alanlarda ve bununla bağlantılı olarak tüm ortak kullanım alanlarında var olan sorunlara yönelik olarak mimari anlamda pek çok kolaylıklar düşünüldüğü gibi, işleyiş anlamında da engelli bireylerin yaşamlarını kolaylaştırabilecek imkânlar sunulmaktadır. Engelli bireyin izolasyona maruz kalmaması ve özel alanla sınırlı bir dünyada yaşamaması için gerçekleştirilen söz konusu faaliyetler istenen düzeyde değildir, ancak geçmişe dönük olarak önemli bir mesafe alındığı da görülmektedir.

Engelli bireylere yönelik üretilen sosyal politikalar büyük ölçüde kamusal alanları kapsamakta ve kentsel mekânlarda gerçekleştirilmektedir. Oysa ülkemizde engelli nüfusun %37,6'sı kırsal alanda yaşamaktadır (TÜİK, 2011: 1). Engelli birey çeşitli ihtiyaçlarını giderebilecek alternatif çözüm yolları arar. Engelli bireyin kendi gereksinimlerini gidermek için birine muhtaçlık söz konusu olduğu durumlar olabilir. Birine muhtaçlık durumunun gizil yönü, engelli bireylerin toplumda diğerlerinden ayrımlaştırılmalarına sebep olmaktadır. Damgalı birey kendi başına kaldığında hayatı örgütlemek için dezavantajını temel alabilir ama bu hayatı, kısıtlanmış bir dünyada geçirmeye boyun eğmek zorundadır (Goffman, 2014: 52). Üstelik engelli bireylerin engelleri dışında toplumun engelliye bakış açısının da başlı başına bir engel teşkil ettiğini, bu durumunda eğitim seviyesi ile doğrudan ilişkili olduğu bilinmektedir. Bir de buna kırsal alanın sahip olduğu yoksulluk, yoksunluk gibi birtakım faktörler eklenince, kırsal alanda engelli birey olma güçleşmektedir.

Çalışma “kırsal alanda engelli birey olma”yı anlama teşebbüsüdür. Bunun için kırsal alanın yoksulluğu ve yoksunluğunun, engelliye bakış açısının, kamusal ve özel alandaki ihtiyaç durumunun, erişebilirlik problemlerinin belirlenmesini, sosyolojik bir gözle irdelenmesini amaçlamaktadır. Bunun yanı sıra araştırmanın alt amaçları şu şekildedir:

- Kırsal alanda yaşayan engelli bireylerin engeline ilişkin özelliklerin (engel türü, engel sebebi, tedavi durumu) tanınması,
- Kırsal alanda yaşayan engelli bireylerin ihtiyaç durumunun tespiti,
- Kırsal alanda yaşayan engelli bireylerin kamusal alandaki erişebilirlik problemlerinin saptanması,
- Kırsal alanın yapısı doğrultusunda engelli bireylerin yaşadıkları sorunlarının neler olduğunun tespit edilmesi,
- Kırsal alanda yaşayan engelli bireylerden beklenen roller ve tutumların neler olduğunun saptanması,
- Kırsal alanda yaşayan engelli bireylerin kendilerini toplumda nasıl gördüklerinin ve tanımladıklarının tespit edilmesi,
- Toplumun engelli bireye bakış açısı ne olduğunun belirlenmesi,
- Kırsal alanda yaşayan engelli bireylerin maruz kaldığı olumsuz davranışların neler olduğunun saptanması (dışlanma, acıma, alay etme, işe yaramaz görme),
- Kırsal alanda yaşayan engelli bireylerin şiddete maruz kalma durumları ve şiddete uğradığı alanların tespit edilmesi,
- Kırsal alanda yaşayan engelli bireylerin ekonomik ve sosyal yaşantılarındaki diğer yoksunluklarının belirlenmesi amaçlanmaktadır.

2.3. Araştırmanın Problemleri

Çalışmada, kırsal alanda engellilik olgusunun yapısal problemleri kadar, toplumsal bakış açısının da ortaya çıkarmış olduğu sorunların tespit edilebilmesi amacıyla aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır:

- Kırsal alanda yaşayan engelli bireylerin engeline ilişkin özellikler nelerdir?
- Kırsal alanda yaşayan engelli bireylerin ihtiyaçları hangi durumlarda ortaya çıkmaktadır?
- Kırsal alanda yaşayan engelli bireylerin kamusal alandaki erişebilirlik problemleri nelerdir?
- Kırsal alanın yapısı doğrultusunda engelli bireylerin yaşadıkları sorunlar nelerdir?

- Kırsal alanda yaşayan engelli bireylerden beklenen roller ve tutumlar nelerdir?
- Kırsal alanda yaşayan engelli bireyler kendilerini toplumda nasıl görmektedir? Kendilerini nasıl tanımlamaktadır?
- Toplumun engelliye bakış açısı nedir?
- Kırsal alanda yaşayan engelli bireylerin maruz kaldığı olumsuz davranışlar nelerdir?
- Kırsal alanda yaşayan engelli bireylerin şiddete maruz kalma durumları nedir?
- Kırsal alanda yaşayan engelli bireylerin ekonomik ve sosyal yaşantılarındaki diğer yoksunlukları nelerdir?

2.4. Araştırmanın Önemi

Türkiye’de engellilikle ilgili çalışmalar literatür zenginliği bakımından oldukça artış gösteren bir alandır. Engellilik olgusu sosyal, eğitim, sağlık, fen, güzel sanatlar, tıp, enformatik gibi çok farklı disiplinlerin konusu olabilmektedir. Güncel yapılan taramaya göre genel olarak engellilikle ilgili 1108 tez yer almaktadır. Çalışmalar engel türlerine göre derlendiğinde daha çok zihinsel engellilerle ilgili çalışmalar yer almaktadır.

Türkiye’de sosyolojik bağlamda ele alınan engellilik ilgili makale çalışmalara baktığımızda ağırlıklı olarak engellilerin sorunlarına yönelik (Karyelioğlu 2002, Vural 2003, Erdil 2010, Yaralılar 2010, Alvar 2014) çalışmalar görülmektedir. Sosyal model çerçevesinde gelişen özürlü kimlik söylemini ve sosyal inşa içinde önemli bir süreç olan "etiketleme" söylemini ele alan (Burcu, 2006), engelli bireylerin toplumla bütünleştirilmesini tartışan (Özgür ve Özbulut 2009), engelli ergenlerin içinde buldukları toplum içindeki belirli bir sosyalleşme sürecini ele alan (Şipal, Kurt, Bayhan San 2005) çalışmaların yanı sıra sosyal dışlanma ve ayrımcılığa odaklanan (Özgökçeler 2007, Ergüden 2008, Tezcan 2013), engellilerin sosyalleşmesiyle ilgili üretilen (Söğüt 2006, Akçalar 2007, Pehlevan 2010), sosyal politika ve ekonomi bağlamında ele alınan (Bal 2013, Yılmaz 2010) çeşitli sosyolojik araştırmalar bulunmaktadır. Engelli bireylere ilişkin kültürel tanımlamalar (Polat 2011), engelli bireylerin toplumsal cinsiyet rolleri (Sayın 2007), engellilere yönelik tutumlar (Kumtepe 2001), engellilerin toplumsal konumu bağlamında ele alınan çalışma (Koca 2003) da bu kapsamdaki diğer kaynaklardır.

Türkiye geneli DİE ve Başbakanlık Özürlüler Dairesi işbirliği ile yapılmış olan ve 2002 yılında gerçekleştirilen Türkiye Özürlüler Araştırması, Türkiye’deki özürlülük oranı, bu oranların özürlülük türlerine göre dağılımı, özrün ortaya çıkışı, özürlü nüfusun yaş yapısı, eğitim durumu, iş gücüne katılım, sağlık ve sosyal güvenlik durumları ve özürlülerin ilgili kurum ve kuruluşlardan beklentilerine ilişkin verileri kapsamaktadır.

Sosyolojik olarak ele alınan önemli diğerk bir çalışma ise Devlet Planlama Teşkilatı ve Hacettepe Üniversitesi işbirliği ile gerçekteştirilen ‘‘Türkiye’de Özürlü Birey Olma: Temel Sosyolojik Özellikleri ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma’’ adlı çalışmadır. Geniş bir perspektifte Türkiye’de yaşayan özürlü bireylere ilişkin sosyolojik veri tabanını oluşturma çabasındır.

Yabancı literatürde engellilik konusunun sosyolojik perspektifte incelendiği çalışmaların büyük bir kısmı, engelliliği sosyal bir olgu olarak tanımlamaya ve açıklamaya yönelik olan ve özellikle engelliliğin sosyal modelini ortaya koymayı amaçlayan çalışmalardan oluşmaktadır. Bunlara örnek olarak, Zola (1983), Ablon (1984), Morris (1991), QhyteandIngstad (1995) gösterilebilir. Engelliliğe yönelik sosyolojik araştırmalarda, sosyal dışlanma ve etiketlenmeye odaklanan çalışmalar büyük yer tutmaktadır (Bogdan ve Biklen 1977, Longmore 1985, Bogdan ve Taylor 1987, Sunman 1994, Pfeiffer 1994). Engelli bireyin gerek kendi kurduğu ailesi, gerekse anne-baba ailesi içerisinde yaşadığı sorunlar, anne-baba, eş ve çocuklar ile ilişkileri, cinsel yaşam ve üreme gibi aile kurumuna dair konuların önemli bir yer tuttuğu görölmektedir (Tunbull ve Turnvul 1985, Foster 1987, Ferguson, Ferguson ve Jones 1988, Read 2000).

Yukarıda kısaca özetlenen alan yazın bile engellilikle ilgili zengin bir birikiminin olduğunu ancak engellilik olgusu üzerine gerçekteştirilen çalışmaların genel olarak kavramsal düzeyde ele alındığını, az sayıda yapılan saha çalışmalarının ise kentsel mekânla sınırlandırıldığını göstermektedir. Türkiye’de engellilere yönelik gerçekteştirilen sosyolojik çalışmaların kentsel alanlarla sınırlı kalması buna karşın kırsal alandaki engellilik üzerine kapsamlı bir çalışmanın olmaması bu çalışmanın özgünlüğünü ortaya koymaktadır. Bu nedenle bu araştırmanın yapılan çalışmalarla karşılaştırıldığında literatüre yeni bir katkı sağlayacağı düşünölmektedir.

2.5. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma saha araştırması olarak tasarlanmış olup kavramsal ve kuramsal çerçeve, metodolojisi ve bulgular olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. Dolayısıyla araştırma durum tespiti olması bakımından betimleyici ve mevcut durumu alanda sınaması bakımından uygulamaya dönük bir çalışmadır. ‘‘Saha yöntemi, arzu edilen bilgileri edinmek ve bu bilgiler hakkında düşünme süreçleri için her türlü tekniğin kullanılabileceği bir şemsiye gibidir.’’ (Schatzman ve Strauss’dan akt. Neuman 2010: 548). Saha araştırmasında araştırmacı doğal toplumsal ortamları gözlemler ve yorumlar. Bu durumda elde edilen veriler yorumlayıcı paradigma çerçevesinde değerlendirilmiştir. Araştırmada ‘‘incelenecek olan büyük grubun

bütün vasıflarını temsil eden bir küçük nüfusun belirli kurallara uyulmak suretiyle seçilmesi işleminden ibaret olan” örnekleme metodu kullanılmıştır (Bilgiseven, 1994: 203).

Örnekleme üzerinde çalışmak, araştırmacıya, büyük zaman, enerji ve maddi tasarruf sağlar. Araştırmada amaç çok veri toplamak değil, ‘sağlam’ (geçerli ve güvenilir) veriler toplamaktır. Çoğu durumda, iyi belirlenmiş küçük bir örneklem üzerinden yapılan araştırma, geniş bir evrende yapılan araştırmadan daha iyi sonuçlar verebilir (Karasar, 2006: 111).

Araştırmanın örneklem grubunu belirlemek amacıyla “amaca yönelik örneklem” yöntemi kullanılmıştır. Amaca yönelik örneklem “çeşitli yöntemler kullanarak belirli kriterlere uyan olası tüm örnek olayları seçme” olarak tanımlanabilir (Neuman, 2010: 321).

Araştırmada veri toplama aracı olarak “yarı yapılandırılmış görüşme formu” kullanılmıştır. Buna göre engelli bireyin demografik özellikleri, engellilik türü, engellilik sebebi, tedavi süreci gibi bir takım bilgilerin yanı sıra kırsal alanda engelli olma ve buna bağlı yapısal sorunların, toplumsal bakış açısının tespiti amacıyla açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Katılımcının yönetilen sorulara cevap veremeyecek bir olması durumunda ailesinden yardım istenmiş veya ailesiyle görüşülmüştür. Araştırmacının işaret dili biliyor olması bu noktada karşılaşılabileceği sorunların bir kısmını telafi edebilmektedir. Son olarak araştırma süresince elde edilen veriler, gönüllülük esasına bağlı olarak gerçekleştirilmiş, ayrıca kişisel hassasiyetler gözetilerek, isim, yer vb. şeyler belirtilmeden kodlanarak analiz edilmiştir.

Verilerin derlenmesi, işlenmesi, kontrol edilmesi ve analizi sırasıyla gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerden elde edilen veriler içerik çözümlemesi vasıtasıyla analiz edilmiştir. Kategorik analiz yapısı, aşağıda gösterilen şekilde oluşturulmuştur.

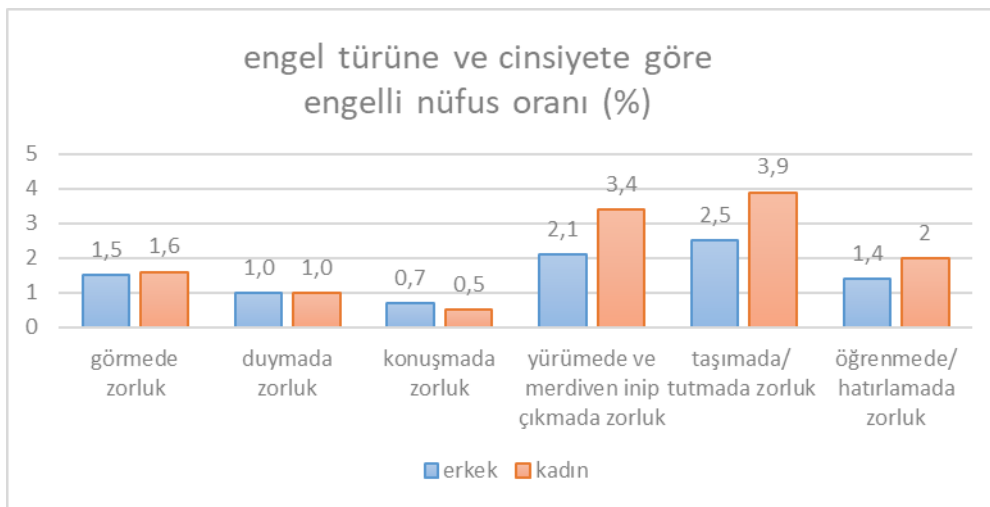
Şekil 2.1 Kategorik Analiz Yapısı

Kırsal alanda yaşamak ve engelli olmak bireye bağlı bir durum değildir. Görüşmeler sonucu elde edilen nitel verilerle “kırsal alanda engelli birey olma”yı anlamak için kırsal alanın yoksulluğu ve yoksunluğunun, engelliye bakış açısının, kamusal ve özel alandaki muhtaçlık durumunun, erişebilirlik problemlerinin ortaya koyabilmek için tercih edilmiştir. Böylece durum analizi mümkün olacaktır.

2.5.1. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırma evrenini Antalya’ya bağlı kırsal alanlar olmak üzere Serik ve Manavgat ilçesine bağlı köylerde yaşayan en az 1 yıldan fazla engellilik durumu söz konusu olan engelli bireyler oluşturmaktadır. Bu bağlamda temsil niteliği gözetilmek koşuluyla belirlenen Serik ve Manavgat ilçesine bağlı köylerde yaşayan engelli bireylerle görüşülerek ampirik bulgulara ulaşılması planlanmıştır. Araştırmanın evren ve örneklem grubunun niteliğinin anlaşılır olması için Antalya ili ve engelliliğe ilişkin genel istatistikî bilgiler paylaşılmıştır.

Akdeniz Bölgesi’nde yaşayan toplam nüfus içinde engelli oranı ise %12,16’dır (DİE, 2002: 6). Akdeniz bölge içerisinde yer alan Antalya ilinin nüfusu ADNKS sonuçlarına göre 2.158.265’dir. Sosyo-ekonomik göstergeler doğrultusunda Antalya’nın ekonomisi; turizm, tarım ve ticaret sektörleri üzerine kuruludur. Antalya’nın 5 merkez ilçe ve 14 ilçe olmak üzere toplam 19 ilçesi vardır (TÜİK, 2013: XIII). Engelliliğe ilişkin paylaşılan en güncel veriler ise Nüfus ve Konut Araştırması sonuçlarında görülmektedir. Bu araştırmaya göre Antalya’da en az bir engeli olan nüfus oranı %5,9’dur (TÜİK, 2011). Ayrıca Nüfus ve Konut Araştırması (2011) verilerine göre Antalya ilinin engel türlerine ve cinsiyete göre engelli nüfus oranı aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

Şekil 2.2 Antalya İlinin Engel Türlerine ve Cinsiyete Göre Engelli Nüfus Oranı

Aynı zamanda araştırmanın sahasını oluşturan Manavgat ve Serik ilçelerine ait ADNKS sonuçlarına göre Serik nüfusu 124.335 ve Manavgat nüfusu 230.597'dir (TÜİK, 2018). Ancak son yıllara ait engelli bireylere ilişkin il ve ilçe bazında verilere rastlanmamaktadır. İlçelerde veya köylerde yaşayan engelli bireylere ilişkin güncel verilere erişilebilecek bir veri tabanının olmaması nedeniyle engellilere yönelik hizmet veren kurumlarda sosyal yardım alan ve kayıtlı engelli bireylere ilişkin verilere ulaşılabilmektedir. Serik SYDV'de kayıtlı görünen ve sosyal yardım alan 1150 kişidir. Manavgat Sosyal Hizmet Müdürlüğü'nün paylaştığı verilere göre ise Manavgat'ta 1226 ve Serik'te 730 kişi sosyal yardım alanlardır.

Araştırmanın evrenini oluşturan Serik ve Manavgat ilçelerine bağlı köyler kırsal alan özelliklerini taşıması ve nüfusu bakımından önem taşımaktadır. Ayrıca engelli bireylere ilişkin elde edilen veriler doğrultusunda belirlenen ilçelere bağlı kırsal bölgelerde çalışmayı yürütmek anlamlı hale gelmiştir. Serik ve Manavgat ilçelerine bağlı mahallelerde (köylerde) yaşayan doğuştan veya sonradan yeti yitimine uğramış ve en az bir yıldan fazla engelli durumu olan bireylerle görüşmeler için yetkili kişilerle gerekli görüşmeler yapılmıştır. Bu bağlamda ilçe kaymakamlıklarla görüşülmüş olup çalışma hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Kaymakamlığa bağlı engelli bireylere hizmet veren kurumların, yani ilçelerde yer alan Sosyal Hizmet Birimi, SYDV ve özel rehabilitasyon merkezleri ile katılımcılara ulaşmak ve engelli bireylere ilişkin verilerin paylaşılması hususunda izin alınmıştır. Engellilere yönelik hizmet veren kurumlara bağlı sosyal inceleme ekibine dâhil olarak kırsal alanda yaşayan engelli bireylere ulaşma ve yerinde (ev ortamı) ziyaret edebilme imkânı sağlanmıştır. Saha çalışması için amaca yönelik örneklem belirleme yöntemi örneklem grubu oluşturulmuştur. Kırsal alanda yaşayan engelli bireylerin, yaşam öykülerinin çeşitliliğine göre katılımcı sayıları da değişiklik göstermiştir. Saha çalışması elde edilen veriler ile doyuma ulaşıldığı noktada sonlandırılmıştır.

2.5.2. Araştırmanın Veri Toplama ve Analiz Teknikleri

Nitel bir araştırma olarak tasarlanan bu çalışma saha çalışmasına uygunluğu göz önünde bulundurularak nitel veri toplama yöntemlerinden katılımsız gözlem ve görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu anlamda kullanılan yöntem deneyimlerin, duygu ve düşüncelerin paylaşılmasına olanak verir. Nitel araştırmalar; günlük yaşantılar, gözlemler, anlama ve tanıma açısından yorumlayıcı yaklaşımla öznel ifadelerle yer verilerek değerlendirme yapılması için uygundur.

Saha çalışmasından önce araştırmanın problemleri doğrultusunda yarı yapılandırılmış soru formu üç bölümde hazırlanmıştır. İlk bölümde engelli bireylerin sosyo-demografik profilini ortaya koymak amacıyla hazırlanan sorular bulunmaktadır. İkinci bölümde engellilik hikâyesi başlığı altında bireylerin engellilik durumu, tedavi ve araç/cihaz kullanma durumlarına vb. sorular yer almaktadır. Son bölümde ise kırsal alanda yaşayan engelli bireylerin yaşadığı/karşılaştığı sorunların tespiti amacıyla hazırlanan sorular bulunmaktadır. Görüşmeler Ek 3'te gösterilen görüşme formu üzerinden sürdürülmüştür. Ancak yarı-yapılandırılmış soru formu hazırlanmış olsa bile bazı katılımcılarla yapılan görüşmelerde duruma göre sorularda değişikliğe gidilmiştir. Derinlemesine bilgi alabilmek için görüşme esnasında farklı sorular da yöneltilmiştir.

Saha çalışmasında toplamda 24 engelli bireyle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Saha çalışmasına ilk olarak 2017-2019 yılları arasında belli aralıklı zamanlarla görüşmeler yapılmış toplamda üç aylık bir sürede tamamlanmıştır. Görüşmeler 20-45 dakika arasında değişmektedir. Bu süreç kendini tanıtmaya ve görüşmenin amacını açıkça belirtme sonrasında kurulan samimiyete göre uzamaktadır. Bazı görüşmecilerle birden fazla görüşme de sağlanmıştır.

Elde edilen verilerin işlenmesi açısından en uygun analiz yöntemi içerik ve anlatı analizi olarak belirlenmiştir. İçerik analizi; iletilebilen sözcükler, anlamlar, semboller, temalar veya resimleri araştırmacının etkisi olmaksızın analiz etmektir (Neuman, 2010: 466). Ayrıca anlatı analizi, bireylerin gündelik yaşamlarını ve öznel olarak deneyimlediklerini öyküleştirmenin yorumlanmasıdır (Neuman: 2010: 685). Böylece içerik analizi yapılarak içerisinde anlatı yapısına uygun belirlenen sorun alanlarının, kırsal yaşamda engelli olmanın nasıl yapısal sorunlara dönüştüğünün ortaya konulması düşünülmektedir.

Araştırmanın veri değerlendirme sürecinde öncelikle yarı-yapılandırılmış görüşme formu gözden geçirilmiştir. Ayrıca görüşmeler ses kayıt cihazıyla kayıt altına alınmıştır. Bu nedenle bilgisayara aktarılmış ve ses kayıtları ilk olarak yazıya dökülmüştür. Katılımcıları gizliliği açısından isimlerine yerine kodlar kullanılmıştır. Daha sonra açık uçlu sorulara verilen yanıtlar temalaştırılarak kavramlar veya benzer özellikler üzerinden kategorize edilmiştir. Gözden geçirilen görüşme verilerinde kullanılmayacak olanlar değerlendirmeye alınmamıştır. Verilerin derlenmesi, işlenmesi, kontrol edilmesi ve analizi sırasıyla gerçekleştirilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE DEĞERLENDİRME

Araştırmanın bu bölümünde örneklem grubuna ilişkin sosyo-demografik değişkenler ve kısa yaşam anlatıları ele alınmıştır. Akabinde araştırma kapsamında elde edilen veriler çeşitli temalar altında yorumlanmıştır.

2.6. Örneklem Grubunun Sosyo-Demografik Özellikleri

Serik ve Manavgat ilçesine bağlı mahallerde(köylerde) yaşayan katılımcılara (yaşayan engelli bireylere) ait sosyo-demografik değişkenler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 0.1. Katılımcılara ait sosyo-demografik değişkenler

Katılımcı	Yerleşim Birimi	Engel Türü	Cinsiyet	Yaş	Eğitim Durumu	Medeni Durum
G1	Belkis	Bedensel Engelli	Erkek	17	İlkokul mezunu	Bekâr
G2	Belkis	Bedensel Engelli	Kadın	20	İlkokul mezunu	Bekâr
G3	Cumalı	Bedensel Engelli	Kadın	21	Ortaokul mezunu	Bekâr
G4	Yukarı Kocayatak	Zihinsel ve Görme Engelli	Erkek	17	Okur-yazar değil	Bekâr
G5	Kozağaç	Zihinsel Engelli	Erkek	15	Okur-yazar değil	Bekâr
G6	Sarıabalı	Zihinsel ve Görme Engelli	Kadın	38	Okur-yazar değil	Bekâr
G7	Hacıosmanlar	Zihinsel Engelli	Kadın	40	Okur-yazar değil	Bekâr
G8	Çetince	Zihinsel Engelli	Erkek	24	Okur-yazar değil	Bekâr
G9	Çetince	Bedensel Engelli	Kadın	39	İlkokul mezunu	Bekâr
G10	Çetince	Zihinsel Engelli	Kadın	40	Okur-yazar değil	Bekâr
G11	Haspınar	Zihinsel Engelli	Erkek	20	Okur-yazar değil	Bekâr
G12	Hacıosmanlar	Zihinsel Engelli	Erkek	18	Okur-yazar	Bekâr
G13	Akçapınar	Bedensel Engelli	Kadın	9	Öğrenci	Bekâr
G14	Çetince	Zihinsel Engelli	Erkek	21	Okur-yazar	Bekâr
G15	Karınca	Bedensel ve Zihinsel Engelli	Erkek	5	Okur-yazar değil	Bekâr
G16	Sağirin	Zihinsel Engelli	Erkek	35	İlkokul mezunu	Evli
G17	Taşığıl	İşitme Engelli	Erkek	5	Okur-yazar değil	Bekâr

G18	Taşağıl	Zihinsel ve Görme Engelli	Kadın	5	Okur-yazar değil	Bekâr
G19	Taşağıl	Bedensel Engelli	Kadın	80	Okur-yazar değil	Evli
G20	Taşağıl	Bedensel Engelli	Erkek	9	Öğrenci	Bekâr
G21	Aşağı bayar	Zihinsel Engelli	Kadın	15	Öğrenci	Bekâr
G22	Aşağı bayar	Zihinsel Engelli	Kadın	5	Okur-yazar değil	Bekâr
G23	Dolbazlar	Zihinsel Engelli	Erkek	15	Okur-yazar değil	Bekâr
G24	Taşağıl	Bedensel Engelli	Erkek	54	Ortaokul mezunu	Evli

Örnekleme grubunu oluşturan katılımcılar, Serik ilçesi; Belkıs, Cumalı, Yukarı Kocayatak, Kozağaç, Sarıabalı, Hacıosmanlar, Çetince, Akçapınar, Haspınar, Karıncalı ve Manavgat ilçesi; Sağırin, Taşağıl, Dolbazlar, Aşağı Bayar köylerinde yaşayan engelli bireyler oluşturmaktadır. Görüşme yapılan katılımcıların 11'i kadın 13'ü erkektir. Katılımcılardan 3'ü evliken 21'i bekârdır. Bu durum kırsal alanda yaşayan engelli bireylerin medeni durumunun çoğunlukla bekâr olduğunu göstermektedir. Katılımcıların yaş ortalaması 24'dür. Katılımcıların en büyüğü 80 yaşında olup en küçüğü 5 yaşlarındadır. Eğitim durumuna bakıldığında 3 katılımcı öğrenci 4 katılımcı ilköğretim mezunu iken 2 ortaokul mezunu vardır. Kırsal alanda yaşayan engelli bireylerin okur-yazar oranının çok düşük olduğu görülmektedir. Ayrıca engelli bireylerin okula gitme oranının düşük olduğunu göstermektedir.

Yukarıdaki tabloya bakıldığında kırsal alanda yaşayan engelli bireylerin engellilik türlerine ilişkin birden fazla engellilik durumlarının söz konusu olduğu görülmektedir. Katılımcıların 4'ü çoklu engelliliğe sahiptir. Engelli bireylerin kırsal alanda yaşamının zorluğuyla karşı karşıya iken çoklu engellilik durumunun çifte dezavantaj durumu yaratabilmektedir.

2.7. Örnekleme Grubunun Kısa Yaşam Anlatıları

Araştırma kapsamında elde edilen verilerin analizinin daha iyi değerlendirilmesi ve anlamlandırılması için aşağıda örnekleme grubuna ait yaşam anlatıları özet bir şekilde yer almaktadır:

G1: Bireyin kas hastalığından ötürü bedensel engellidir. G2 kendisiyle aynı engelle sahip kardeşidir. Anne, baba ve G2 ile yaşamaktadır. On bir yaşından sonra düşmelere başlayınca hastalığı ortaya çıkmıştır. G2'nin de yaşadığı durumları yaşamaması nedeniyle hemen fark edilmiş ve birden çok farklı şehirlerdeki hastaneye götürülmüştür. Kas hastalığının nedeni akraba evliliği ve genetik bir durum olduğunu düşünülmektedir. Ailede amca ve ablası da kas hastasıdır. Diğer ablası evlidir ve rehabilitasyon merkezinde çalışması nedeniyle sıkça

görüştükleridir. Hanenin geçimini baba sağlamaktadır. Maddi olarak durumunun iyi olduğu gözlemlenmiştir. Tekerlekli ve akülü araç kullanmaktadır. Kendilerine ait bahçede 2 katlı evlerinin asansörü vardır. Rehabilitasyon merkezinde fizik tedavi görmektedir. Engelinden ötürü Ortaokul 2' deyken okulu bırakmıştır. Eğitimine devam etmemektedir.

G2: Kas hastasıdır. Buna bağlı olarak tekerlekli sandalye kullanmaktadır. Engeli ailesi tarafından ilkokuldayken anlaşılmıştır. Hastalık ortaya çıktığında belli bir süre tedavi için Ankara'ya gidip gelmişlerdir. Akrabalarda görülen hastalık hala ve halaoğlunda da vardır. Engelli maaşı almaktadır. Hanenin geçimi baba tarafından sağlanmaktadır. Tekerlekli sandalye kullanmaktadır. Akülü aracı olmaması nedeniyle annesine bağımlı durumda yaşamaktadır. Rehabilitasyon merkezinde fizik tedavi görmektedir. Engelinden ötürü eğitim ve öğrenime devam edememiştir.

G3: Spina Bifidası vardır. Engeli doğduktan sonra fark edilmiştir. Tek böbrekle sürekli tedavi almaya devam etmekte ve 30'dan fazla ameliyat geçirmiştir. Anne, baba ve kardeşleri ile yaşamaktadır. İki kardeşi vardır. Ailede başka engelli yoktur. Hane gelirini baba sağlamaktadır. Ek olarak kendi de bazen satış yaparak gelir sağlamaya çalışmaktadır. Ailesi ile birlikte Kayseri'den Antalya'ya olanakların daha fazla olması nedeniyle taşınmışlardır. Yaklaşık on yıldır Serik ilçesine bağlı köyde yaşamaktadır. Birine kısmen muhtaç olmakta tam bağımlı değildir. Rehabilitasyon merkezinde fizik tedavi görmektedir.

G4: Zihinsel ve görme engellidir. Anne, baba, altı kardeşi ve evli olan kardeşinin eşi ve çocukları ile yaşamaktadır. Geniş aile yapısı görülmektedir. Hane geliri küçük çocuklar ve G4 hariç tüm aile üyeleri tarafından serada ortaklıkla sağlamaktadır. Ailenin maddi durumu ve ev ortamı kötü olarak gözlemlenmiştir. 1,5 yaşındayken bir kere ameliyat olmuş onun dışında tedavi görmemekte ve ilaç kullanmamaktadır. Evde anneye bağımlı olarak yaşamaktadır. Evden dışarı çıkarılmadığı ve eve kapalı bir şekilde yaşadığı gözlemlenmiştir.

G5: Zihinsel engellidir. Anne ve 7 kardeş ile yaşamaktadırlar. 2-3 yaşlarında düşmeden sonra sara nöbetleri geçirmeye başlamıştır. Düzenli olarak ilaç kullanmakta fakat tedavi görmemektedir. Urfa'dan Antalya'ya daha fazla imkânlar olduğu için gelip 3 sene önce köye yerleşmişler. Maddi durum ve ev ortamının iyi olmadığı gözlemlenmiştir. Yaşadıkları evlerinin yanında serada ortakçı olarak G5 hariç tüm aile üyeleri çalışmakta ve haneye gelir sağlamaktadır. Günlük temel ihtiyaçları ile anne ve kız kardeşi ilgilenmektedir. Birine tam bağımlı şekilde yaşamamakta olup ailesi gözetim altında tutmaya çalışmaktadır.

G6: Zihinsel ve görme engellidir. Zihinsel engeli doğuştan olup birkaç yıl önce şeker hastalığından ötürü görme kaybı yaşamıştır. Baba ve üvey annesi ile yaşamaktadır. Sekiz kardeşi evli olup birlikte yaşamamaktadırlar. Üvey annesine tam bağımlı şekilde

yaşamaktadır. Günlük ihtiyaçları giderme ve bakımı ile üvey anne ilgilenmektedir. Hane geliri baba tarafından sağlanmaktadır. Engelli maaşı almaktadır. Ailenin maddi durumu iyi olduğu gözlemlenmiştir. Düzenli kullandığı ilaçları var ancak ayrıca gördüğü bir tedavi yoktur.

G7: Zihinsel engellidir. Anne ve babası ile yaşamaktadır. Düzenli olarak ilaç kullanmakta ve tüm bakım ve günlük ihtiyaçları ile annesi ilgilenmektedir. Anne tam bağımlı olarak yaşamaktadır. Yıllar önce Antalya merkezden köye taşınmışlardır. Engelli maaşı almaktadır. Hane geliri baba tarafından sağlanmaktadır. Ailenin ekonomik ve ev ortamının iyi olduğu gözlemlenmiştir.

G8: Anne, baba ve kardeşleriyle yaşamaktadır. Dört kardeşi vardır. G14'ün abisi ve küçük kardeşi de engellidir. Doğuştan zihinsel engeli ancak 2,5 yaşlarında yüksek ateş nedeniyle menenjit geçirdikten sonra konuşamamıştır. Menenjit olduktan sonra maddi durumları yetmediği için ameliyat ettirememişlerdir. Tedavi görmemekte, düzenli ilaç kullanmakta ve mamayla beslenmektedir. Hane geliri yoktur. Geçimlerini engelli ve bakım maaşıyla sağlamaktadırlar. Ailenin maddi durumu ve ev ortamı kötü olduğu gözlemlenmiştir. Günlük ihtiyaçları ve bakımı ile anne-baba ilgilenmektedir. Etrafına ve kendine zarar verdiği gözlemlenmiştir. Anne-babaya tam bağımlı olarak yaşamaktadır.

G9: Anne ve babası ile yaşamaktadır. İki kardeşi var. G10 amcasının kızıdır. Ailede başka engelli birey yok. 22 yaşında ağaçtan düştükten sonra bedensel engeli olmuştur. Akülü araç kullanmaktadır. Evin konumu ve köyün yolu akülü ve tekerlekli sandalye kullanıma uygun olmadığı için kullanılamamaktadır. Düzenli kullandığı ilaçları var. Hane geliri babanın emekli aylığı ile sağlanmaktadır. Engelli maaşı almaktadır. Maddi durumlarının kötü olduğu gözlemlenmiştir. Ev ve çevresinin fiziki şartlarından ötürü eve kapalı şekilde yaşamaktadır.

G10: Zihinsel engellidir. Annesi ile yaşamaktadır. İki kardeşi evli olup Antalya'da yaşamaktadır. İki yaşında ateşli hastalıktan ötürü zihinsel engeli oluyor. 9 yaşından sonra da konuşamamaktadır. Hane geliri yoktur. Engelli maaşı almaktadır. Kardeşleri yiyecek ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Tedavi görmemekte ve düzenli kullandığı ilaçları yok. Maddi durumları ve ev ortamlarının kötü olduğu gözlemlenmiştir. Günlük ihtiyaçları ve bakımı ile annesi ilgilenmektedir. Annesine tam bağımlı olarak ve eve kapalı bir şekilde yaşamaktadır.

G11: Hem zihinsel hem de işitme engellidir. 3-4 yaşına kadar konuşamamış engeli geç fark edilmiştir. Anne ve babanın kan uyuşmazlığının neden olduğu düşünülmektedir. Anne, baba ve kardeşi ile yaşamaktadır. Kardeşlerinden diğeri evlidir. Tedavi görmemekte ve ilaç kullanmamaktadır. Hane geliri babanın emekli aylığı ile sağlanmaktadır. Günlük ihtiyaçları ve bakımı ile anne-baba ilgilenmektedir. Birine tam bağımlı olarak yaşamamakta olup anne-babanın gözetimi altındadır.

G12: Ailesi; anne, baba ve kardeşleri ile yaşamaktadır. İki kardeşi var. Zihinsel engellidir. Ailede başka engelli birey yok. Tedavi görmemekte ve kullandığı ilaçlar yok. Birine tam bağımlı olarak yaşamamaktadır. Hane geliri baba ve kardeşi yevmiyeli işler tarafından sağlanmaktadır. Ailenin maddi durumu ve ev ortamının kötü olduğu gözlemlenmiştir.

G13: Ailesi; anne, baba ve kardeşi ile yaşamaktadır. İki kardeşi var. Doğuştan bedensel engeli; uzuv eksikliği bulunmaktadır. Ailede başka engelli birey yok. Tedavi görmemekte ve kullandığı ilaçlar yok. Günlük ihtiyaçları ve bakımıyla ablası ve annesi ilgilenmektedir. Birine bağımlı olarak yaşamamaktadır. Örgün eğitimine devam etmektedir. Hane geliri anne ve baba tarafından sağlanmaktadır. Taşınmalı eğitim programından faydalanmaktadır.

G14: Ailesi; anne, baba ve kardeşleri ile yaşamaktadır. Dönemsel olarak ablasının yanında da yaşamaktadır. Dört kardeşi vardır. G8'in kardeşidir ve küçük kardeşi de engellidir. Doğuştan zihinsel engeli; zekâ geriliği var. Tedavi görmemekte ve düzenli kullandığı ilaçlar var. Hane geliri yoktur. Engelli maaşı almaktadır. Ailenin maddi durumu ve ev ortamı kötü olduğu gözlemlenmiştir. Günlük ihtiyaçları ve bakımı ile anne veya abla ilgilenmektedir. Birine tam bağımlı olarak yaşamamaktadır.

G15: Ailesi; anne, baba ve kardeşleri ile yaşamaktadır. On bir kardeşi var. Doğuştan bedensel ve zihinsel engeli; gelişim geriliği, zekâ geriliği ve epilepsi hastalığı bulunmaktadır. Akriba evliliği neden olduğu düşünülmektedir. Hanede geliri küçük yaştaki çocuklar hariç aile üyeleri serada ortakçı olarak çalışarak sağlamaktadır. Maddi ve ev ortamı kötü oldukları gözlemlenmiştir. Tüm ihtiyaçları ve bakımıyla anne ilgilenmektedir. Tedavi görmemekte ve düzenli olarak kullandığı ilaç kullanmakta ve mamayla beslenmektedir. Anneye tam bağımlı olarak yaşamakta ve anne bakım maaşı almaktadır. Yaşına rağmen gelişim sağlayamadığı için beşikte bakılmaktadır.

G16: Ailesi; anne, baba, eşi ve çocukları ile yaşamaktadır. Çocukluğundan beri zihinsel engeli; epilepsi ve duyu durum bozukluğu var. Aile kabullenememiş ve geç farkına varılmış. Tedavi görmemekte ve düzenli olarak kullandığı ilaçlar var. Hane geliri babanın emekli aylığı ile sağlanmaktadır. Günlük ihtiyaçlarını ve bakımıyla eşi ilgilenmektedir. Eşine tam bağımlı olarak yaşamasa da gözetim altındadır.

G17: Ailesi; anne ve baba ile yaşamaktadır. Doğuştan işitme engeli var; 2 kulağından da 1-1.5 yaşlarında koklear implant ameliyatı olmuştur. Nedeni bilinmemekle birlikte anne karnındayken annenin geçirdiği hastalık neden olduğu düşünülmektedir. Koklear implant cihazı kullanmaktadır. Konuşma terapisi görmektedir. Hane geliri baba tarafından sağlanmaktadır. Günlük ihtiyaçlarını ve bakımıyla anne ilgilenmektedir. Anneye tam bağımlı

şekilde yaşamaktadır. Anaokuluna ve özel eğitime gitmekte ve annesi ile derslere katılım sağlamaktadır.

G18: Ailesi; anne, baba ve kardeşi ile yaşamaktadır. Bir kardeşi var. Doğuştan zihinsel ve görme engellidir. Doğumdan sonra ameliyat olmuştur. Tedavi görmüyor ve kullandığı ilaçlar yok. Hane geliri baba tarafından sağlanmaktadır. Ailenin maddi durumu iyi olduğu gözlemlenmiştir. Günlük ihtiyaçları ve bakımı ile anne ilgilenmektedir. Anneye tam bağımlı olarak eve kapalı bir şekilde yaşamaktadır. Rehabilitasyon merkezinde fizik tedavi görmektedir.

G19: Ailesi; eşi ve kızı ile yaşamaktadır. İki yıl önce felç geçirdikten sonra yatalak hale gelmiştir. Bedensel engeli ve yaşlılığa bağlı hastalıkları bulunmaktadır. Düzenli olarak kullandığı ilaçlar var. Hane geliri eşinin emekli aylığı ve yaşlı aylığı ile sağlanmaktadır. Günlük ihtiyaçları ve bakımı ile kızı ilgilenmektedir. Kızına tam bağımlı olarak yaşamaktadır.

G20: Ailesi; anne, baba ve kardeşi ile yaşamaktadır. Küçük yaşta balkondan düşmesiyle kafa travması geçirmiştir. Bedensel engeli var. Tekerlekli sandalye kullanmaktadır. Düzenli olarak ilaç kullanmaktadır. Evde fizik tedavi ve eğitim görmektedir. Hane geliri baba tarafından sağlanmaktadır. Annenin bakım maaşı vardır. Günlük ihtiyaçları ve bakımı ile anne-baba ilgilenmektedir. Anneye tam bağımlı olarak yaşamaktadır.

G21: Ailesi; anne, baba ve kardeşi ile yaşamaktadır. Bir ikiz kardeşi var o da aynı şekilde engellidir. Zihinsel engeli; Serebral Palsi hastalığı var. Doğumdan sonra yeterli oksijen alamaması ve oksijen yetersizliğinin nedeni olduğu düşünülmektedir. Hane gelirlerinin geçici olarak yoktur, öncesinde baba tarafından sağlanmaktadır. Ailenin maddi olarak durumlarının iyi olduğu gözlemlenmiştir. Günlük ihtiyaçları ve bakımı ile anne ilgilenmektedir. Anneye tam olarak bağımlı olarak yaşamamaktadır. Düzenli olarak ilaç kullanmakta ve fizik tedavi görmektedir.

G22: Ailesi; anne, baba ve kardeşi ile yaşamaktadır. Bir kardeşi var. İki yaşından sonra engeli olduğu fark edilmiştir. Zihinsel engeli, otizm olduğu anlaşılmıştır. Hane geliri baba tarafından sağlanmaktadır. Günlük ihtiyaçları ve bakımı ile anne ilgilenmekte ve tam olarak bağımlı şekilde yaşamaktadır. Düzenli kullandığı ilaçlar yok. Özel eğitime gitmektedir.

G23: Ailesi; anne ile yaşamaktadır. Zihinsel engeli; Serebral Palsi ve Epilepsi hastalığı var. Hane geliri yok. Geçimlerini engelli maaşı ve annenin aldığı bakım maaşıyla sağlamaktadırlar. Günlük ihtiyaçları ve bakımı ile anne ilgilenmektedir. Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezine gitmektedir.

G24: Ailesi; eşi ve oğlu ile yaşamaktadır. İki yıl önce yüksek ateş nedeniyle felç geçirmesi nedeniyle bedensel engeli var. Hane geliri emekli maaşı ile sağlanmaktadır. Günlük

ihtiyaçları ve bakımı ile eşi ilgilenmektedir. Eşine tam bağımlı olarak yaşamaktadır. Düzenli ilaçlarını kullanmakta ve evde fizik tedavi görmektedir.

3.3. Kırsal Alanda Engelli Bireylerin İlişkileri/ Etkileşimleri

Araştırmanın kapsamını oluşturan kırsal alanda engelli birey olmanın ne anlam ifade ettiğini anlayabilmek için kırsal alandaki engelli bireylerin ilişki ve etkileşimlerini değerlendirmek gerekmektedir. Kırsal alanda yaşayan engelli birey toplumsal etkileşimlerinde soyutlama, dışlama, ötekileştirme, iyi niyet, birincil ilişkiler vb. durumlar yaşayabilmektedir. Kırsal alanda yaşayan engelli birey günlük yaşantı ve deneyimleri doğrultusunda benlik algısını toplumun gözünden geliştirebilmektedir. Bu nedenle engelli bireylerin sosyal ilişkileri onların eğitimini, istihdam fırsatlarını, boş vakit değerlendirmelerini vb. durumlar en genel anlamıyla sosyal hayata katılımını etkilemektedir. Kırsal alanda yaşayan engelli bireylerin ilişkilerini aile ve toplum olarak iki alt başlık altında değerlendirilebilir.

Aile ve Engelli Birey Etkileşimi Bağlamında Kırsal Alanda Yaşam: Toplumsal etkileşimler kırsal alan gibi küçük mekânlarda oldukça yoğun ve samimi bir şekilde gelişmektedir. Birincil ilişkiler üzerine kurulu etkileşimler güçlü aile ve akrabalık bağlarıyla desteklenmektedir. Bu kapsamda araştırmada engelli bireyin gündelik yaşamdaki etkileşimlerine odaklanılmıştır. Görüşmelerden elde edilen verilere göre kırsal alanda yaşama ve engelli birey olma hali diğer kişilerle olan toplumsal etkileşimi sınırlamakla birlikte kimi zaman da tersi durumlar söz konusu olabilmektedir. Diğer bir deyişle engelli birey veya aileleri görmezden gelinen özneler iken kimi zamanda güçlü aile ve akrabalık ilişkileri içinde korunan öznelere dönüşebilmektedir:

“Expo’ya, Antalya’ya, Serik’e gezmeye gidiyoruz ailemle birlikte. Kuzenlerimi aradığımda onlarla da gezmeye çıkıyoruz. Akrabalar yardıma geliyor babam her gün işe gittiği için. Annemin yanındayken mutlaka biri geliyor yanıma.” (G1, Erkek 17).

Görüldüğü üzere G1, engelinden ötürü aile ilişkilerinin etkilenmediğini belirtmektedir. Öyle ki bu durumu yani aile ve akraba ilişkilerinin olumsuz etkilenmediğini sosyal hayata katılımıyla anlatmaktadır. Kırsal alanda görülebilecek birincil ilişkileri koruyan aile yapısı içerisinde olması nedeniyle engelinden ötürü sıkıntı yaşamamaktadır. Ancak bu durum diğer kırsal alanda yaşayan engelli bireyler için geçerli olmamaktadır:

“Küçükken erkek kardeşim ‘Ben yürüyorum sen niye yürümüyorsun? Kalk ayağa!’ diye bağıryordu. Niye oturuyorsun diye tepki gösteriyordu, bu yüzden anlaşamadık. Şimdi arkadaş gibiyiz ama beni kabullene kadar anlaşamadık.” (G3, Kadın 21).

Bu durum bireyin fiziki yetersizliği ile diğerlerinden farklı olduğu vurgusunun kardeşiyle olan ilişkisini olumsuz yönde etkilendiğini göstermektedir. Engellilik durumunun kabullenilmesinden sonra buna bağlı olarak ilişkilerinin değiştiği görülmektedir.

G6'nın üvey annesi: "Kardeşleri ilgilenmiyor. Öz annesi ölünce akrabaları da gelmiyor. Olumsuz lafları da vardı öncesinde ama şimdi kimsenin bir şey dediği yok." şeklinde ifade ettiği bu durum G6'nın engelinden ötürü kabul görülmediğini göstermektedir. G6'nın babasının yük olma durumu ile ilgili ifadeleriyle ailede kimsenin sorumluluk almak istememesine ilişkin ifadelerle bağlantılıdır. Bu nedenle bireyin engelinden ötürü aile ilişkilerinin olumsuz etkilendiği görülmektedir.

G8'in annesi: "Kimseyle görüştüğümüz yok. Kendi anne babamın evinde çocuk televizyona vurdu diye 4 senedir görüşmüyoruz. Çocuğunu getirme diyorlar." G8'in annesinin ifade ettiği üzere engelli çocuğa sahip olması nedeniyle kendi ailesi tarafından dışlanmış durumda olduğu anlaşılmaktadır. Ek olarak araştırmacının da gözlemiyle engelli çocuğa sahip olan aile, aile-akraba-çevre ile tüm bağları da kopmuş halde ve toplumdan izole bir halde yaşamaktadır.

G19 ise "Aşağıdaki gelin ve oğlum için şimdi nankör olmayayım ama esas bakan kızımdır. Kızım bakar, ilgilenir. Başka bakanım yok." şeklinde engelli ve yaşlı olmasının aileyle olan etkileşimine nasıl yansıdığını ifade etmiştir. Birey engeli ve yaşlılığı nedeniyle kızına tam bağımlı olarak hayatını sürdürmektedir. Bireyin bakıma muhtaçlık durumu aile içi ilişkilerini etkilediği gibi bu durum sadece aileden birinin sorumluluğu olarak ailenin diğer üyeleriyle olan ilişkileri en aza indirgenmiş durumdadır.

Ailesi ve akrabaları tarafından dışlanan bireylerin yanı sıra güçlü aile ve akrabalık bağlarına sahip olan ve engelleri hep birlikte aşmaya çalışan kişiler de bulunmaktadır:

G20'in annesi: "Kardeşiyle oyun oynarlar. Kuzenleri var gelip gidiyorlar. Babası ve ben hep ilgileniriz."

G20: "Evet. Kardeşlerimle iyi anlaşıyorum."

Bireyin engelinden ötürü akrabalarla olan ilişkileri etkilenmese de bireyin engeline ilişkin söylemleri de engelli bir birey için engel oluşturmaktadır. Birey engelini kabul edip hayatını kolaylaştırmanın yollarını ararken dışarıdan (aile-akraba-çevre) kaderine mahkûm olması gerektiği gibi söylemler bireyi olumsuz olarak etkilemektedir. Bireyin engeline ilişkin olumsuz söylemler toplumsal baskıya dönüşüp bireye sosyal engel oluşturmaktadır:

"Baba tarafından yengem yeter artık senin de böyle olman gerekiyor, kabul et tedavi olma diyerek psikolojik olarak çöktü. Protez yaptırıp ne yapacaksın diye sürekli moralimi bozuyor. Çok çektin bak olmuyor, uğraşma düşüncesinde..." (G3, Kadın 21).

Toplum/Çevre ve Engelli Birey Etkileşimi Bağlamında Kırsal Alanda Yaşam: Toplumda var olan engellilik algısı; engelli birey ve yakınları için yaşamı zorlaştırabilir veya kolaylaştırabilir. Bu nedenle engelliliğe toplumun bakış açısı, içinde yaşanılan toplumun tutum ve davranışlarına yansımaktadır. Aynı zamanda engelli bireyin yetersizliğinden çok toplum tarafından konulan sosyal engellilik durumunun bireyin hayatını çok daha zorlaştırdığı ve nihayetinde bireyin toplumdaki soyutlanmasına neden olabildiği gözlenmektedir. Kırsal alanda toplum ve birey ilişkisini değerlendirirken bireyin fiziki yetersizliğinin toplumla olan ilişkisini nasıl etkilediğine de odaklanmak gerekir:

G1'in "Çevrede engelimden ötürü sıkıntı yaşamıyorum, hepsi iyilerdir bana karşı." şeklindeki ifadesine göre birey engelden ötürü çevresiyle olan ilişkisinde sıkıntı yaşamayabilir. Ancak diğer görüşmecilerden elde edilen verilere göre bu durum istisnai bir durum olarak kalmaktadır:

"Engelimden dolayı bir yere gittiğimde herkesin gözü üstümde oluyor. Bu bakışlar rahatsız edici. Onun dışında yaklaştığımda gülümsüyorlar. Kötü hissettirmiyor. Alıştım bu duruma." (G2, Kadın 20).

"Yardım etmiyorlar. İyilikten maraz doğar düşüncesiyle hareket eden de var ama yakın çevrem yardımsever... Hastaneye doktora muayene olmak için gitmiştik. Birine asansörü sorduğumuzda asansörün olmadığını söylemişti. Ancak hastanenin asansörü vardı. Yardımcı olmak yerine aksine yalan söylemişti." (G3, Kadın 21).

Her iki ifade de engelli bireylerin gündelik hayatta kendilerine yer açmaya çalıştığını ancak fiziksel yetersizliklerinden dolayı olumsuz tutum ve davranışlarla karşı karşıya kalabildiklerini göstermektedir. Dolayısıyla engelli bireyin yaşamını zorlaştıran hususlardan biri de bireyin engelli olma halinden ziyade onun toplumsal kabulüdür. Toplum tarafından kabul görmeyen engelli bireyin toplum tarafından da engellendiği görülmektedir.

"Evden dışarı çıkmam. Komşulardan kimseyi tanımam. Otururum öyle" belirttiği ifadeye göre katılımcı tüm zamanını evde geçirmektedir. Toplumdan izole bir şekilde evde yaşamını sürdürmektedir. Bu nedenle toplum ve çevreyle etkileşimi yok denecek kadar azdır." (G4, Erkek 17).

Engelli birey diğer mekânlarda olduğu gibi kırsal alanda da dışlanan/ötekileştirilen bir bireydir. Bu durum ister istemez engelli bireyin yaşamını ev ile sınırlandırmaktadır. "Mahallede dışlandığı için komşularla kavga ediyor. Oyuna dâhil etmediklerinden..." diyen G5'in abisi bu ev ile sınırlı dünyaları teyit etmektedir.

Kırsal yerleşimin dağınık görüntüsü de kişinin izole olmasına sebebiyet verebilmektedir. G10'un annesinin "Komşulardan kimseyle görüşmeyiz. İnsanlık yok."

ifadesi ve araştırmacının gözlemi ile bireyin engelinin yanı sıra dağınık yerleşim ve imkânsızlıklarından kaynaklı toplumdaki soyut bir halde yaşamaktadır. Gerek dağlık alandaki evlerinin konumu gerekse yaşadıkları yoksulluk G10 ve annesi için çifte dezavantajlı bir durum olmaktadır. G10'un annesinin belirttiği “insanlık yok” ifadesi de hem fiziki çevre koşullarından ötürü insan bulunmamasına hem de manevi duygularıyla insanlık görmediğine atıfta bulunmaktadır. Bu durum onların sosyal yaşamın temel gereksinimlerden mahrum kalmalarına neden olmaktadır.

Engelli bireyin yaşamış olduğu sosyal izolasyon kimi zaman bireyin engellik türünden de kaynaklanabilmektedir: G16'nın annesinin ifade ettiği gibi “Komşuya zarar vermez çünkü salmayız ki... Yola çıktığında küt düşüverirse diye evde durdurmaya çalışırız. Salıversek orda ölür kalır. Komşulardan Allah razı olsun.” kişinin engellilik türü ve kırsal yaşamın olanakları, mekânın koşulları ister istemez engelli birey için yaşam alanlarını sınırlandırmaktadır.

Öyle görünüyor ki kırsal yaşamdaki engelli birey bağımsız bir şekilde hareket edememektedir. Dolayısıyla engelli bireyin toplumsal etkileşimleri yeri geldiğinde engelinden yeri geldiğinde toplumsal bakış açısından yeri geldiğinde ise kırsal yaşamın koşullarından etkilenmektedir.

“Dışarıda annelerin babaların bakışı olsun, ayağında ne var niye böyle gibi sürekli soru sormalarından ve moralinin bozulmaması için dışarıya çıkmıyoruz.” (G20'nin annesi)

Kentsel yaşama göre kırsal yaşamdaki eğitim seviyesi düşüktür. Bu bağlamda kırsal alanda toplumun engellilik ile ilgili farkındalık düzeyinin de yetersiz olduğu görülmektedir. Engelli çocuğa sahip olan aileye yöneltile sorular, davranış ve tutumlar engelli çocuğun ve ailenin kendilerini toplumdaki soyutlamasına neden olabilmektedir. Bu nedenle bireyin fiziki engeli ile toplum tarafından konulan sosyal engel, kırsal alanda engellilik durumunu ortaya koymaktadır.

“Sosyalleşmeleri için kreşe gönderiyordum. Çocukların uyum sorunu yok, olsa ben göndermem. Konuşuyorlar, iletişimleri çok iyi... Kadının birisi bize kafa tuttu. Kadın gitmiş şikâyet etmiş. Kreşi tehdit etmiş sizin kreşinizi kapattırırım. Engelli çocuk barındıramazsınız burada benim de çocuğum var diyerek.” (G21'in annesi)

Toplum tarafından dışlanan engelli çocuklar da söz konusudur. Engelli çocuklar ile engeli olmayan çocukların aynı ortamda bulunması (okul gibi), bir paylaşımın söz konusu olması engelli çocuk bireyin dünyasına önemli anlamlar yükleyebilmektedir. Oysa engelinden dolayı istenmeyen bir özne durumuna düşürülen engelli çocuğun bunu kabullenebilmesi ve bir yaşam üretmesi mümkün olmaktadır. Üstelik çocuk engelinden ötürü toplum tarafından

dışlanırken aynı zamanda eğitim hakkı da engellenmeye çalışılmıştır. Bu durumda sosyal ve kurumsal olarak engellenen sadece engelli çocuk değil aynı zamanda ailesi olabilmektedir.

“Hiç unutmam parktaydık. Oğlan çocuklarıyla oynuyordu. Kadının birisi bankta oturuyor böyle. Oğlanlarına seslendi çocuklarına. Ondan sonra çağırdı. Oynamasını istemedi. Bende neden dedim. Benim annesi olduğumu bilmeden konuşuyordu. Çocuk az hasta gibi falan, zararı olur falan dedi. Nerden biliyorsunuz dedim zarar vereceğini belki sizinki zarar verecek dedim. Böyle bir durum yaşadım.” (G23’ün annesi)

Kırsal alanda engellilik; yukarıda yer verilen veri ve yorumlamalara göre toplum tarafından konulan sosyal engellilik ve fiziki yetersizlik nedeniyle fiziksel engellilik durumlarını kapsamaktadır. Bireyin fiziki yetersizliğinin yanı sıra bireyin toplumla ilişkisi bireyin doğrudan yaşantılarını etkilemektedir. Toplumda engelli bireylerin çevresine zarar verebilecek biri olarak görülmesi toplumdan uzak olması gerektiği algısını inşa etmektedir. Engelli bireylerin yaşadığı olumsuzluklar, engelli bireylerin toplum içinde kabul görülmeyen bir konumda olduğunu göstermektedir.

3.4. Kırsal Alanda Erişebilirlik

Kırsal alanda yaşayan engelli bireylerin kırsal alanın yapısına bağlı mekânsal sorunlar başlığı altında kırsal alanın ve yerlerin erişebilirliği değerlendirilmektedir. Kırsal alanda engelli birey olma çalışması kapsamında Antalya ili Serik ve Manavgat ilçesine bağlı mahallelerde (köylerde) saha çalışması yürütülmüştür. Saha çalışması ilçe merkezlerine uzaklığı farklı 14 köyde gerçekleştirilmiştir. Serik ilçesine bağlı; Belkıs, Cumalı, Yukarı Kocayatak, Kozağaç, Sariabalı, Hacıosmanlar, Çetince, Akçapınar, Haspınar, ve Karıncalı Manavgat ilçesine bağlı; Sağirin, Taşağıl, Dolbazlar, Aşağı Bayar köylerinde engelli ve aile yakınları ile evlerinde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Ancak araştırmacı bazı evlere ulaşmakta zorluk çekmiştir. Serik ilçesine bağlı Akçapınar, Çetince, Haspınar köyleri ve Manavgat ilçesine bağlı Sağirin, Taşağıl, Dolbazlar, dağınık yerleşim alanına sahiptir ve merkeze uzaklığı nedeniyle toplu taşımanın belirli saatlerde belirli yerlere olması nedeniyle ulaşımın zor olduğu yerlerdir. Ulaşımın mümkün olmadığı yerlerde erişebilirlik kavramından söz edilememektedir.

Anlatı 1: Kırsal Alanda Ulaşım Sorunsalı: Kırsal alanın fiziki yapısı nedeniyle karşılaşılan soruna ilişkin anlatıya yer verilmiştir. G9 ile yapılan görüşmelerde kırsal alanda ulaşımına yönelik düşünce ve deneyimlerinden oluşmaktadır.

G9, 39 yaşında kadın katılımcıdır. Serik ilçesinin Çetince köyünde ailesi ile yaşamaktadır. G9’un bulunduğu köy dağlık olup dağınık bir yerleşime sahip bir bölgedir.

Görüşme için birden fazla çevreye sorulsa da eve ulaşmak araştırmacı için zor olmuştur. Ek 1’de yer alan fotoğraflardan birinde evin uzaktan görünümü gösterilmiştir. Araştırmacı görüşme için eve ulaştığında katılımcı düşüncelerini ve deneyimlerini paylaşmıştır. Aşağıda bu duruma ilişkin ifadeler yer almaktadır:

“Sen buraya nasıl geldin ben onu merak ediyorum. Geçende belediyeden gelen olmuş araba geçmiyor demişler eve. Su da varmış dereye. Yaşlı amca ben yaşıyım gidemem onlar gelsin demiş. Onlar istememiş ki ondan gelmemişler. Yürüyerek gelebilirlerdi bak sen geldin.” (G9, Kadın 39).

Zorlukla ilçe merkezindeki hastaneye gidip gelen G9 ile görüşmemiz yukarıda belirtilen ifadeyle başlamıştı. Kendisinin en büyük probleminin kırsal alanın erişebilir olmamasıdır. Eve ulaşım, tarif edilene göre gidilen köy yolunun devamında dereye karşıya geçebilecek köprünün olmasıydı ve oraya kadar gidilmiştir. Ancak görünürdeki köprü küçük bir derenin üstüne taşlarla örülmüş olduğu için her aracın geçebileceği genişlikte değildir. Köprünün devamı patika yoluydu ve 10 dakika yürüme mesafesiyle tepeyi aştıktan sonra eve ulaşılmıştır. Hal böyleyken SYDV’den gelen sosyal inceleme ekibinin yolun başına kadar gelip eve uğramadan gitmeleri onları görmezden geldiklerini göstermektedir. Bu durumda engelli birey ve bahsedilen yaşlı birey daha çok problemle baş başa bırakılmıştır.

“Akülü aracım var ama köyün yolu düz olmadığı için gezemiyorum. Ulaşımı sağlamamız için özel araba olması lazım. Dereye karşıya geçebilmek için yolun bozuk olmaması lazım. Geçtiğiniz yol gördüğünüz gibi sıkıntı. Muhtara gideceksiniz bunun için diyorlar. Geçen sene Serik Belediyesi’ne bir gün ulaşamadık, Fen İşleri’ne ulaşamadık. Oradan oraya aktardılar sinirlenip telefonu kapattım... Yolu kendimiz yaptırmıştık ama kar suyuyla yine bozuldu. En büyük sıkıntımız o dereye köprü.” (G9, Kadın 39).

G9 yaşadığı sıkıntıları anlatırken annesi de “kızım kaymakamlığa söylesen bir çare hal bulsalar ya bize” diyerek yardım beklemektedir. Bu durumda yardıma muhtaç halde yaşamlarını devam ettirdikleri görülmektedir. Kırsal alanın fiziki yapısının getirdiği sıkıntılara kurumsal yapıların çözüm bulamaması veya duyarsız kalmaları engelli bireyin hayatını zorlaştırmıştır. G9 için mahrumiyet bölgesinde yaşamını sürdürmesi ve engelli olması çifte dezavantajlı durum yaratmaktadır. Bu durum bireyi eve hapsetmekte ve toplumdan izole halde yaşamasına neden olmaktadır.

3.5. Kırsal Alanda Engelli Birey Olmanın Pratikleri ve Stratejileri

Kırsal alanda engelli birey olmanın pratikleri ve stratejilerine ilişkin durumlar katılımcıların anlatılarıyla yer verilmiştir.

Anlatı 2: Kendini Yük Olarak Görme Durumu veya Yük Olma Durumu: Kırsal alanda yaşayan engelli bireyin kendini yük olarak görme durumu veya yük olma durumunu ekonomik, fiziksel, yaş, bakıma muhtaçlık bağlamında ele alınabilir. Bu durumda kırsal alanda yaşayan engelli bireyin ihtiyaçlar ve beklentiler doğrultusunda kendini yük olarak görme nedenleri farklılaşmaktadır. Engelli bireylerin kendini yük olarak görmelerine ilişkin veya aileye yük olma durumu; engelli birey ve aile etkileşiminin bir sonucudur. Engelli bireyin yaşadığı sorunları değerlendirirken kendisini yük olarak görmesi veya yük olma durumu ailenin tutumlarına yansımaktadır.

Görüşmelerde elde edilen verilere göre engelli bireyin yük olma durumu; engelli bireyin bedenen yük olması, ekonomik yük olması ve bakım yükü olmasını içermektedir. Ailenin tutum ve davranışları engelli bireyin kendini yük gibi hissetmesine neden olabilmektedir. Aileler engelli bireyi yük gibi görmediğini dile getirirse de engelli birey bakıma muhtaç olmasını ve ekonomik anlamda bağlı olmasını aileye yük olmasına neden olduğunu ifade etmektedir.

Kırsal alanda yaşayan engelli bireyin bedenen yük olma durumu ile ilgili görüşmecinin ifadesine aşağıda yer verilmiştir:

“Ailem beni yük olarak görmese de kilolarımdan dolayı beni indirip kaldırmak zor oluyor. Hem onlara zor oluyor hem de yük olarak görüyorum kendimi. Her insan benim ağırlığımı kaldıramaz. Babam yıllardır alıştı kaldırıyor beni. Ben başka birine güvenemiyorum.” (G1, Erkek 17).

Görüldüğü üzere G1, bedensel engelinin ailesine yük olduğunu belirtmektedir. Yük olma durumunu hem bedenen hem de bakıma muhtaç olmasıyla açıklanmaktadır.

Kırsal alanda yaşayan engelli bireyin ekonomik yük olma durumu ile ilgili görüşmecilerin ifadelerine aşağıda yer verilmiştir:

G11’in yük olma durumuna ilişkin görüşmecinin babası: “Maddi açıdan yükü oluyor tabi biz bakıyoruz. İhtiyaçlarını biz alıyoruz.” şeklinde belirtmiştir. Bu ifadede ailenin engelli çocuğuna ilişkin düşüncelerinde aileye hem ekonomik hem de bakım yükü olduğu anlaşılmaktadır.

Yapılan görüşmeler farklı ortamlarda gerçekleşmiş olup G3: “ Kendimi yük olarak görmüyorum hatta yardımcı olmaya çalışıyorum.” şeklindeki ifadesini çalışma esnasında yaptığımız görüşmede belirtmiştir. G3 haftanın belirli günlerinde pazar alanında takı satışı yapmaktadır. G3 aileye yük olmamak için kendi başına ihtiyaçlarını gidermeye çabalamakta olduğu gözlemlenmiştir. Bireyin uzun yıllar süren ve devam etmekte olan tedavi süreciyle

maddi anlamda zorlandıklarını ifade ettiğinden ekonomik olarak aileye yük olmamaya çalıştığı gözlemlenmiştir.

“Yaşı ilerledikçe ilgilenmesi zorlaşıyor. Aileye yük olduğunun farkında değil. İlaçları %5 oranında ödüyorlar. Şimdi alabiliyoruz ilaçları öncesinde pahalı geliyordu.” (G5’in abisi)

Görüşmecinin kardeşleriyle yapılan görüşmelerde ekonomik olarak sıkıntı çektikleri dönemde hastaneye gidemedikleri için ilaçlarını kullanamadığından ötürü ilgilenmenin ve bakımının zorlaştığını belirtmişlerdir. Ailenin ekonomik durumunun iyi olmaması engelli bireyin bakımı konusunda aileye yük olduğunu göstermektedir. G5’in abisiyle yapılan ikinci görüşmede artık genel sigortalarının olması nedeniyle ilaçları alabildiklerini belirtmiştir.

Yük olma durumuna ilişkin G6’nın annesi; “Devletin engelli maaşıyla en azından bez aldık işte daha ne olsun.” ifadesiyle masraflarının bir kısmını karşılayabildiklerini belirttiği maddi anlamda yük olduğu anlamını çıkarabiliriz.

Kırsal alanda yaşayan engelli bireyin bakım yükü olma durumu ile ilgili görüşmecilerin ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

G6’nın babası: “Zorluğunu görsünler diye alın 2 gün bakın başka bir şey istemiyorum.” diye diğer çocuklarına söylediğini ifade etmiştir. Bu durum engelli bireyin bakımının zor olması aynı zamanda yük olduğunun diğer bir ifadesidir. Ancak yük olarak gördüğünü belirten net bir ifade yoktur.

“Ne sen sor ne ben söyleyeyim...”(G9, Kadın 39)

G9’un bu ifadesi açık olmasa da kendisini yük olarak gördüğü anlaşılabilir. Ancak araştırmacının gözlemiyle aslında görüşmecinin ailede engelli olma durumu “yük olma”nın ötesinde kırsal alanda yaşayan engelli birey olarak birçok sorun yaşamaktadır.

Anlatı 3: Kırsal Alanda Engelli Bireylerin Sosyal Hayata Katılımı ya da Yalıtımı: Kırsal alanda yaşayan engelli bireylerin toplumda görünümü sosyal hayata katılımıyla mümkün olabilmektedir. Bu nedenle engelli bireylerin sosyal hayata katılımı veya yalıtımı; içinde bulunduğu toplumun yapısı ve engelliliğe bakış açısına göre şekillenmektedir. Kırsal alanda yaşayan engelli bireylerin sosyal hayata katılımı kırsal alanın olanaklarıyla yakından ilgilidir. Kırsal alanda erişebilirliğin sağlanamadığı yerlerde ya da dışlanmanın yaşandığı durumlarda bireyin sosyal hayattan yalıtımı söz konusu olmaktadır. Sosyal faaliyetlere katılımdan söz edebilmek için öncelikle engelli bireyin kırsal alanda erişebilir olması gerekmektedir. Aynı zamanda bireyin sosyal hayata katılımında aile-çevre ilişkisi belirleyici olmaktadır. Bu nedenle aşağıda kırsal alanda yaşayan engelli bireyin sosyal hayata katılımı ve yalıtımına ilişkin yapılan görüşmelerden elde edilen verilere yer verilmiştir:

“Köyde arkadaşlarım var onlarla vakit geçiriyorum. Ailemle birlikte Expo’ya, Antalya’ya, Serik’e gezmeye gidiyoruz. Kuzenlerimi aradığımda onlarla gezmeye çıkıyorum... Geçenlerde maça gitmeyi düşünüyordum gitmedim onun yerine doğum günümü ailem ve yakın çevremle kutladım.” (G1, Erkek 17).

Bireyin engelinden ötürü aile ve çevre ilişkilerinin olumsuz etkilenmediği anlaşılmaktadır. Bu durumda G1’in sosyal hayata katılımında çevresinin etkisi olduğu görülmektedir. Kırsal alanda yaşamasının veya engelli olmasının sosyal hayata katılımına engel olmadığı da görülmektedir. Bu durum erişebilirliğin mümkün olduğunu da göstermektedir.

“Çevremde benimseniyorum seviliyorum. Kafelerde arkadaşlarımla buluşabiliyorum.” (G3, Kadın 21).

Diğer belirtilen bir ifadede bireyin fiziki engeli sosyal hayata katılımını etkilemediği görülmektedir. Görüşmecinin de belirttiği gibi çevreyle olan ilişkisinin sosyal hayata katılımını açık bir şekilde olumlu etkilediğini göstermektedir. Bireyin sosyal hayata katılımının en önemli göstergelerinde birinin çevre olduğu görülmektedir.

“Gezmeyi çok seviyorum ama akülü arabam olmadığından yanımda birileri olmadan dışarı çıkamıyorum.” (G2, Kadın 20).

Belirtildiği üzere G2’nin akülü aracının olmaması nedeniyle sosyal hayata katılımının ve erişebilirliğin mümkün olmadığını göstermektedir. Ayrıca fiziki engelinden ötürü birine tam bağımlı olarak yaşaması nedeniyle ancak bağlı olduğu kişiyle sosyal hayata katılımı mümkündür. Bu nedenle bireyin sosyal hayata katılımı veya yalıtımı muhtaç olduğu birine bağlı olarak değişmektedir. Aynı zamanda bireyin fiziki yetersizliğin ötürü akülü aracının olmayışı da sosyal hayata katılımını engellemektedir. Ancak G2’nin birine olan tam bağımlılığı veya toplumdaki yalıtımı akülü araç ile ortadan kalkabilecek durumdadır. Bu nedenle bireyin birine bağlı olma durumu ve erişebilirliğin sağlanamadığı noktada bireyin sosyal hayattan yalıtımına neden olabilmektedir.

“Oturduğum yerden kalkamıyorum ki... Köyde yaşamanın zorluğu hiç sorma zorluğunu berbat arabaya gidene kadar sürünerek gidiyorum sonra yine arabadan indirdiklerinde sürünerek evin içine giriyorum... Gözümde de devamlı doktora gidiyorum” (G9, Kadın 39).

Bireyin fiziki yetersizliği sosyal hayata katılımını etkilemekte olduğu görülmektedir. Ancak kırsal alanın yapısı nedeniyle ulaşım, evin fiziksel konumu, dağlık yerleşim vb. durumların söz konusu olması bireyin sosyal hayattan yalıtımına neden olmaktadır. G9’un belirttiği üzere bireyin sosyal hayatı olmamakla yaşam alanının ev ve hastane arasında sınırlı

olduğu görülmektedir. Bu nedenle bireyin sosyal hayata katılımdan söz edebilmek için öncelikle erişebilirliğin mümkün olması gerekmektedir.

“Okuldaki arkadaşlarımla anlaşıyorum. Okuldan dönünce ödevlerimi yapıyorum onun dışında mahallede çocuk olmadığı için oyun oynayamıyorum.” (G13, Kadın 9).

Belirtildiği üzere G13’ün sosyalleşme alanı okulla sınırlı kalmaktadır. Sosyal hayata katılım sağlaması okulla mümkün olup arkadaş edinimi sağlamaktadır. Okul dışında birey sosyal hayattan yalıtılmış durumdadır.

Çoklu engellilik durumlarında engelli birey ve aileleri toplumdan kendilerini soyutlayabilmektedir. Çoklu engellilik durumu söz konusu olduğunda bireyin sosyal hayata katılımına ilişkin G18’in annesi: “Evden dışarı çıkamaz. Görme engeli de var. Parka da götürmüyorum. Görmüyor tık yok. Evde kapalı bir şekildeyiz.” şeklinde ifade eder. Bakımını sağlayan annenin çocuğunun çoklu engellilik durumu yaşaması nedeniyle sosyal hayata katılımlarının mümkün olmadığı yönündedir. İfade edildiği gibi çoklu engellilik nedeniyle engelli çocuğun yaşam alanı sadece ev ile sınırlandırılmaktadır.

G20’in annesi: “Ev dışına pek çıkamıyoruz eşim de çalıştığı için. Gördünüz merdivenleri... Dışarı çıkarmak zor oluyor. Ama ailecek bir yere giderken çıkıyoruz.”

Yukarıda yer verilen diğer bir ifadeye göre engelli çocuğun bedensel engelinin olması ve yaşanılan evin fiziki şartları erişebilirliği zorlaştırması nedeniyle sosyal hayata katılımın pek mümkün olmadığını göstermektedir. Bu nedenle engellilik türlerine göre sosyal hayata katılımını etkileyen faktörler değişkenlik göstermektedir.

“Belediyeye başvurmak istiyorum. Resim çalışmaları yapsınlar el becerileri gelişsin diye.” (G21’in annesi)

İfade edilen durumda engelli çocuğunun sosyal hayata katılım sağlaması için belediyenin engellilere yönelik hizmetlerinden faydalanmak istenildiği belirtilmiştir. Bu durum kırsal alanda yaşanılmasının sosyal hayata katılımını engel olmadığını gösterse de olanak ve fırsatları gösteren bir durumdur. Yapılan görüşmede engelli çocuğa sahip olan annenin kendini çocuğa adanmış olduğu gözlemlenmektedir. Bu durumda engelli çocuğun sosyal hayata katılımında veya çeşitli sosyal aktivitelerden faydalanmasının sağlanmasında aile yani anne faktörünün öne çıktığı görülmektedir.

Yukarıda yer verilen birçok ifadeye göre kırsal alanda yaşayan engelli bireyin sosyal hayata katılımı veya yalıtımı; aile ve çevre etkileşimi ile doğrudan ilişkilidir. Sosyal hayattaki fırsatları ve olanakları değerlendirebilme bireyin içinde bulunduğu aile ve topluma bağlıdır. Aile ve toplum ilişkisi öncelikli olarak bireyin topluma katılımı ya da yalıtımın belirleyici etkenleri olmaktadır. Bunun yanı sıra sosyal hayata katılım; kırsal alanda yaşayan engelli

bireyin birine bağı olup olmama durumu, ulaşım, erişebilirlik, ekonomik, sosyal faaliyetler vb. durumlar etkilemektedir.

3.6. Toplumun Engelli Bireylere Bakışı

Engellilik algısı; toplumda engelli bireyin nasıl görüldüğü ve engelli bireyin kendilerini nasıl gördüklerinin bir bütünüdür. Toplumun engelli bireylere bakış açısı engelli bireylerin toplumdaki konumun belirleyicisidir. Bu nedenle engellilik algısı inşa edilebilir bir yapıya sahip olup değişmeye açıktır. Kırsal alanın engelli birey için kullandığı tanımlar veya etiketlemeler engelli bireye ilişkin düşünceleri ve bakış açısını yansıtmaktadır. Saha görüşmelerinde kırsal mekânının tanımladığı engelliliğe ilişkin tanımlamalar; sakat, mağdur, deli, aciz, acıma, yoksul, görmezden gelme durumlarını içermektedir. Bu durumda toplumun engelli bireye bakış açısına ilişkin görüşmecilerin ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

“Dışarı çıktığımda, düğün salonuna gittiğimde uzun süren bakışlardan rahatsız oluyorum.” (G2, Kadın 20).

Toplumda engelli bireyin nasıl görüldüğüne ilişkin G2'nin de ifade ettiği gibi dışarıdaki bakışlar rahatsızlık vermektedir. Bu durum engelli bireyin toplumun içine çıkmaması gerektiği veya engelli bireyin kendisinin tuhaf olduğu düşüncesine neden olabilmektedir.

G3: “Engelli bireylerle karşılaşmamış ya da tanımadığım bir insanın yaklaşımında acıma duygusunu görüyorum.” şeklinde kendisinin de deneyimlediğine göre toplumun gözünde engelli bireylere acıma duygusuyla bakılmaktadır.

“Dışarıdan bakıldığında yetişkin gibi duruyor konuşmaları hal ve hareketleri olsun gaye alıyorlar dışarıdan bakıldığında beden olarak engeli görünmüyor. O yüzden inanmazlar sadece tanıdıklar bunu anlayabiliyor.” (G5'in abisi).

Engelli bireyin toplumda kabul görmesi bireye olan bakışı etkilemektedir. Buna ilişkin yukarıda ifade edilen durumda bedenen görünmeyen engellilik durumunun toplum tarafından kabul görmezken bireyin yakın çevresi tarafından kabul görmesiyle anlaşılmaktadır.

“Dışarıdan insanların bakış açısını fazla kafaya takmamaya çalışıyorum. En iyisi herkes kendi hayatını yaşasa beni bıraksalar daha güzel olur. Bir defasında biri “senin keyfi iyi” dedi ben de ağzının payını verdim.” (G9, Kadın 39).

G9'un çevresi tarafından engelliliğin kimi zaman daha iyi olduğu ifade edilmiştir. Ancak bireyin yaşadığı sıkıntılar bireyin fiziki engelini yanı sıra toplumun tutum ve davranışları bireyi olumsuz etkilemektedir.

“Okuldaki arkadaşlarımla anlaşabiliyorum kötü söz söyleyen yok.” (G13, Kadın 9).

“Okuldaki arkadaşları dalga geçmiyor, olsa da biri dalga geçtiğinde karşılık veriyor.” (G13’ün ablası).

Yukarıda belirtildiği üzere G13 yakın çevresinden olumsuz bir davranışla karşılaşmamaktadır. Ancak toplumda engelliyle dalga geçme durumlarıyla karşı karşıya kalmaktadır. G13 olumsuz tutum ve davranışlarla karşılaştığında bu duruma tepki göstermektedir. Aynı zamanda G13’ün yaşı göz önünde bulundurulduğunda engeline ilişkin olumsuz yaşantılar kişilik gelişimini de olumsuz etkilemektedir.

G20’in annesi: “Dışarıdakilerin herhangi bir söylemine şahit olmadım. Olumsuz bir şey diyen olmadı. Sadece hiç görülmemiş bir şeymiş gibi bakışlarından rahatsız oluyoruz.” şeklinde belirttiği ifadede engelli bireyler toplum tarafından rahatsız edici bakışlara maruz kalmaktadır. Bu durum toplum içerisinde engelli bireyin görünürlüğüne ilişkin durumu yansıtmaktadır.

“Sosyalleşmeleri için kreşe gönderiyordum. Çocukların uyum sorunu yok olsa ben göndermem. Konuşuyorlar, iletişimleri çok iyi. Kadının birisi bize kafa tuttu. Kadın gitmiş şikâyet etmiş. Kreşi tehdit etmiş sizin kreşinizi kapattırırım. Engelli çocuk barındıramazsınız burada benim de çocuğum var diyerek.” (G21’in annesi).

Belirtildiği üzere G21’in toplumda kabul görmemesine ilişkin dışlanma söz konusudur. Bu durum engelli bireyleri ve yakınlarını toplumun dışına itmektedir. Aynı zamanda engelli çocuğa sahip olan aile de dışlanma yaşamaktadır.

Katılımcılara ilişkin ifadelerle bakıldığında kırsal alanda yaşayan engelli bireyler çoğunlukla toplum tarafından rahatsız edici bakışlara maruz kalmaktadır. Aynı zamanda acıma, dalga geçilme ve dışlanmanın yaşandığı durumlar da görülmektedir. Bu durumda toplumun bakış açısı, engelli bireylerin sosyal hayata katılımını veya yalıtımını etkilemektedir.

3.7. Engelli Bireyin Benlik İmgesi ve Diğer Engel Türlerine Bakışı

Kırsal alanda engelli birey olma durumu, bireyin kendini nasıl gördüğü, diğerlerine bakış açısıyla şekillenmektedir. Bu nedenle engelli bireylerin diğer engel türlerine ilişkin görüşleri kendilerini nasıl gördüklerinin bir diğer ifadesi olarak da görülebilir. Bu durum engel türünün gereksinime göre ihtiyaçlar farklılıkları, engelli bireyin toplumda kendisini nasıl gördüğü ve diğer engel türlerine bakışı ile açıklanabilmektedir. Birey kendisinin içinde bulunduğu durumla ve diğer engel türleriyle bir karşılaştırmasını yapmaktadır. Bu nedenle engel türlerine göre karşılaşılan sorunlar da farklı olduğu halde ‘engelli olma’yı benimseyen birey, kendini engelli olarak görmemekte ve kendini diğerlerine göre şanslı görmektedir.

Engelli bireylerin diğer engel türlerine ilişkin genel görüşü ise diğer engel türlerine göre kendi yaşantılarının daha iyi olduğudur. Bu durumun birçok nedeni olabilir; ancak verilen ifadelerle göre bireylerin, kendi içinde buldukları duruma alıştıkları için durumlarının daha iyi olduğunu ifade ettikleri görülmüştür. Bu duruma ilişkin engelli bireylerin ifadeleri aşağıda yer verilmiştir:

G1: “Az önce de dediğim gibi şu sandalyeden kalkıp yürümeyi umut etmiyorum ama hayal kuruyorum elbette. Bana göre gördüğüm engellilere göre kendim şanslıyım yürüyemeyeni, konuşamayanı var diğerlerine göre şanslı görüyorum.” demiştir. Bu ifade hem kendisini nasıl gördüğü hem de diğer engel türlerine göre kendini nasıl gördüğüne ilişkindir. Engelli birey kendi engeline ilişkin yer yer ümitsiz ifadeler kullanmış olsa da diğer engel türlerine kıyasla kendisinin durumunun daha iyi olduğunu ifade etmektedir. Engelli bireyin kendi engeliyle başa çıkma yöntemi olarak bakarsak duruma diğer engel türlerine göre kendi durumunu olumlu görmektedir.

G2: “Her istediğimi yapabilecek durumda değilim. Ancak diğer engellilere göre şanslıyım. Yatalak hastalara göre, cihaza bağlı olanlara göre... Şükrediyorum.” şeklindeki diğer bir ifade de engelli birey kendi engellilik durumuna ilişkin olumsuz görüş bildirmiştir. Ancak diğer engel türlerine kıyasla kendi engellilik durumunun daha iyi olduğunu ifadesinde bulunmuştur.

“Çok fazla engelli gördükçe, tanıdıkça kendime şükür dedim. Fazlasıyla şanslıyım. Kendi işimi kendim görebiliyorum.” (G3, Kadın 21).

“Ben mücadeleci, sabırlı, samimiyimdir. İnsanları anlamaya ve dinlemeye çalışırım. Azimliyim istediğim bir şey için sonuna kadar giderim. Ayrıca duygusalımdır istediğimi elde edemediğimde de çökerim. Kendimi engelli olarak görmüyorum.” (G3, Kadın 21).

Yukarıdan belirtilen ifadelerde engelli birey kendi durumuna ilişkin güçlü ifadelerle yer verse de kırılma olduğunu da belirtmiştir. Yapılan görüşmede engelli birey, fiziki yetersizliğinin onu engelli yapmadığı ve yaşantısına engel oluşturmadığı şeklinde düşüncelerini ifade etmiştir. Bu nedenle var olan fiziki yetersizliği kabul etse de birey kendini engelli olarak görmemektedir.

Bireyi engelli yapan toplum tarafından koyulan sosyal engelliliktir. Araştırmacının gözlemleri ve görüşmeciden elde edilen veriler göz önünde bulundurulduğunda bu durumda bireyi engellileştiren toplumdur. Bu nedenle engelli birey kendisine ilişkin olumsuz görüş bildirmemektedir. Aynı zamanda engelli birey diğer engel türlerine göre kendisinin daha iyi durumda olduğunu belirterek kendini olumlu görmektedir.

“Diğerlerine göre şanslıyız bir bayılması olmasa. Ekmeğini yer, getir götür dediğimizde yapar, çayını içer, bir şeyler yapsın diye uğraşırız. Kardeşleri geldiğinde mutfağa girer. Mutfakta yardımcı olmaya çalışır.” (G7’nin annesi).

G7’nin annesinin ifadesine göre çocuklarının yatalak olmaması nedeniyle zihinsel engeli olmasına rağmen engelli bireyin ailesi diğer engel türlerine göre kendilerini şanslı görmektedir. Engelli bireyi diğer engel türlerine göre şanslı görme durumu, bireyin ağır engelli grubunda görülmemesi ve ev içi hareketlilikleri göz önünde bulundurulmasıyla açıklanabilmektedir.

G8’in annesi: “Benim çocuğum yine iyi durumda. Anlamıyor etmiyor ama ayakta gezdiğine seviniriz. Duyması iyi ama konuşamıyor.” şeklinde belirttiği ifadede çoklu engellilik durumuna rağmen diğer engel türlerine göre kendilerini iyi gördükleri dile getirilmektedir. Bu durum engelli çocuğun bağımsız hareket edebilme durumuyla açıklanabilmektedir. Ancak çoklu engellilik durumu ve ailenin kırsal alandaki yaşam şartlarına bakıldığında görüşmeciler arasında en zor şartlarda olan ailelerden biri olmasına rağmen engelli çocuğunun durumuna ve içinde buldukları şartlara şükrettikleri görülmektedir.

G11’in babası: “Yine halinde ne var... Diğerlerine bakış durumu iyi.” şeklinde görüşmecinin babası tarafından belirtilen ifadeye göre çocuğunun engelini diğer engel türlerine göre daha iyi olduğu şeklinde olumlamaktadır.

“Hey gidi hey dışardan bakış dağ gibi adam... Delikanlı baba yiğidin hastalığı geçici mi kalıcı mı diye doktora sordum. Kalıcı dedi hacı hocaya götürdük. Fayda etmedi... Çok zor çocuğu var kendinde değilken baba olduğunu bile bilemez halde.” (G16’nın annesi)

Yukarıda belirtilen durum bedenen görünmeyen engel, aile tarafından kabullenilmesi zor bir durum haline gelmiştir. G16’nın erkek ve baba oluşu engelini daha kabul edilemez hale getirmiştir. Sürekli olarak içinde buldukları durumun zor olduğu, diğer engel türlerine göre kendilerini şanslı görmedikleri anlaşılmaktadır.

G20’in annesi: “Diğer engel türlerine göre daha farklı önceki haline göre gelişme kaydediyor. Zihinsel problemi olsaydı benim için daha zor olurdu.” şeklinde belirttiği ifade de diğer engel türlerine kıyasla kendilerini şanslı gördükleri anlaşılmaktadır. Çocuğun engelini kabul etseler de engeline ilişkin tedaviyle iyileşme göstermesi aile için çocuğunun engelinin ortadan kalkabileceği düşüncesini de barındırmaktadır.

Engelli birey ve ailelerin kendilerini şanslı görüp görmeme durumları engellilik durumunu kabullenip kabullenmeme durumuyla ilişkilidir. Yukarıda yer verilen ifadelere göz atıldığında engellilik durumunun benimsenmiş ve diğer engellilik durumlarıyla

karşılaştırılmaların söz konusu olduğu görülmektedir. Genel olarak kırsal alanda yaşayan engelli birey ve aileleri; diğer engel türlerine göre kendilerini şanslı görmektedirler. Ayrıca kendi hallerine şükrettikleri ve daha kötüsü de olabilirdi gibi düşüncelerin olduğu gözlenmiştir. Bu durum kırsal alanda yaşayan engelli birey ve ailelerinin kaderci bir anlayış sergilediğini de göstermektedir.

3.8. Kurumsal Sorunlar ve Beklentiler

Kırsal Alanda Eğitime Erişim: eğitime erişimde kırsal alanın getirdiği sorunlar ve engelli birey olma çifte dezavantaj durumu yaratmaktadır. Kırsal yapıdaki eğitime katılımında toplumsal cinsiyet faktörü ön plana çıkmakta iken aynı zamanda bireyin engellilik durumu önemli ölçüde etkilemektedir. Kırsal alanda kız çocuklarının okula gönderilmesi konusunda eğitime gerek olmadığı düşüncesinin görüldüğü yerlerde engelli çocuklar için de aynı şekilde görülebilmektedir. Bu durumda hem engel durumu hem kız çocuk olma durumu bir arada görüldüğünde çifte dezavantajlı durum ortaya çıkmaktadır.

Anlatı 4: Kırsal Alanda Engelli Bireyin Eğitimi; eğitim durumuna ilişkin aşağıda anlatıya yer verilmiştir.

G2 ile yapılan görüşmede eğitime ilişkin düşünceleri ve yaşantısı anlatılmaktadır.

G2, 20 yaşında kadın katılımcıdır. Serik ilçesinin Belkıs köyünde ailesi ile yaşamaktadır. G2, ilkokulda ortaya çıkan kas hastalığı ve ortaokulda ayağının kırılması sonucu sağlık nedenlerinden ötürü okulu bırakmıştır. Eğitimle ilgili düşüncelerini sorulduğunda şöyle anlatmaktadır:

“İlkokula kadar bir şeyim yoktu. Düşmelerle birlikte hastalığım ortaya çıktı. Sonrasında Ortaokul 2’de ayağım kırıldı. Sağlık nedeniyle okulu bıraktım. Zaten her istediğimi özgürce yapabilecek durumda değilim. Tüm ihtiyaçlarımla annem ilgileniyor. Bazen de kuzenim ilgilenir. Yeterince uğraşıyorlar, ilgileniyorlar bir de bunu nasıl isteyeyim. Aslında içimde okuma hevesi vardı ama çok da istediğimi belirtmedim aileme.” (G2, Kadın 20).

Belirtilen üzere yeti yitimi söz konusu olduktan sonra bakıma ve birine muhtaç olması nedeniyle kendini yük olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Yük olurken aileye eğitim düşüncesi zorunluluk olarak görülmemektedir. Görüşme esnasında G2’nin ablasının gelmesi ve eğitime ilişkin görüşme yapılırken düşüncelerini belirtmiştir:

“Okuyup ne yapacak, ne işine yarayacak.” (G2’nin ablası)

Bu görüş genel olarak toplumun engelli bireylere ve eğitime ilişkin bakış açısını ortaya koymaktadır. Bu durum engelli birey için eğitimi, önemsiz veya gereksiz hale getirmektedir.

G2'nin eğitimi istememeyi düşünmesinin nedeni bireyin fiziki engeli olarak görülse de toplum tarafından koyulan sosyal engel eğitim hayatına katılım sağlamasını engellemektedir. Yeti yitiminden dolayı engelli birey de dâhil toplumun her bir üyesi için eğitimde eşitlik ve fırsat eşitliği önemli iken kendisi ve çevresi için ekstra bir durum gibi görülmektedir.

“Anneme yardımcı olabilmek için ev işleri de yapabiliyorum. Fasulye kıyıyorum, lif, yazma ucu yaparım. El işleriyle ilgileniyorum.” (G2, Kadın 20).

Eğitim birey için ikinci planda kalsa da toplumsal cinsiyet rolünün engelli birey üzerindeki etkisi görülmektedir. Toplumsal cinsiyet rolünün getirdiği ev işlerinde anneye yardımcı olmak gibi rolleri yerine getirmeye çalışmak üretim alanın ev olduğunu gösterir. Ancak birine olan muhtaçlığın toplum içerisinde görülmesi bireyi üretim yapamaz hale getirilir. Böylelikle bireyin üretkenliği ev içi sınırlandırılarak eğitimi de önemsizleştirilmektedir.

Kırsal alanda yaşayan engelli bireylerin eğitimlerine ilişkin belirttikleri temel sorun, engelli birey ve aileleri köyde yaşayan engelli birey için okulun gereksiz ve yetersiz olduğu düşüncesidir. Ayrıca okulların erişebilir olmaması da ayrı bir sorun hale gelebilmektedir. Bu soruna alternatif çözüm olarak taşınmalı eğitim hizmeti kapsamında kırsal alanda yaşayan engelli bireylerin eğitime erişebilirliğini olanaklı hale getirilmeye çalışılmaktadır. Kırsal alanda yaşayan engelli birey ve ailelerinin eğitim konusuna ilişkin ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

“Okulu bıraktım. Ailesine dışardan okutun demişler. İlk engelimi düşmeler başlayınca tahmin etmişler... Hastalığım ortaya çıktığında okul müdürü evinde sınav olabilirsiniz demişti. Eve gözetmen yolluyorlar. Bir kere sınav oldum. Sonrasında bir tarihte geleceklerini belirtip sınav yapmak için gelmediler. Unutulmuş olabilirim. Ayrıca başvuru da yapmamız gerekiyormuş biz de yapmadık. Babamın da sınav beklediğimiz gün kooperatif başkanlığı seçimi vardı. Sınava götürecek kimse yoktu, öyle kaldı.” (G1, Erkek 17).

Bu durumda birey engelinden ötürü okulu bırakmak durumunda kalmıştır. Ancak açıktan eğitimle eğitimine devam edebilecekken “unutulma” durumu, eğitimci ve idareciler tarafından görmezden gelindiğini düşünmesine neden olmaktadır. Bunun yanı sıra bireyin de yeti kaybından sonra eğitimi önemsemediği ve gerekli görmediği anlaşılmaktadır.

“Okula almadılar mağdur olduğu için eskiden mağdur okulu yoktu... Şimdi okul var da önceden mağdur okulu mu vardı” (G7'nin annesi)

Diğer bir durum ise engelli çocuğun eğitimden mahrum kalma durumu söz konusudur. Bu durum kırsal alandaki engellilere yönelik okulların yokluğunu göstermektedir. Günümüzde ise artık bu durumun değiştiği belirtilmiştir.

G9: “Ulaşım sıkıntı burda ilkokula kadar okudum başka okul olmadığından engelinden ötürü değildi” şeklinde ifade edilen kırsal alanın yapısı nedeniyle okula devam edemediği belirtilmiştir. Bireyin eğitim durumuna ilişkin okul çağı yaşlarında engelinin olmaması nedeniyle eğitimi etkileyen bir durum olmaktan çıkar. Ancak kırsal alanda eğitime devam edememesine ilişkin faktörler kırsal alanın yapısı ve yoksunluk nedeniyle eğitimden mahrum kalma durumu yaşanmıştır. Okul yokluğu ve ulaşım sıkıntısı kırsal alanda eğitimin erişebilir olmadığını göstermektedir.

Diğer bir durum ise kırsal alanda çocukların köylerden okullara ulaşımının ücretsiz bir şekilde eğitim sürecini devam ettirmeleri için taşınmalı eğitim hizmeti sağlanmakta olduğudur:

“Okula servisle gelip gidiyorum... Servis ücreti ödemiyoruz okulun servisi oluyor.” (G13, Kadın 9).

Belirtildiği üzere kul yokluğu ve ulaşım sıkıntısını gidermek amacıyla yaşanan probleme ilişkin taşınmalı eğitim alternatif çözüm olmuştur. G13 örgün öğretim sağlayan okulda öğrenim görmekte ve taşınmalı eğitim sayesinde okula ulaşılabilirliği konusunda sıkıntı yaşamamaktadır. Bu nedenle kırsal alanda yaşaması ve yeti yitiminin eğitime erişimine engel olmadığı görülmektedir.

“3-4 yaşına kadar konuşamadı bile engelli olduğunu bilmiyorduk da okula başladığında okulda kafası almadı. Engelli olduğunu okula başlamadığında bilmiyorduk... Her sene okula gitti geldi okuyamadı... Gebiz’de okudu. Gidip geldi. Serik’te engelli okuluna da gittik orda da okuma yazma öğrenemedi” (G11’in babası).

Belirtildiği üzere G11’in fiziksel engeli fark edilmemişken aile tarafından örgün öğretim veren okula göndermişlerdir. Ancak okuldaki durumuyla engeli fark edilmiş. Bu durumda G11 engelli okuluna gitse de bireyin engelinden belli bir zaman sonra faydası yok diyerek aile okula göndermeyi bırakmıştır. Bu durumda aile çocuğun gelişiminde ve eğitiminde büyük rol oynamaktadır. Aynı zamanda ifade edilene göre engellilik durumu anlaşıldıktan sonra engelli çocuğun eğitiminin önemsizleştiği de anlaşılmaktadır.

Engelli çocuğu için eğitim hakkındaki düşünceleri sorulduğunda G18’in annesi: “Haftada bir gün Serik’e fizik tedavi için özel eğitime gidiyor. Fizik tedavisinin herhangi bir gelişimine etkisi olmadı... Bilmiyorum. O gün gelsin bakalım.” şeklinde ifade etmiştir. Annenin eğitim konusunda bir fikrinin olmaması engelli çocuğu için eğitimi önemsiz veya gereksiz olarak gördüğünü göstermektedir. Eğitimdeki aile faktörü engelli bireylerde daha gözle görülür fark yaratmaktadır.

Okullardaki idareciler ve öğretmenlerin ilgisizliği de engelli öğrencilerin okula devam etmek istememelerine neden olabilmektedir. Aynı zamanda okulların erişebilir olmaması da ayrı bir sorun hale gelebilmektedir. Buna ilişkin ifadelere aşağıda yer verilmiştir:

“Okula almadılar zihinsel engelli olduğu için. Eskiden zihinsel engelliler okulu yoktu. Şimdi okul var da önceden engelli okulu mu vardı?” (G7’nin annesi)

“Özürlü okuluna götürdük de Serik’e ilgilenmediler, vazgeçtik.” (G8, Erkek 24).

“Okula gitti de anlamaz yapamaz böyle gider gelir geçer dediler.” (G12, Erkek 18).

Elde edilen verilere göre çoğunlukla kırsal alanda engelli çocuğa sahip aileler ve engelli bireyler eğitime devam etmesinin gereksiz olduğu görüşündedir. Bireyin fiziki yetersizliği, okula devam etmelerinin hayatlarında değişikliğe neden olmayacağı düşüncesi ile açıklanabilmektedir. Eğitim kurumundaki aksaklıklar ve eğitim kurumunun idareci ve öğretmenleri de engelli bireylerin eğitime katılımı etkilemektedir. Bu nedenle topluma uyum sağlamada sıkıntı çeken veya bakıma muhtaç olan bireyin eğitiminin geri planda kaldığı açıkça görülmektedir.

Sağlık Hizmetlerine Erişim; Kırsal alanda yaşayan engelli bireylerin kent merkezlerinde veya kent merkezlerine yakın yaşayan engellilere göre sağlık hizmetlerine erişimi daha zor olduğu görülmektedir. Yapılan görüşmelerde elde edilen verilere göre, gerek sağlık kuruluşlarına ulaşmaları gerekse ilaçlarına, gerekli olan tedavilerine ulaşmaları konusunda diğer engellilere göre dezavantajlı konumdadırlar. En büyük sorun mekânsal durumlarından kaynaklı olarak yaşanmaktadır. Engelli bireylerin sağlık hizmetlerine erişimi hakkında görüşmecilerin ifadeleri aşağıda verilmiştir:

Anlatı 5: Sağlık Hizmetlerine Erişebilirlik; “Acil bir durum olduğunda özel araba ile gidiyoruz. Ambulans önceden gelmiyordu. Hiç de çağırmadık, görmezden gelirler diye. Şimdi geliyorlar galiba. Tam bilemiyorum da 3-4 sene önce aile hekimi çağırdığında bir kere geliverdi sonra hiç gelmedi.” (G9’un abisi).

G9’un abisinin belirttiği üzere şahsi araçlarıyla hastaneye ulaşım sağladıkları görülmektedir. Ancak G9 abisi ile yaşamamaktadır. G9’un sağlıkla ilgili durumlarında hastaneye gitmesi gerektiğinde ilçe merkezinden gelip gitmektedir. Ayrıca kırsal alandaki evlerinin konumu nedeniyle ulaşımın zorluğu ile sağlığa erişimi etkilemiştir. Acil durumlarda ambulansın önceleri gelmemesi sonrasında da görmezden gelineceği düşüncesi yaratmıştır. Bu durum sağlığa erişimin engelleyicisi haline gelmiştir. Ayrıca belirtilen ifadede de anlaşıldığı üzere sağlık kurumunda çalışanlarının tutum ve davranışları engelli bireyin sağlığa erişimi etkilediği görülmektedir.

G8'in babası: "Hasta oldu mu vasıta bulamıyoruz. Ambulans çağırıyoruz ama dövüş kavgayla zor getirtiyoruz. Ulaşım yok görüyorsunuz." şeklindeki ifadesinde kırsal alandaki ulaşımın zorluğu sağlığa erişimi etkilediği yönündedir. Sağlık kurumu çalışanları tutumu karşısında ihtiyaç halinde çağrılan ambulansın zorla getirildiği görülmektedir.

Bu ifadelerle göre, ulaşımın oldukça zor olduğu bu yerlerde yaşayan engelli bireylerin acil durumlarda sağlık hizmetlerinden yararlanma konusunda sıkıntılar yaşamamaktadır. Aynı zamanda sağlık kurumu çalışanlarının tutum ve davranışlarının da bu durumu güçleştirdiği görülmektedir.

G3: "Hastaneye gidip gelmem problem. Şehir içinde de otobüsler almıyor." Bu ifadeye göre sağlık hizmetlerine erişimdeki problem ulaşımın her yerde zor olduğu sadece kırsal alanda kalmayıp kent merkezlerinde de yaşanmaktadır.

Sağlık hizmetlerine erişim sadece ulaşım ile sınırlı değildir. Bireylerin sağlık alanında yaptığı tüm masraflar yani ekonomi ve sağlık güvencesi de birer erişim konusudur. Görüşme yapılan engelli bireylerin ailelerinin çoğu geçimini ya çiftçilikle ya da sosyal yardımlar kapsamında sadece devletten aldıkları bakım ve engelli maaşlarıyla sağlanmaktadır. Engelli bireylerin ekonomik ve sağlık güvenceleri durumu, tedavi, bakım ve ilaç kullanmalarına ilişkin sağlık alanında katılımcıların ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

G6'nın babası: "Devletin engelli maaşıyla en azından bez aldık işte daha ne olsun." şeklinde ifadeyle temel ihtiyaç olan bez gereksinimini sağlayabilmektedir.

G5'in abisi: "Hastane için ekonomik sıkıntı çekiyorduk. Şimdi devlet hastanesine gidebiliyoruz, genel sigorta var. İlaçları %5 oranında ödüyorlar... Şimdi alabiliyoruz ilaçları öncesinde ilaçlar pahalı geliyordu."

Yukarıda ifade edilen ikinci görüşmede ilişkin olup ilk görüşmede sağlık güvencelerinin olmaması nedeniyle doktor kontrolüne gidemedikleri ve ilaç alamadıklarını belirtmişlerdir. Daha sonrasında sağlık güvencesiyle ilaç kullanımı ve düzenli kontrol sağlanarak tedavi görmesi sağlık alanına erişim yaşamadıklarını göstermektedir.

G7'nin babası: "Çok pahalı masrafları... Raporlu olduğu için maaşında kesinti oluyor. İlaçları çok pahalı." şeklindeki ifadeyle erişimle ilgili sıkıntılarının olmadığı ancak ekonomik yönde etkilediği anlaşılmaktadır.

G18'in annesi: "5-6 doktora götürdük bir şey demiyorlar. Tıpa devamlı gidiyoruz hiçbir şey demiyorlar. Hiç öneri sunan olmadı." Belirttiği üzere sağlık çalışanlarının bireyin engeline ilişkin yeterli bilgi verilmemesi ve tedaviye yönelik bir çözüm sunmadıklarına ilişkin durumu belirtmiştir.

Görüşmecilerden elde edilen verilerin çoğunluğunda kırsal alanda sağlığa erişim konusunda sıkıntı yaşanmadığı gözlemlenmektedir. Ancak kırsal alanda dağlık ve dağınık yerleşimlerinde sağlığa erişimde sıkıntıların yaşanabileceği görülmektedir. Sağlığa erişebilirliği sağlandığı noktada engelli birey ve ailelerin sağlık tedavileri ve masraflarına ilişkin sıkıntı yaşandığı görülmektedir. Engelli bireyin sürekli ilaç kullanımı ve tedavi görmesi zamanla engelli aileleri yoksullaştırmaktadır.

SONUÇ

Türkiye’de engelli bireylerin yaşam kalitesini oluşturmaya ve arttırmaya yönelik politikalara duyulan ihtiyaçlar söz konusudur. Günümüzde “engellilik” durumun farkındalığıdır. Engelliliği farkındalığın ötesine taşımak ve engelli bireylerin yaşamlarını daha yaşanılır kılmak için engellilik halinin birey ve toplum için ne ifade ettiği önemlidir. Bu doğrultuda çalışmanın konusunu oluşturan kırsal alanda yaşayan engelli birey birçok anlamda dezavantajlı konumdadır. Engelli birey kırsal alanın yapısı nedeniyle birçok konuda mahrum kalma durumu yaşanmaktadır.

Çalışmanın amacı da bu yönde “kırsal alanda engelli birey olma”nın ne anlam ifade ettiğini göstermektir. Bu nedenle kırsal alanın yoksulluğu ve yoksunluğunun, engelliye bakış açısının, kamusal ve özel alandaki muhtaçlık durumunun, erişebilirlik problemleri, engelli bireylerin, aile, akraba, arkadaş ve toplum ilişkileri çerçevesinde değerlendirme yapılmıştır.

Araştırma kapsamında kırsal alanın yoksulluğu ve yoksunluğunun, engelliye bakış açısının, kamusal ve özel alandaki muhtaçlık durumunun, erişebilirlik problemlerinin belirlenmesini, sosyolojik bir gözle irdelenmiştir. Kırsal alanda yaşayan engelli bireylere ilişkin derinlemesine yapılan görüşmelerle açıklanmaya çalışılmıştır. Kırsal alana ilişkin engelli bireylerin yaşadıkları sorun ve beklentileri temalar altında belli kavramların üzerinde durularak kırsal alanda engelli olma durumu anlaşılmasına çalışılmıştır.

Öncelikle bireylerin sosyo-demografik değişkenleri bize kırsal alanda engelli bireylere ilişkin bir profil oluşturmaktadır. Bu durumda kırsal alanda engellilik durumunu anlamlandırma çabasında sosyo-demografik değişkenler önemli yer tutmaktadır. Görüşmelerden elde edilen sonuçlara göre engelli bireylerin büyük çoğunluğu istihdam etmemektedir. Bu durum engelli bireylerin ekonomik bağımsızlığının olmadığını göstermektedir. Aynı zamanda kırsal alanda yaşayan engelli bireylerin eğitim durumlarının düşük olması da göze çarpmaktadır. Sosyo-demografik değişkenler; engelli bireylerin sosyal ilişkilerini, boş vakit değerlendirmelerini, günlük yaşantı ve deneyimlerini etkilediği gözlemlenmiştir. Bu doğrultuda kırsal alanda yaşayan engelli bireylerin sosyo-demografik durumu bireyin sosyal hayata katılımını etkilemektedir.

Araştırma bulguları değerlendirildiğinde kırsal alanda yaşayan engelli bireyler günlük yaşamlarını sürdürebilmesinde birine kısmen veya tam bağımlı durumda yaşamaktadır. Kırsal alanda yaşayan engelli bireylerin çoğunluğu kendini yük olarak görmektedir. Aynı zamanda birine olan muhtaçlık durumu bireyin istekleri ve düşüncelerini dile getirmede engel oluşturmaktadır.

Kırsal alanında yaşayan engelli birey için önemli diğer bir durum ise erişebilirliktir. Kırsal alanın fiziki yapısı erişebilirlik bağlamında önemli bir faktördür. Antalya ilinin Serik ve Manavgat ilçelerine bağlı köylerde yapılan görüşmelerin bazılarında ulaşım zorluğu yaşanmıştır. Aynı zamanda ulaşımın zorluğu erişebilirliğin sağlanmasında engelleyici hale gelmiştir. Engelli bireylerin yaşadığı engellilik türü, evin konumu ve çevresi kırsal alanda erişebilirlikte önemli faktörlerdir. Araştırmanın bulgularında görüldüğü üzere görüşmecilerin yaşadıkları erişebilirlik sorunu; bireyin yaşadığı evin konumu, köyün fiziki yapısı ve bireyin engel türüne göre değiştiği gözlemlenmiştir. Kurumsal yapıların erişebilirliği konusunda yaşanan sorunlar bireyin kurumdan beklentilerine göre değişmekte olduğu da gözlemlenmiştir. Bu doğrultuda kırsal alanda yaşayan engelli birey olma durumu birey ve toplum için ne anlam taşıdığı ve nasıl birbirlerini şekillendirdiği görülmektedir.

Kırsal alanda engelli birey olma “etiketlenme” ve “yoksul” olma haliyle özdeşleşmiştir. Günlük yaşamlarını küçük bir çevrede ve mekânda sürdürmeleri, sosyal ilişki ağlarını da sınırlandırmaktadır. Bu nedenle sosyal etkileşimleri büyük ölçüde hane içindeki aile üyeleriyle gerçekleşmektedir. Çevre etkileşimleri ise bireyin engel durumu, kırsal alanın fiziki yapısı veya engelli bireye olan bakış açısına göre değişmektedir. Birine kısmen veya tam bağımlı olma durumu engelli bireyin birine olan muhtaçlık durumunu göstermektedir. Bakım konusunda engelli bireyle ilgilenen muhakkak bir ebeveyn olmakta ve genellikle engelli bireyler kendilerini yük olarak görmektedir. Kırsal yaşamın getirdiği dezavantajlar söz konusu olsa da kırsal yaşamı benimsediklerinden ve yaşamlarının neredeyse tamamını burada geçirdiklerinden kent yaşamı engelli birey ve yakınları tarafından arzu edilmeyen bir durumdur.

Kırsal alanda yaşayan engelli bireylerin yaşanabilir, yaşamlarının problemsiz sürdürülebilir olması için çözüm önerileri oluşturulmasında sosyolojik olarak engellilik durumunun yorumlanmasına ihtiyaç vardır. Bu doğrultuda kırsal alanda engelli bireylerin toplumla bütünleştiği ortak kullanım alanları, sağlık kuruluşları, sosyal faaliyetlerin yürütülebileceği bir yapı sağlanabilir. Yerel yönetimler ve STK iş birliği içinde olması ve kaynak paylaşımında bulunması hizmet sağlama noktasında daha etkin ve sürdürülebilir sonuçlar elde edilebilir. Kırsal kalkınma kavramının değişimi kırsal alanda yaşayan engelli bireyler için önemli olmakla, kırsal alana yönelik çalışmalarda engelli bireylerin sorunlarına yönelik çözümler geliştirilmelidir.

Kırsal alanda yaşayan engelli bireyin evinde veya yerel alanda yerinde katılımı ve yaşamı kolaylaştırmak için, ulaşımın sağlanabilirliği yanı sıra evde bakım, destek ve uyarlamaların mevcudiyetinin artırılması için bir ihtiyaç vardır.

Ulaşım erişimi eksikliğinden dolayı sağlık ve sosyal bakım sağlayıcılar engelli bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak için ev ziyaretleri yapmak zorunda kalmaktadırlar. Bu da ciddi finansal ve pratik sorunları beraberinde getirmektedir. Her bireye uygun olan zaman aralıklarında ziyaret koşullarının oluşmaması ve eve ulaşım sağlanamaması bu hizmetten yararlanmayı zorlu kılabilir. Bu nedenle servis sağlayıcılarının bu durumu dikkate almaları gerekmektedir.

Mevcut hizmetlerin (örneğin; sosyal bakım, sosyal yardım vb.) çeşitliliğinin belirtilmesi ve hizmetlerin esnekliği ve erişilebilirliğinin iyileştirilmesi (verilen hizmetler ve bu hizmetlere ulaşım erişimi açısından) gerekmektedir. Başka yerlerde olduğu gibi, engelli bireylerin ihtiyaçlarının belirlenmesini ve karşılanmasını sağlamak için entegrasyon ve koordinasyon da gereklidir.

KAYNAKÇA

- Aksan, G. (2012). “Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürünün Toplumsal Görünümleri”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27: 1-11.
- Arıkan, Ç. (2002). “Sosyal Model Çerçevesinde Özürlülüğe Yaklaşım”. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 2 (1): 1-11
- Aydın, H. (2013). *Etiketli Bedenler: Sakatlık Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mardin.
- Bayhan, V. (2013). *Beden Sosyolojisi ve Toplumsal Cinsiyet*. Doğu Batı Dergisi, 63: 147-164.
- Besiri, A. (2009). “Yoksulluk Ekseninde Engellilerin Eğitimi”. *Türk Barolar Birliği Dergisi*, 83: 353-374.
- Bezmez, D., Yardımcı, S. ve Şentürk, Y. (2011). *Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimlerden Bakmak*. Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Burcu, E. (2006). Özürlülük Kimliği ve Etiketlemenin Kişisel ve Sosyal Söylemleri. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 23 (2): 61-83.
- Burcu, E. (2007). *Türkiye’de Özürlü Birey Olma: Temel Sosyolojik Özellikleri ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma*. Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Burcu, E. (2010). “Engellilik Modelleri Üzerine”. N. Güngör Ergan, E. Burcu ve B. Şahin (ed.), *Hüseyin Yalçın’a Armağan: Sosyoloji Yazıları 3*. Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 69-81.
- Burcu, E. (2011). Türkiye’de Engelli Bireylere İlişkin Kültürel Tanımlamalar: Ankara Örneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28 (1): 37-54.
- Burcu, E. (2013). “Engelli Gençlik ve Sosyal Riskler”. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 1 (2): 32-45.
- Burcu, E. (2015a). *Engellilik Sosyolojisi*. Anı Yayıncılık, Ankara.
- Çakır, Ö. (2002). “Sosyal Dışlanma”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (3): 83-104.
- Çat, G. ve Genç, Y. (2013). “Engellilerin İstihdamı ve Sosyal İçerme İlişkisi”. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8 (1): 363-393.
- Demez, G. (2009). “Sınıfsal ve Bireysel Bağlamda Kimlik Sorunu: Habitus”. *Toplumbilim Dergisi*, 17-27.
- Demircioğlu, M. (2010). *Üretim Sürecinde Sakat Emeği*. Kibele Yayınları, İstanbul.

- Demirtaş, H. A. (2003). “Sosyal Kimlik Kuramı, Temel Kavram ve Varsayımlar”. *İletişim Araştırmaları Dergisi*, 1(1): 123-144.
- Güvenç, B. (1984). *İnsan ve Kültür*. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Gelgeç Bakacak, A. (2018). “Toplumsal Cinsiyet”. A. Ögün Boyacıoğlu, E. Burcu ve A. Gelgeç Bakacak (ed.), *Sosyoloji*. Siyasal Kitabevi, Ankara, 524-529.
- Goffman, E. (2014). *Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*. Heretik Yayıncılık, Ankara.
- Jaeger, P. T. ve Bowman, C. A. (2005). *Understanding Disability: inclusion, access, diversity, and civil rights*. Greenwood Publishin Group, United States of America.
- Kamanlıoğlu, M. (2007). *Feminist Perspektifle Özürlü Kadına Bakışın Sosyolojik Değerlendirmesi Üzerine Kuramsal Bir Çalışma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kamanlıoğlu, M., Burcu, E. ve Şahin, B. (2009). “Özürlü Bireylerin Eş Seçiminde Yaşadıkları Sorunların Cinsiyete Göre Karşılaştırılması”. *Woman 2000 Dergisi*, 7 (1): 3-30.
- Kartal, N. ve Demirhan, Y. (2014). “Türkiye’de Kentsel Yoksulluğun Kırsal Nedenleri ve Çözüm Önerileri Üzerine”. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15 (2): 135-154.
- Kızılaslan, A., Zorluoğlu, S. L., Yücel, A. ve Sözbilir, M. (2016). “Yeti Yitimi Modellerinin Tarihsel Süreci”. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16 (1): 183-197.
- Lane, H. (2006). “Construction of Deafness”. L. J. Davis (ed.), *The Disability Studies Reader*, Taylor & Francis Group, London, 79-93.
- Meşe, İ. (2014). “Damgalanmanın ‘Köşeye Sıkıştırdığı’ Kadınlar: Zihinsel Engelli Çocukların Anneleri”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (31): 544-550.
- Öğülmüş, S. (2011). “Sosyal Yardım Algısı ve Yoksulluk Kültürü”. *Aile ve Toplum Dergisi*, 7 (26): 83-96.
- Özdemir, S. (2010). *Kırsal Yoksulluk: Günlüce Köyü Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Özgökçeler, S. ve Alper, Y. (2010). “Özürlüler Kanunu’nun Sosyal Model Açısından Değerlendirilmesi”. *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 1 (1): 33-54.
- Polat, Ç.S. (2011). *Engelli Bireylere İlişkin Kültürel Tanımlamaların Başka Dilde Aşk Filmi Üzerinden İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Şahin, H. (2004). “Engellilik Kimin Sorunu? Bireyin mi, Toplumun mu?”. *Öz-Veri Dergisi*, 1 (1): 48-64.
- Siebers, T. (2006). “Disability in Theory: From Social Constructionism to the New Realism of the Body”. L. J. Davis (ed.), *The Disability Studies Reader*, Taylor & Francis Group, London, 173-185.
- Şimşek, S. (2002). “Günümüzün Kimlik Sorunu ve Bu Sorunun Yaşandığı Temel Çatışma Eksenleri”. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (3): 29-39.
- Topgül, S. (2013). “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksulluğun Kadınlaşması”. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14 (1): 277-296.
- Uluocak, Ş. ve Arslan, C. (2012). *Toplum ve Engelliler*. Çanakkale Kitaplığı Yayınları, Çanakkale.

İnternet Kaynakları

- Yaşın Dökmen, Z. (2009). Toplumsal Cinsiyet ve Engellilik: ‘Bermuda Üçgeni’ Ya Da ‘Kara Delik’ Etkisi. Engelli Kadın ve Sağlık Sempozyumu. http://www.huksam.hacettepe.edu.tr/Turkce/SayfaDosya/engelli_kadin/zehra_dokmen.doc (erişim tarihi: 28.07.2018.)
- <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/05/20130503.pdf> (erişim tarihi: 01.06.2019)
- <http://www.un.org/disabilities/documents/natl/turkey.doc> (erişim tarihi: 17.08.2018)

EK 1: Saha Çalışmasına Ait Fotoğraflar

EK 2: Etik Kurul Onay

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu

Tarih: 20/06/2016
Sayı: 10

ANTALYA

TOPLANTI TUTANAĞI

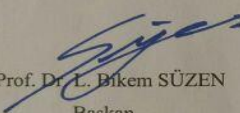
Etik Kurulunun Adı: Akdeniz Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu (Kurul)

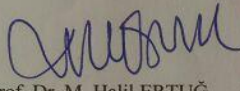
07058/ANTALYA

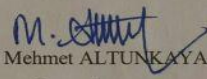
Toplantı Tarihi: 20/06/2016

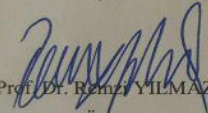
Karar: 4

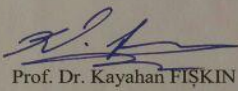
Yürütücülüğünü Üniversitemiz Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Hasan Hüseyin AYGÜL'ün üstlendiği "Kırsal Alanda Engelli Birey Olma (Antalya Örneği)" başlıklı araştırma projesinin üzerinde yapılan inceleme sonucunda araştırma projesi başvurusunun etiğe uygun bulunduğu katılanların oybirliği ile karar verildi.

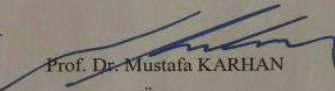

Prof. Dr. L. Bklem SÜZEN
Başkan

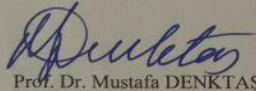

Prof. Dr. M. Halil ERTUĞ
Başkan Yardımcısı

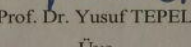

Prof. Dr. Mehmet ALTUNKAYA
Raportör

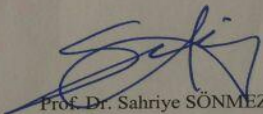

Prof. Dr. R. YILMAZ
Üye

Prof. Dr. Kayahan FIŞKIN
Üye

Prof. Dr. Mustafa KARHAN
Üye

Prof. Dr. Mustafa DENKTAŞ
Üye

Prof. Dr. Yusuf TEPELİ
Üye

Prof. Dr. Sahriye SÖNMEZ
Üye

EK 3: Görüşme Formu

Kırsal Alanda Engelli Birey Olma (Antalya Örneği) Araştırması

Araştırmada kimlik bilgileriniz istenmemektedir ve verdiğiniz yanıtlar bu araştırma haricinde kullanılmayacaktır. Araştırmadaki soruların doğru yanıtları yoktur ve katılımcı için risk taşımamaktadır. Araştırmanın güvenilirliği için verdiğiniz cevapların size ilişkin gerçekliğin olması önemlidir.

Bu araştırma Akdeniz Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Yüksek Lisans Tezi kapsamında Dr. Öğr. Üyesi Hasan Hüseyin AYGÜL danışmanlığında araştırmacı Duru Üzer tarafından yapılmaktadır.

Engelli Bireyin Sosyo-Demografik Profili

1. Cinsiyetiniz:
2. Yaşınız:
3. Medeni Durumunuz:
1() Hiç evlenmemiş 2() Evli 3() Eşi ölmüş 4() Boşanmış 5() Ayrı yaşıyor
4. Nerede doğdunuz?
1() Kent..... 2() İlçe..... 3() Köy.....
5. Bu yaşınıza kadar yaşamınızı en çok nerede geçirdiniz?
1() Kent..... 2() İlçe..... 3() Köy.....
6. Eğitim durumunuzu aşağıdaki kategorilerden hangisine dâhil edebilirsiniz?
1() Okur-yazar değilim 2() Okur-yazarım ancak herhangi bir okulu bitirmedim
3() İlkokul mezunu 4() Ortaokul mezunu
5() Lise mezunu 6() Üniversite mezunu
7. Mesleğiniz:
8. Gelir getiren bir işte çalışıyor musunuz? (evet ise ne)
9. Şu anda hanenizde aile bütçenize kim/ler katkıda bulunuyor?
1() Sadece ben 2() Sadece eşim 3() Eşim ve ben 4() Diğer:
10. Size göre ailenizin ekonomik durumu nasıldır?
11. Ailede başka engelli birey var mı ?
1() Evet ise kim/ler..... 2() Hayır
Engel türü.....

Engellilik Hikâyesi

12. Doğumunuz nerede gerçekleşti?

- 1() Evde doktor yardımıyla 2() Evde ebe yardımıyla
 3() Evde kadınlar yardımıyla 4() Devlet hastanesinde
 5() Özel hastanede 6() Diğer.....

13. Engel türü nedir? Ne zamandan beri engeliniz var ?.....

14. Engelinizi ilk kim fark etti? Fark edildiğinde neler yapıldı?

15. Siz engelinizi ne zaman fark ettiniz?

16. Sağlık tedavisi aldınız mı?

- 1() Evet ise neler yapıldı? 2() Hayır

17. Engelinizden dolayı kullandığınız araç veya cihaz kullanıyor musunuz?

- 1() Evet ise ne? 2() Hayır

Yaşanılan/Karşılaşılan Sorunlar

18. Engelinizden dolayı anne ve babayla olan ilişkide herhangi bir sorun yaşadınız mı?

Ne/neler yaşadı?

19. Engelinizden dolayı kardeşlerinizle (varsa) olan ilişkilerinizde herhangi bir sorun yaşadınız mı? Ne/neler yaşadınız?

20. Engelinizden dolayı eşinizle (varsa) olan ilişkilerinizde herhangi bir sorun yaşadınız mı? Ne/neler yaşadınız?

21. Ailenizin sizden beklentileri ve tutumları nelerdir?

22. Aile içi sorumlulukların yerine getirilmesinde engelli birey olmanın getirdiği olumsuzluklar nelerdir?

23. Ailede kendinizi yük olarak görüyor musunuz? Neden?

24. Engelli olmanız çevrenizle(akraba, arkadaş) olan ilişkilerinizi nasıl etkiliyor? Bir sorun teşkil etti mi? Ne/neler?

25. Çevrenizin sizden beklentileri ve tutumları nelerdir?

26. Engelinizden dolayı en çok hangi alanda sorun yaşıyorsunuz? Nasıl?
27. Gündelik yaşamda ihtiyaçlarınızı tek başınıza yapabiliyor musunuz?
28. Hangi durumlarda birine ihtiyaç duyuyorsunuz? Ve bu kim oluyor? Ne kadar bağımlısınız?
29. Engelli birey olarak köyde yaşamaktan dolayı yaşadığınız sorunlar nelerdir?
30. Köyde yaşamın getirdiği dezavantajlar nelerdir? Nasıl etkiliyor?
31. Köyde yaşamak ekonomik ve sosyal yaşantınızı nasıl etkiliyor? Hangi şeylerden yoksun kalıyor?
32. Engelli birey olmanız ve köyde yaşam itibarıyla kamusal alanlara erişebilirlik problemleri nelerdir? Hangi alanlarda?
33. Engelli birey olmanız sizin iş ve meslek edinme olanaklarınızı nasıl etkiliyor? Köyde yaşamın etkisi ne?
34. Köyde yaşamınız veya engelli birey olmanız ekonomik durumunuzu ne/nasıl etkilemektedir?
35. Engelli birey olmanız sosyal yaşantınızı ne/nasıl etkiliyor?
36. Boş zamanlarınızı nasıl değerlendiriyorsunuz?
37. Genel olarak düşündüğünüzde toplum/engelli olmayan diğerleri/çevreniz sizi bir engelli olarak nasıl görüyorlar?
38. Onların en çok hangi davranışları, sözleri, düşünceleri sizi rahatsız ediyor?

39. Size göre engelli bireyler toplumda aşağıda belirtilen davranışlardan/tanımlamalardan en çok hangisine maruz kalıyorlar?
40. Siz kendinizi toplumda bir engelli birey olarak nasıl tanımlıyorsunuz?
41. Diğer engellilik türlerine göre kendinizi daha mı şanslı görüyorsunuz? Neden?

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı	Duru ÜZER
Doğum Yeri ve Tarihi	Antalya 18.03.1991
E-posta	duruuzer@gmail.com
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Atatürk Anadolu Lisesi, 2009
Lisans Diploması	Hacettepe Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, 2013
BİLİMSEL FAALİYETLER	
<p>1. Projelerde Aldığı Görevler</p> <p>“Türkiye’de 2012 Yılına Kadar Yapılmış Engellilik Çalışmaları Üzerine Bir Derleme”, Hacettepe Üniversitesi, 2013. Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Esra Burcu ve Sosyoloji Lisans Öğrencileri Asuman Yılmaz ve Duru Üzer tarafından yapılmıştır.</p> <p>Türkiye’deki İşitme Engelli Bireylerin Yaşadığı/Karşılaştıkları Sorunlar: (Antalya Örneği). Yayınlanmamış Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.</p> <p>Kırsal Alanda Engelli Birey Olma (Antalya Örneği), Akdeniz Üniversitesi, 2019. Bilimsel Araştırmalar Proje Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir.</p>	
<p>2. Yayınlanan Kitap Bölümleri</p> <p>Burcu, E. (2015) “Türkiye’de 2012 Yılına Kadar Yapılmış Engellilik Çalışmaları Üzerine Bir Derleme”, (içinde) Engellilik Sosyolojisi, Anı Yayıncılık, 180-307.</p>	
<p>3. Hakemli Kongre/Sempozyumların Bildiri Kitaplarında Yer Alan Yayınlar</p> <p>“İşitme Engellilerin Yaşadığı Sorunlar Türkiye’deki İşitme Engelli Bireylerin Yaşadığı/Karşılaştığı Sorunlar: Antalya Örneği”, İyi Uygulama ve Araştırma Örneği Sunumu, 1. Engellilik Araştırmaları Kongresi, İstanbul Üniversitesi, 2016.</p> <p>“İşitme Engelli Bireylerin Kamusal Alanda İletişimsel ve Organizasyonel Sorunları”, Poster Bildiri, 1. Engellilik Araştırmaları Kongresi, İstanbul Üniversitesi, 2016.</p>	
STAJLAR	
Antalya Büyükşehir Belediyesi Sosyal Hizmet Birimi, Stajyer, Ağustos 2012.	